

KARINĖ DOKTRINA: TARPUKARIO LIETUVOS KARIUOMENĖS ATVEJIS (1923–1940 M.)

Dr. Vytautas Jokubauskas

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas

Lietuvos Respublika, o kartu ir jos kariuomenė tarpukariu gyvavo kiek daugiau nei du dešimtmečius. 1940 m. valstybės suverenitetą nutraukė sovietinė okupacija ir aneksija, kuriai ginklu nebuvo pasipriešinta. Pastaroji aplinkybė verčia vis grįžti prie tarpukario Lietuvos karo istorijos tyrimų ieškant atsakymų, kaip Lietuva planavo ginti savo valstybingumą, kaip ir kam rengė savo karines pajėgas. Be to, pastaraisiais metais iškyla nauja diachroninio lyginimo¹ perspektyva, siekiant pažvelgti į tarpukario Lietuvos per 22 metus (1918–1940 m.) ir posovietinės Lietuvos Respublikos (kuriai „22 metai suėjo 2012 m.“) nueitą kelią. Tai sulaukė ir žiniasklaidos dėmesio², vykdomi mokslinių lyginamųjų tyrimų projektai³. Tarpukario Lietuvos kariuomenės karinės doktrinos tyrimą, ypač diachroninio lyginimo perspektyvoje, suponuoja ir kita aplinkybė – 2010 m. Lietuvos kariuomenėje buvo priimta ir viešai paskelbta *Lietuvos karinė doktrina*⁴, 2011 m. – patvirtinta *Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina*⁵, o 2013 m. įsigaliojo *Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrina*⁶. Galime

¹ Norkus Z., Morkevičius V. *Kokybinė lyginamoji analizė*. Kaunas, 2011, p. 23–24.

² Vainorius M. 22-eji dviejų Lietuvų metai: kada pasiekta daugiau? *Vakarų ekspresas*, 2012, kovo 10, Nr. 58 (6019), p. 1, 4–5.

³ Du nepriklausomybės dešimtmečiai: Kauno (1918–1940) ir Vilniaus (1990–2012) Lietuvos Respublikos lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu [žr. 2013 08 22]. <<http://www.fsf.vu.lt/lt/projektai/nacionaliniai-projektai/lietuvos-mokslo-tarybos-projektai/80-projektai/nacionaliai-projektai/lietuvos-mokslo-tarybos-projektai>>.

⁴ *Lietuvos karinė doktrina*. Vilnius, 2010, 73 p.

⁵ *Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina*. Vilnius, 2011, 364 p.

⁶ *Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrina*. Vilnius, 2013, 137 p.

kelti klausimą: ar tarpukariu buvo panašaus pobūdžio dokumentų, kada jie buvo parengti? Be to, karyboje istorijos mokslas vaidina svarbų vaidmenį, nes plačiąja prasme karo moksle, bet ne karo technologijų srityje, eksperimentas, kaip metodas, negalimas, net karinės pratybos ar manevrai neleidžia visiškai tiksliai imituoti eventualių karo veiksmų ir jų padarinių dėl nuolatinio netikėtumo veiksnio. Apskritai „karo mokslo silpnoji pusė yra ta, kad jo sudarytos karo teorijos gali būti patikrintos tik karo metu“⁷, o tada jau būna per vėlu, ir klaidingos teorijos pasirinkimas bei taikymas gali baigtis karine katastrofa. Todėl kariuomenėms tenka remtis istorine patirtimi, kurią gali atskleisti tik istoriniai tyrimai. Jų svarba pripažįstama ir Lietuvos kariuomenės karinėje doktrinoje teigiant, kad istorijos analizė ir išvadų įtraukimas į planavimo procesą lemia efektyvesnę kariuomenės galios panaudojimą⁸. Istorijos pažinimo svarba, modeliuojant valstybės saugumą ir planuojant karines operacijas, atskleidžiama ir Lietuvos kariuomenės operacinėje⁹, ir Lietuvos karinių pajėgų rengimo¹⁰ doktrinos. Dėl šių aplinkybių ir dėl to, kad atkurtos Lietuvos ginkluotosios pajėgos yra tarpukario kariuomenės tradicijų tęsėjos, tarpukario Lietuvos kariuomenės karinės doktrinos tyrimas tampa ne tik naujas, bet ir aktualus XXI a. diskurse. Tyrimo chronologines ribas (1923–1940 m.) lėmė tai, kad 1922 m. buvo parengta pirmoji Lietuvos Respublikos karinė doktrina¹¹, 1923 m. – kariuomenė demobilizuota ir reorganizuota, pritaikant taikos meto sąlygoms, o 1940 m., Lietuvą okupavus ir aneksavus, – sunaikinta. Taigi šio tyrimo užribyje liko 1918–1922 m. laikotarpis, kuris ateityje galėtų tapti atskiros Lietuvos karinės doktrinos istorinio tyrimo chronologine erdve.

Lietuvos istoriografijoje išskirtini du autoriai, vienu ar kitu aspektu palietę praeities karinių doktrinų problemą, – Jonas Vaičenonis, kuris aptarė tarpukario Lietuvos karinę doktriną¹², ir Valdas Rakutis, analizavęs kari-

⁷ Šova A. Kariškos sensacijos ir patyrimai. *Trimitas*, 1937, balandžio 15, Nr. 15 (832), p. 337.

⁸ *Lietuvos karinė doktrina*. Vilnius, 2010, p. 29.

⁹ *Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina*. Vilnius, 2011, p. 4, 114, 263, 305.

¹⁰ *Lietuvos karinių pajėgų rengimo doktrina*. Vilnius, 2013, p. 40, 78.

¹¹ Dokumentas ir trumpas žinios apie jo autorių pateikti *Karo archyvo* XXIX t.

¹² Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, t. XXI, 2001, p. 160–161.

nes doktrinas nuo antikos iki XIX a. pradžios¹³.

Be platesnės analizės galima konstatuoti, kad visą tarpukarį viena iš pagrindinių karinių grėsmių Lietuvoje buvo laikoma Lenkija, o nuo XX a. 4-ojo dešimtmečio pirmos pusės priešų gretas papildė Vokietija, galiausiai 1939–1940 m. buvo jaučiama reali SSRS karinė grėsmė. Todėl, siekdami išanalizuoti tarpukario Lietuvos kariuomenės karinę doktriną, nesiimsime nagrinėti eventualių karinių grėsmių, bet pirmiausia aptarsime pačią termino definiciją, atskleisdami tarpukario Lietuvos karininkų požiūrį į karinės doktrinos pobūdį nustatysime, kokie buvo eventualūs tarpukario Lietuvos priešai ir aplinka, kurioje būtų tekę kariauti. O pristatę tarpukario Europos karybos teorijas, kuriomis Lietuvos karininkija domėjosi, analizuosime, kaip Lietuvos kariuomenė, ypač XX a. 4-ajame dešimtmetyje, planavo panaudoti tankus, karo aviaciją ir kavaleriją, taikyti atsitraukimo manevruojant ir partizaninio pasipriešinimo taktikas.

KARINĖ DOKTRINA: DEFINICIJA

Karinės doktrinos sąvoka kelia neaiškumų visoje strategijų hierarchijoje ir įvairiose valstybėse suprantama skirtingai. Terminas *karinė doktrina* nevienareikšmis, suprantama, žodis *karinė* žymi jo sąsają su karyba, o *doktrina*¹⁴ gali reikšti mokymą arba mokslą. Taigi pirmuoju atveju tai – kariuomenės mokymas, kaip procesas, antruoju – karybos (karo) mokslas – teorija, apibendrinanti sukaupią patirtį ir, atsižvelgiant į „dabarties“ aplinkybes, nukreipta į praktiką. Terminas *doktrina* plačiai vartojamas teorijoje ir tam tikroms normoms (nuostatom), kurios sudaro pagrindą veikti, pirmiausia politiniais ir kariniais klausimais, apibrėžti.

¹³ Rakutis V. *Karo meno istorija. I dalis. Nuo seniausių laikų iki 1850 metų*. Vilnius, 2010, 200 p.

¹⁴ Doktrina – tai mokslas, kurios nors mokslinės, ideologinės ar visuomeninės krypties pažiūrų visuma, o doktrinierius – asmuo, kuris laikosi kurios nors doktrinos: *Lietuvių enciklopedija*, t. V. South Boston, 1955, p. 99. Doktrina – tai mokslinė ar filosofinė teorija, sistema: *Lietuvių kalbos žodynas*, t. II. Vilnius, 1969, p. 605. Terminas lot. *doctrina* [iš *doceo* – mokyti, mokslinti, pranešti, išdėstyti] – mokymas arba mokslas: Jokantas K. *Lotynų–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius, 1995, p. 316–317.

Doktrinos sąvoka gali reikšti daug ką – pradedant taktinių operacijų vadovu ir baigiant svarbiausiu strateginiu valstybės dokumentu¹⁵. Terminas *karinė doktrina* apibrėžiamas įvairiomis definicijomis, atsižvelgiant į šalių saugumo problemas ir prioritetus, vidaus politikos veiksmus, ginkluotųjų pajėgų organizavimo ypatumus, karinį potencialą, materialinius išteklius, technologinius pokyčius¹⁶. Žvelgdami iš istorinės perspektyvos galėtume paminėti nemažai karinės doktrinos apibrėžimų, nes daugybė XX a. karybos teoretikų ir praktikų – karininkų (Ferdinandas Fochas¹⁷, Henris Philippas Pétainas¹⁸, Aleksandras Svečinas¹⁹, Nikolajus Golovinas²⁰, Johnas

¹⁵ Urbelis V. Strategija – jos elementai ir sąvokos evoliucija. *Politologija*, 2001, Nr. 4 (24), p. 60–61.

¹⁶ Chapman B. *Military Doctrine. A Reference Handbook*. Santa Barbara, 2009, p. 1.

¹⁷ 1913 m. būsimasis Prancūzijos maršalas F. Fochas teigė, kad karinė doktrina pirmiausia susideda iš objektyvaus požiūrio į reiškinį, o tik po to iš praktinių užduočių sprendimo bendrųjų principų, būtinai priemonės adaptavus iškeltam tikslui pasiekti: *Энциклопедия военной мысли*. Ред. П. Г. Тоурас. Москва, 2002, с. 216.

¹⁸ Anot Prancūzijos maršalo H. P. Pétaino, doktrinos tikslas – nustatyti bendriausias karinių pajėgų naudojimo taisykles ir jomis remiantis numatyti geriausią pajėgų organizacinę struktūrą. Naudojimo būdai ir struktūra turi būti taip suderinti, kad galima būtų ribotomis pajėgomis pasiekti pergalę, nes priešininkas visada siekia identiškus tikslų. Pagrindinį tikslą – laimėti – derėtų suskirstyti į dvi dalis: 1) siekį sutrukdyti priešiui pasiekti pergalę ir 2) ketinimą patiems pasiekti pergalę. Kitais žodžiais tariant, pirma pasipriešinti, o po to nugalėti: Петен Ф. Предисловие маршала Петена // *Дуэ Д. Господство в воздухе*. Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 323.

¹⁹ 1920 m. Sovietų Rusijos gen. mjr. A. Svečinas rašė, kad karinė doktrina – tai karinių veiksmų taktikos filosofija: ji sukuria apibrėžtumą, kurio reikia, kad karinė operacija būtų sėkminga: *Энциклопедия военной мысли*. Ред. П. Г. Тоурас. Москва, 2002, с. 216.

²⁰ Rusijos generolas, emigrantas, karybos teoretikas N. Golovinas dėstė, kad doktrina skirta praktiškai taikyti ir atspindi mokslines išvadas, parengtas konkrečiam ateities karui. Karinė doktrina kuriama konkrečiam karui, veiksniai, kurie lemia jos esmę: savos ir eventualaus priešo kariuomenių savybės, jų sudėtis ir galia, tarptautinės politikos, nacionalinės ir ekonominės sąlygos, kuriomis teks kariauti, būsimo karo teatro ypatumai. Todėl kiekvienos valstybės doktrina skiriasi ir kinta prieš kiekvieną būsimą konfliktą ją atnaujinant. Karybos mokslas – tai buvusių karų analizė, o doktrina – jų sintezė. Generolas rašė: „<...> karinė doktrina yra kombinacija karinių veiksmų pavyzdžių, kuriuos nustato vyriausioji karinė vadovybė ne karui bendrai, o konkrečiam karui“. Головин Н. Н. *Мысли об устройстве будущей Российской вооруженной силы*. 4-е издание. Белград, 1939, с. 6–7, 10.

Frederickas Charlesas Fulleris²¹ ir kt.) ėmėsi apibrėžti karinės doktrinos esmę. 1922 m. parengtoje Lietuvos karinėje doktrinoje teigta: „Kiekviena taisyklingai organizuota kariuomenė turi savo tam tikrą karo doktriną. Doktriną karo mokslas supranta kaip bendrų pagrindų junginį, kurie apibūdina priimtą kalbamojoje armijoje kautynių mokslą ir pasirengimą joms. **Doktrina yra pagrindinis tikėjimas, kuriuo sudaryta karinė valstybės sistema ir kuris išdėstytas tam tikrų taisyklių eilėje: kaip reikia mokytis karys ir kaip jis privalo kautis** [pabraukta dokumente – V. J.].“²²

Lietuvos kariuomenės Karo mokslo skyriaus viršininkas, nuo 1922 m. liepos 29 d. Aukštųjų karininkų kursų viršininkas, gen. Leonas Radus-Zenkavičius pateikė platų karinės doktrinos paaiškinimą: „Karo doktrina yra sudėta iš bendrų pagrindų, kurie charakterizuoja tos kariuomenės priimtą kautynių mokslą ir pasiruošimą joms²³. Tie pagrindai turi įsiskverbti į visą armijos sluoksnį ir turi būti jos pasisavinti atitinkamai vedant, t. y. auklėjant, specialiai lavinant <...>. Doktrinos pagrindas yra karo istorijos tyrimo išvados ir dabartinis karo dalykų stovis. Doktrina turi visai atitikti bendrai laiko dvasiai ir karo gyvenimo ūpui, o taip pat – tautos įgimties daviniams, ypatybėms ir kultūrai. <...> Vienos bendros visoms šalims, visai lygios visiems kraštams karo doktrinos negali būti. <...> artimiausias doktrinos vedėjas ir sėjėjas armijai yra jos komandos sudėtis ir generalinis štabas apskritai, o svarbiausia to priemonė – visa kariuomenės vadovavimo sistema ir atskirai priimtieji jos statutai ir nurodymai.“²⁴ Doktriną lemia geografinė valstybės padėtis, ekonominiai resursai ir tautos kultūra

²¹ 1923 m. karybos teoretikas gen. mjr. J. F. C. Fulleris pažymėjo, kad doktrina – tai kariuomenės centrinė idėja. Gera doktrina, pasak generolo, turi būti pagrįsta karybos principais, o efektyvi doktrina – lanksti ir koreguotina atsižvelgiant į kintančias aplinkybes ir vietos sąlygas. Doktrina – tai ne kas kita, kaip sveikas protas, kai sprendimai priimami atsižvelgiant į aplinkybes: Fuller J. F. C. *The Reformation of War*. London, 1923, p. 33–34.

²² Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėje, 1922 m. gen. L. Radus-Zenkavičius. *LCVA* (Lietuvos centrinis valstybės archyvas), f. 929, ap. 3, b. 445, l. 16.

²³ Pastarąjį teiginį generolas pakartojo rašydamas ir apie Prancūzijos bei Vokietijos doktrinas: „Karo doktrina yra bendrų pagrindų junginys, kuris apibūdina priimtą tam tikroje kariuomenėje kautynių mokslą ir pasirengimą kautynėms.“: Radus-Zenkavičius L. Prancūzų ir vokiečių pėstininkų karo doktrina. *Mūsų žinynas*, 1925, t. VIII, Nr. 23, p. 259.

²⁴ Radus-Zenkavičius L. Karas, karo galybė, karo mokslas. *Mūsų žinynas*, 1921, t. I, Nr. 2, p. 23–24.

bei psichologija, turima ginkluotė ir kariuomenės techninis aprūpinimas. Nors lemiamą įtaką daro geografinės sąlygos ir kariuomenės ginkluotė, „norint tinkamai įvertinti tam tikros tautos karo doktriną, pirmų pirmausia reikia susipažinti su tos tautos karo technika ir karo organizacija. Paskui įvertinti vietos arba karo teatro sąlygas“²⁵.

Generalinio kariuomenės štabo valdybos Karo mokslo skyriaus viršininkas plk. lt. Juozas Lanskoronskis apibendrina, kad karine doktrina „paprastai priimta vadinti visuma priemonių, apibūdinančių priimtą tam tikroji kariuomenėj kariavimo sistemą, t. y. kautynių mokymą ir joms pasirengimą. <...> Konkrečiau kariška doktrina reiškiasi visoj kariuomenės vadovavimo sistemoj, jos mokymui, auklėjimui ir specialiam parengimui skiriamuose statutuose ir instrukcijose. Doktrinos vienodumui nustatyti didelės svarbos turi karo literatūra ir viršininkams parengti karo dalykų vadovėliai. Karininkų korpas yra faktinas doktrinos vykdytojas gyvenime. Nuo karininkų išauklėjimo, jų pažiūrų ir idėjų suvienodinimo pareina konkretus karo doktrinos turinys“²⁶.

1940 m. Lietuvos kariuomenės štabo I (operacijų) skyriaus mokymo dalies vedėjas gen. št. plk. lt. Jonas Šepetys²⁷ rašė: „Karas strateginiu požiūriu gali būti arba puolimo arba apsigynimo, tai pareis nuo valstybės politinių idėjų, politinių tikslų. <...> Taigi politinės idėjos nustato ir valstybės karo doktriną – kariuomenės auklėjimą, mokymą, apginklavimą. <...> Iš karo doktrinos išplaukia ir operaciniai planai.“²⁸ Karinės doktrinos taikymui didelę įtaką turėjo statutai, nes „pagrindinis statutų uždavinys – kariuomenės mokymui ir ruošimui patiekti vienodą supratimą, doktriną“²⁹.

²⁵ Radas-Zenkavičius L. Prancūzų ir vokiečių pėstininkų karo doktrina. *Mūsų žinynas*, 1925, t. VIII, Nr. 23, p. 259.

²⁶ Lanskoronskis [J.] Aukštieji karininkų D. L. K. Vytauto kursai ir jų reikšmė mūsų kariuomenei. *Kardas*, 1926, rugpjūčio 20, Nr. 23 (47), p. 355.

²⁷ Nuo 1938 m. birželio 25 d. Kariuomenės štabo I (operacijų) skyriaus mokymo dalies vedėjas, nuo 1939 m. liepos 6 d. Vytauto Didžiojo aukštosios karo mokyklos etatinis lektorius.

²⁸ Šepetys J. Išvados iš lenkų vokiečių karo. *Mūsų žinynas*, 1940, t. XXXVIII, Nr. 1, p. 9–11.

²⁹ Namajūnas, Statutų spragos ir tikslumas. *Kardas*, 1938, Nr. 3 (281), p. 63.

Lietuvos kariuomenės gen. Leonas
Radas-Zenkavičius
*Nuotrauka saugoma Lietuvos
centriniame valstybės archyve*

XXI a. pradžioje Lietuvos kariuomenės dimisijos plk. Norbertas Vi-drinskas teigė, kad „karinė doktrina yra atitinkamu laiku užfiksuotas požiūris į galimo karo pobūdį, tikslus ir karybos būdus; šalies ir jos ginkluotųjų pajėgų paruošimas ginti valstybę. Ruošiant (tobulinant) karinę doktriną reikia numatyti: kas gali pasikėsinti į valstybės nepriklausomybę ar teritorinį vientisumą; koks gali būti karo (kovos veiksmų) pobūdis ir ginkluotųjų pajėgų uždaviniai; kokios pajėgos reikalingos apginti valstybę ir koks turi būti ginkluotųjų pajėgų parengimas; kaip paruošti šalį gynybai; numatyti karo kovos veiksmų būdus“³⁰. 2010 m. priimtoje Lietuvos karinėje doktrinoje konstatuota, kad joje „įvardijami kariuomenės panaudojimo nacionalinio saugumo interesams užtikrinti būdai, apibrėžiami Lietuvos kariuomenės rengimo ir naudojimo karinėse operacijose nuostatai ir principai“³¹. Lietuvos kariuomenės vadas gen. mjr. Arvydas Po-

³⁰ Ar Lietuvos valstybei reikia naujos karinės doktrinos? *Kardas*, 2010, Nr. 1, p. 16–17.

³¹ *Lietuvos karinė doktrina*. Vilnius, 2010, p. 6.

cius nurodo, kad „doktrina, nustatanti kariuomenės organizavimo ir panaudojimo principus, formas, būdus ir vadovavimo pagrindus, leidžia suprasti Lietuvos karių požiūrį į karybą. Joje paaiškinama kariuomenės egzistavimo aplinka ir sąlygos, nustatoma jos vieta ir paskirtis nacionalinio saugumo užtikrinimo sistemoje“³². Norvegijos Gynybos universiteto dėstytojo plk. ltn. Haraldo Høibacko teigimu, karinė doktrina gali būti kariuomenės vadovavimo, pokyčių arba mokymo priemonė³³. O tai iš esmės atitinka XXI a. Lietuvos kariuomenės praktiką, kai 2010–2013 m. atitinkamai buvo parengtos jau minėtos trys doktrinos.

Kita vertus, karyboje terminas *doktrina* gali būti siejamas ir su tam tikra karybos teorija, mokymu (samprotavimu), pvz., gen. mjr. Giulio Douheto dominavimo ore³⁴ arba gen. mjr. J. F. C. Fullerio mechanizuotojo (tankų) karo³⁵ ir kitos doktrinos³⁶. Pažymėtina, kad minėti karybos teoretikai ir dauguma kitų autorių savo veiklą buvo nukreipę į konkrečios valstybės galimybes veikti ateities eventualiaame kare, pvz., gen. mjr. G. Douhetas savo doktriną taikė Italijos sąlygoms³⁷.

Karinė doktrina – tai požiūris į karinius veiksmus, ją lemia daugybė veiksnių, tokių kaip valstybės politiniai tikslai, sąjungininkų buvimas arba ne, istorinė patirtis, demografinė padėtis, ekonominės galimybės ir potencialas, esamų ginkluotųjų pajėgų būklė, geografinė padėtis, klimatas, valstybės visuomenės tarpusavio santykiai, bendras visuomenės vystymasis, tradicijos ir kultūros lygis. Joje numatoma: 1) prieš ką eventualiai gali kilti karas ir koks bus jo pobūdis; 2) visų ginkluotųjų pajėgų strategija ir taktika, kuri išplaukia iš pirmųjų prielaidų ir apibrėžiama statutuose ir kt. dokumentuose; 3) kariuomenės organizavimo ir rengimo taikos metu

³² *Ten pat*, p. 5.

³³ Høiback H. *Understanding Military Doctrine: A Multidisciplinary Approach*. Abingdon, New York, 2013, pp. 149–179.

³⁴ Вотье А. М. П. Военная доктрина генерала Дуэ // Дуэ Д. *Господство в воздухе*. Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 311–558.

³⁵ Fuller J. F. C. *The Reformation of War*. London, 1923, 287 pp.; Фуллер Дж. Операции механизированных сил // *Внимание танки!* Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 7–172.

³⁶ Terminai *Douheto doktrina* arba *Fullerio doktrina* buvo plačiai naudoti tarpukariu: Bulvičius V. *Karinis valstybės rengimas*. Kaunas, 1939, p. 162–176.

³⁷ Дуэ Д. *Господство в воздухе*. Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 9–11.

strategija bei operacijų planai. Karinė doktrina yra kolektyvinis produktas, paveiktas praeities patirties ir orientuotas į ateities karą, o jei valstybė yra koalicijos narė, suderintas su partneriais³⁸. Žinoma, karinė doktrina išreiškia konkrečios tautos požiūrį į karą ir sudaro vieną iš nacionalinės doktrinos [arba didžiosios strategijos – V. J.] sudedamųjų dalių. Iš čia kyla ir viena iš pagrindinių karinės doktrinos savybių – jos tautiškumas, nes ją lemia tautos(-ų) istorija, buitis, karybos tradicijos, geopolitinė padėtis, dvasia ir psichologija³⁹. Karinė doktrina yra svarbus didžiosios strategijos (*Grand strategy*)⁴⁰ – valstybės politinės ir karinės teorijos, kaip geriausiai užtikrinančios saugumą, – komponentas⁴¹. Didžiosios strategijos subkomponentas – karinė doktrina – nukreipta į valstybės karines priemones ir turi atsakyti į du svarbius klausimus: 1) Kokias priemones reikia naudoti? 2) Kaip jas reikia naudoti? Atsižvelgiant į aplinkybes, geopolitinę situaciją, eventualias grėsmes, strateginius tikslus ir pan., karinė doktrina gali būti ofenzyvinio, defenzyvinio ar deterencinio pobūdžio⁴². Karinės doktrinos pagrindines nuostatas lemia valstybės ir tikėtino priešo šalies politinė ir ekonominė santvarka, geografinė padėtis, ginkluotųjų pajėgų struktūra, kariavimo priemonių lygis ir kiti veiksniai⁴³.

Galima konstatuoti, kad karinė doktrina yra nacionalinė, ją formuoja ankstesnė – sava ir kitų valstybių – karybos patirtis, geopolitinė padėtis, numatomos grėsmės ir sąjungininkai, turimi ištekliai ir tikslai. O karinės doktrinos nuostatos įgyvendinamos kuriant karines pajėgas, jas mokant,

³⁸ Chocha B.; Kaczmarek J. *Wojna i doktryna wojenna*. Warszawa, 1980, s. 257–258.

³⁹ Autorius išskiria ir analizuoja dvi karines doktrinas – vokišką racionaliąją ir rusišką Suvorovo: Керсновский А. А. *Философия войны* // *Военная наука и общество*. Москва, 2009, с. 399–400.

⁴⁰ *Didžioji strategija* turi tiesiogiai koordinuoti nacijos išteklių panaudojimą siekiant politinių tikslų karinėmis priemonėmis. Joje turi būti numatyta, kaip plėtoti ekonomiką, kad būtų galima finansuoti eventualų karą. Taip pat aptariami moraliniai tautos(-ų) „auklėjimo“ rengiant konfliktui aspektai, numatomos karo prevencijos, prieš atgrasymo priemonės ir t. t.

⁴¹ Posen R. B. *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*. Ithaca, London, 1986, pp. 7, 13.

⁴² Posen R. B. *The Sources of Military Doctrine: France, Britain, and Germany Between the World Wars*. Ithaca, London, 1986, pp. 13, 15–17.

⁴³ *Enciklopedinis karybos žodynas*. Sud. P. A. Čiočys ir kt. Vilnius, 2008, p. 127.

ginkluojant ir formuojant struktūrą, rengiant operacijų ir kitus karinius planus. Be to, galime išvelgti XX a. pirmos pusės ir XXI a. pradžios karinės doktrinos termino definicijų bendrumą. Taigi, karinėje doktrinoje apibendrinus karo istorijos ir kitų kariuomenių patirtį, naujausias technologijas, nubrėžiamos karinių pajėgų raidos, aprūpinimo, apginklavimo, planavimo, mokymo ir karinio rengimo gairės siekiant užtikrinti nacionalinį saugumą. Pati karinė doktrina gali būti suprantama ir kaip karybos teorija, o jos įgyvendinimas (laikymasis) atsižvelgiant į gyvenimo pokyčius – praktika. Rengiant, tobulinant ir įgyvendinant doktrinas neišvengiamai tenka mąstyti apie ateitį, atsižvelgti į gyvenamojo laikotarpio aktualijas bei galimybes ir remtis istorine patirtimi.

TARPUKARIO EUROPOS KARYBOS TEORIJOS

Karybai įtaką daro paskutinio ginkluoto konflikto patirtis. Ne veltui karo veiksmus atidžiai seka ne tik kariaujančių valstybių kariuomenių generaliniai štabai, bet ir kitų valstybių karinių pajėgų vadovybės, į karo veiksmų teatrus pasiųsti kariniai stebėtojai. Sava ir kitų valstybių karybos patirtis lemia ir karinės minties raidą, sudaro sąlygas naujam požiūriui atsirasti, teorijoms formotis. Iš laiko perspektyvos įvertinamos praeities karinės operacijos ir mūšiai, ieškoma būdų, kaip ateityje išvengti vieno ar kitų galimų problemų, kilus naujam kariniam konfliktui. Neabejotina, kad tarpukariu buvo remiamasi iki tol didžiausio karo – Pirmojo pasaulinio, – o tarpukariu – Didžiojo – patirtimi. Nugalėtojai – Antantės šalių kariuomenės – „šildėsi“ šlovės spinduliuose, o pralaimėjusieji ieškojo naujų taktinių ir strateginių sprendimų galimam ginkluotam revanšui arba svarstė, kaip išvengti naujos pralaimėjimo katastrofos. Mūsų tyrime aktualu nustatyti, kokios karybos teorijos dominavo tarpukario Europoje, kurių paveikta evoliucionavo Lietuvos kariuomenė ir karinė mintis, ir kokiais strateginės karybos naujoves turėjo įvertinti tarpukario Lietuvos karinė vadovybė.

Pirmasis pasaulinis karas galutinai atskleidė tai, kas buvo pastebima XIX a. – kad karas tampa tautų, o nebe vien valdovų „reikalu“, sėkmę mūšio lauke lemia ne tik drąsa ir karvedžio gabumai, bet ir štabo pasi-

rengimas koordinuoti veiksmus ir komunikaciją – telegrafas, telefonas, geležinkelių tinklas ir galiausiai gynybiniai ginklai labai suvaržė puolimo galimybes. Greitašaudė artilerija ir kulkosvaidžiai įgalino net ir negausias pajėgas atremti masinį priešo tradicinių pajėgų – pėstininkų ir kavalerijos – puolimą, kuris lengvai virsdavo tiesiog skerdynėmis. XX a. pradžioje, ypač Pirmojo pasaulinio karo metu, kariuomenės pakilo į orą ir paniro po vandeniu, tad kautis jau reikėjo nebe pievoje, karius išrikiavus ant kalvos, o, kaip teisingai prasidėjus Antrajam pasauliniam karui 1940 m. pasakė Winstonas Churchillis, jūroje, ore ir sausumoje. Pirmojo pasaulinio karo metu mūšio laukuose pozicinio karo sąlygomis pasirodė tankai – lyg kavaleristai nuo žirgų būtų persėdę prie šarvuotų ir ginkluotų mašinų vairo. Ir nors dar du dešimtmečius, iki pat Antrojo pasaulinio karo pabaigos, tankai ir kavalerija veikė šalia, tačiau ateitis jau nebe priklausė tradicinei kavalerijai. Po Versalio sutarties karybos situacija gerokai pasikeitė dėl Vokietijos padėties, kuri, netekusi galimybės turėti gausias pajėgas, buvo priversta ieškoti naujų strateginių sprendimų, kaip išvengti ilgalaikio konflikto ir spręsti saugumo problemą disponuojant 100 000 reichsvero pajėgomis.

Tokiomis sąlygomis XX a. pirmoje pusėje gimė nemažai karybos teorijų, kai kada vadinamų doktrinomis, kurios turėjo įtakos požiūriui į karo organizavimą iki pat XXI a. pradžios. D. Britanija jau šimtmečius viešpatavo jūrose, bet karo stichijai pasiekus oro erdvę, kilo poreikis dominuoti ir joje. Šiuo klausimu įžvalgus teoretikas ir praktikas buvo Italijos gen. mjr. G. Douhetas, pirmenybę teikęs karo aviacijai. Jo teigimu, kariuomenė turėjo sukurti tokias karo aviacijos pajėgas, kad jos galėtų priešui suduoti lemiamą strateginį smūgį ir pasiekti pergalę. Kilus karui, sausumos ir jūrų pajėgos turėjo pajėgti sustabdyti priešą ir neleisti jam veržtis į krašto gilumą, o karo aviacija – bombarduoti objektus priešo užnugaryje, naikinti infrastruktūrą, išteklius ir sukelti paniką. Generolas buvo italas, todėl šiuos samprotavimus modeliavo remdamasis Italijos sąlygomis: sausumos sienas, einančias Alpių kalnais, saugo sausumos pajėgos, laivynas kontroliuoja jūras, o karo aviacija smūgiuoja⁴⁴. Gen. mjr. G. Douheto dar Pirmojo pasaulinio karo metu pateiktą aviacijos karo teoriją nagrinėjo ir tobulino vokiečių karybos teoretikai gen. mjr. Robertas Knaussas ir Robertas Heldersas, taip pat JAV gen. mjr. Williamas

⁴⁴ Plačiau žr.: Дуэ Д. *Господство в воздухе*. Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 7–224.

Lendrumas Mitchellas ir konstruktorius, karybos teoretikas Alexanderis de Severskis⁴⁵. Kalbant apie šią aviacijos karo teoriją galima atkreipti dėmesį, kaip 1939 m. *Karyje* taikliai konstatuota, kad „lėktuvas gali bombarduoti miestą, bet jis bejėgis ką nors padaryti partizanų būreliui“⁴⁶.

„Tankai – tai šių laikų husarai“⁴⁷, ir vienas pirmųjų, pateikusių šių „naujųjų husarų“ – tankų – karo teoriją, buvo D. Britanijos gen. mjr. J. F. C. Fulleris. Jo nuomone, ateities karas turėtų būti manevrinis, jame veiktų tankų ir motorizuotieji pėstininkų daliniai, nes Pirmojo pasaulinio karo metu pėstininkai ir kavalerija neįgyvendino jiems keltų uždavinių⁴⁸. J. F. C. Fulleris teigė: „Praeityje karai buvo nulemiami gyvąja jėga, ateityje bus sprendžiami mechanine jėga, sukurta žmogaus protu. <...> būsimasis pasaulinis karas bus ne tik mechanizuotu karu, per kurį bus sunaudota gausybė medžiaginių išteklių, bet jis bus ir karu, kuris apims skaitlingas mases – daugumą gyventojų kariaujančių valstybių. <...> Sienos tarp fronto ir užnugario vis labiau ir labiau nyks.“⁴⁹ Be to, jo manymu, kad pergalę pasiektum, nebūtina fiziškai sunaikinti visų priešų pajėgų. Tankai reikalingi priešų pajėgoms įbauginti ir demoralizuoti, pasipriešinimui palaužti. Motorizuotieji partizanų daliniai turi sukelti sumaištį priešų užnugaryje, o karo aviacija – paveikti kovojančios šalies gyventojus. Generolo nuomone, jokia šalis negalės atremti motorizuotųjų priešų pajėgų, neturėdama analogiškos kariuomenės. Mechanizuotosios pajėgos kainavo brangiai, todėl net didžiosios valstybės mūšio lauke gebėdavo sutelkti tik po kelis tūkstančius tankų. Kariuomenės motorizacija vedė prie jos mažinimo ir profesionalizacijos⁵⁰.

⁴⁵ Wyszczelski L. Model armii przyszłościowej w poglądach teoretyków okresu międzywojennego // *Od armii komputerowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, t. II. Toruń, 2005, s. 303–316.

⁴⁶ Bulvičius V. Pirmoji karo diena. *Karys*, 1939, gegužės 22, Nr. 20–21 (1040–1041), p. 607.

⁴⁷ Tankai. *Kardas*, 1936, rugsėjo 1, Nr. 17 (246), p. 460.

⁴⁸ Wyszczelski, L. Model armii przyszłościowej w poglądach teoretyków okresu międzywojennego // *Od armii komputerowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, t. II. Toruń, 2005, s. 303–311.

⁴⁹ Šimkus A. Valstybė ir ekonominiai klausimai taikos ir karo metu. *Mūsų žinynas*, 1936, t. XXXI, Nr. 140, p. 405.

⁵⁰ Фуллер Дж. Операции механизированных сил // *Внимание танки!* Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 14–29.

Kitas britas, kpt. Basilis Henris Liddelis Hartas, teigė, kad ateities kare dominuos tankai ir karo aviacija, pėstininkai atliks tik aptarnavimo ir užnugario įgulų vaidmenį, o kita ginkluotė bus bevertė. Tankų karo teorijos rėmėjas buvo ir prancūzas plk. lt. C. de Gaullis bei austrų gen. Ludwigas Ritteris von Eimannsbergeris. Vokietijoje tankų karo teorijai atstovavo gen. plk. Heinzas Vilhelmas Guderianas⁵¹, kuris 1929 m. priėjo prie išvados, kad vieni tankai arba tankai, paskirstyti po pėstininkų dalinius, neturės lemiamos reikšmės. Jie teigė, kad tankai turės lemti operacijos eigą tik remiami kitų kariuomenės rūšių, kurios judės tokiu pat greičiu kaip šios šarvuotos mašinos. Kitos kariuomenės rūšys turi tarnauti tankams, todėl generolas siūlė ne pėstininkų divizionams skirti tankų, o tankų divizijas priskirti prie kitų kariuomenės rūšių padalinių⁵². H. W. Guderianas nurodė, kad tankų galimybių neturi kitos kariuomenės rūšys – jie yra judrūs, turėdami degalų, gali veikti be pertraukų, įveikti sunkiai pereinamas vietas, apsaugoti nuo priešo ugnies, yra ginkluoti įvairių tipų šaunamaisiais ginklais ir gali šaudyti 360° spinduliu, kartu vežtis tam tikrą kiekį degalų ir amunicijos, o tai mūšio metu užtikrina jų autonomiškumą, yra aprūpinti ryšio priemonėmis, turi didžiulį moralinį poveikį priešo pajėgoms. Generolo nuomone, visos gerosios tankų savybės atsiskleidžia tik gilaus prasiiveržimo atveju⁵³. Be to, H. W. Guderianas laikėsi nuomonės, kad operacijų metu motorizuotąsias (mechanizuotąsias) pajėgas reikia sutelkti į dalinius ir junginius, tada jų bendras, netikėtas smūgis turėtų lemti mūšio sėkmę. Svarbu pabrėžti, kad *vermachto* generolas tankus laikė išskirtinai puolamuju ginklu⁵⁴.

Charlis de Gaullis pirmenybę teikė profesionalų kariuomenei, aprūpintai naujausia karo technika ir ginkluote, kuri karo atveju būtų pagrindinė mobilizuotų pajėgų smogiamoji jėga, galėtų ginti pasienį nuo netikėto priešo įsiveržimo. Mobilizavus pajėgas, šios profesionalų pajėgos turėjo

⁵¹ Wyszczelski L. Model armii przyszłościowej w poglądach teoretyków okresu międzywojennego // *Od armii komputowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, t. II. Toruń, 2005, s. 303–311.

⁵² Гудериан Г. *Воспоминания солдата*. Смоленск, 1999, с. 24.

⁵³ Гудериан Г. *Танки – вперед! // Танки в войне. Хрестоматия*. Москва, 2011, с. 363–365.

⁵⁴ Гудериан Г. *Внимание танки! // Внимание танки!* Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 199.

tapti vadovybės rezervu, kurį būtų galima naudoti manevrui ir puolimui. C. de Gaullio nuomone, tokių pajėgų diviziją turėtų sudaryti trys brigados – tankų, pėstininkų ir artilerijos. Jas reikėtų gausiai aprūpinti artilerijos priemonėmis ir naujais tankais – jie ir būtų pagrindinė pajėgų manevringa smogiamoji jėga, galinti veikti netikėtai ir sėkmingai⁵⁵.

Svarbu pabrėžti, kad Vokietijos kariuomenėje tankus planuota naudoti sutelktus, ne mažiau kaip po 100 puolant apie 12 km/val. greičiu 1–1,5 km bare. O Prancūzijos kariuomenė, remdamasi statutu, tankus planavo naudoti visai kitaip. Buvo numatyta, kad kiekvieną tankų batalioną turi sudaryti 3 kuopos po 3 būrius (5 tankai), vadovavimo mašinos ir rezervas, iš viso kuopoje būtų 21 tankas. Jei tankų batalionas remia pėstininkų batalioną, kiekvieną pėstininkų kuopą turi remti 5 tankai, judantys 2 km/val. greičiu⁵⁶. Tai dvi skirtingos XX a. pirmosios pusės tankų taktinio panaudojimo perspektyvos, kurių viena rėmėsi žaibo (*Blitzkrieg*) strategija, kita – Pirmojo pasaulinio karo Vakarų fronte patirtimi.

Austrijos kariuomenės pėstininkų inspektorius gen. L. R. von Eimannsbergeris pateikė ir prieštankinės gynybos rekomendacijų, siūlydamas naudoti 47 mm prieštankines pėstininkų patrankas ir lauko artilerijos ugnį. Generolo teigimu, prieštankinių patrankų ir tankų santykis turėtų būti ne mažesnis kaip 1 : 3, t. y. vienas pabūklas, kol bus sunaikintas, turėjo iš rikiuotės išvesti vidutiniškai 3 tankus. Autorius teoriškai apskaičiavo, kad pėstininkų batalionui, ginančiam 2 km frontą, kurį gali pulti visa divizija, remiama 50 tankų, o pagrindinėmis puolimo kryptimis ir iki 100, reikėtų turėti 16–32 prieštankinius pėstininkų pabūklus. Todėl konstatavo, kad 3–6 pabūklų pėstininkų pulkui nepakanka, ir siūlė pėstininkų batalionus optimaliai apginkluoti 6 pabūklais, o divizijose suformuoti prieštankinius batalionus (po 18 pabūklų). Tokiu atveju divizija turėtų 72 prieštankinius pėstininkų pabūklus⁵⁷.

Specifinį vaidmenį karybos srityje suvaidino Vokietijos gen. Ericho F.

⁵⁵ Де Голль Ш. Как создать профессиональную армию [pirmą kartą publikuota 1935 m. *Revue hebdomadaire*] // *За профессиональную армию. Идеи Шарля де Голля и их развитие в XX веке*. Москва, 1997, с. 41–45.

⁵⁶ K. Z. B. Prieššarvinės apsaugos klausimu. *Kardas*, 1936, rugsėjo 1, Nr. 17 (246), p. 451–452.

⁵⁷ Эймансбергер фон Л. Р. Противотанковая оборона // *Внимание танки!* Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 262–288.

W. Ludendorffo totalinio karo teorija, kurią jis pateikė 1935 m. išleistoje knygoje *Der totale Krieg*. Autorius teigė, kad ateityje kariaus nebe armijos, o tautos⁵⁸. Totalinio karo teoriją plėtojo ir XX a. Vokietijos teisininkas ir politikos filosofas Carlas Schmittas, kuris 1937 m. apibendrino kitų autorių, taip pat ir minėto gen. E. F. W. Ludendorffo, anksčiau išsakytas mintis. C. Schmitta teigimu, karas visada buvo totalinis, bet tik C. P. G. von Clausewitzas prabilo apie „absoliutųjį“ karą. Pirmojo pasaulinio karo patirtis privertė naujai pažvelgti į totalinio karo sampratą, ir 1935 m. pasirodžiusi gen. E. F. W. Ludendorffo knyga atskleidė, kad toks karas yra beribis. C. Schmittas pažymėjo, kad totalinis karas gali pareikalauti visų kariaujančios valstybės išteklių ir gyvosios jėgos mobilizacijos arba baigtis visišku priešų sunaikinimu. Be to, nebūtinai abi kariaujančios pusės turi kariauti totalinį karą – tai lemia jų ištekliai ir geopolitinė padėtis, o karo pobūdis gali keistis jo metu. Tokio karo perspektyvos neatsiejamos nuo totalinio priešų ir totalinės valstybės sąvokų. Kadangi XX a. karas gali vykti ne tik sausumoje ir jūroje, bet ir ore, tai ir sąvokos, dažnai atrodančios neatsiejamos nuo totalinio karo – „masių mobilizacija“, „nacijų armijos“ ar „ginkluota tauta“, – taikytinos tik karo sausumoje atveju. Be to, svarbu pabrėžti, kad totalinio karo sąlygomis, kai valstybė mobilizuoja visus savo resursus, masinės mobilizacijos atveju praktiškai išnyksta riba tarp karių ir civilių, kariai tampa civiliais, o civiliai – kariais, tiesiog jie tampa kažkuo kitu – „trečiu“. Tačiau klaidinga manyti, kad tokiu pat masėtu, kai karą laikome totaliniu, tas totalumas palies naująjį „karių“ tipą⁵⁹, nes žmonės, ant kurių pečių gula totalinio karo sunkumai, yra nevienodi. Visais atvejais karo pobūdžiui ir totalumo apraiškos turi įtakos geografinė padėtis, nacionalinės tautų ypatybės. Autorius išskyrė D. Britanijos, kariaujančios ir dominuojančios jūrose, totalinį karą, kaip priešpriešą totaliesiems sausumos karams, kai šalis mobilizuoja religines, pasaulėžiūrines, psichologines ir moralines savo jėgas ir pasitelkia propagandą. Būtent propagandinėmis priemonėmis 1914–1918 m. D. Britanija (Antantė)

⁵⁸ Wyszczelski L. Model armii przyszłościowej w poglądach teoretyków okresu międzywojennego // *Od armii komputowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, t. II. Toruń, 2005, s. 303–316.

⁵⁹ T. y. ne visais individualiais atvejais riba tarp karių ir civilių išnyks ir gims tas „trečiasis“ kovotojo tipas.

sugebėjo save pateikti kaip civilizacijos, laisvės, demokratijos ir visos pažangios žmonijos gynėją nuo Vokietijos militarizmo, o tai padėjo sutelkti didžiulius materialinius ir intelektualius resursus⁶⁰. Žinoma, C. Schmitto totalinio karo teorija nebuvo paremta visišku fiziniu priešo sunaikinimu⁶¹.

Kita teorija, kurią plėtojo jau minėtas C. Schmittas, – partizaninio karo. Autorius išanalizavo partizaninės kovos patirtį nuo XIX a. pradžios, kai ispanai pasipriešino pirmai moderniai Prancūzijos imperijos šauktinių piliečių armijai. C. Schmittas konstatavo, kad Europos humanitarinė teisė [bent jau iki 1949 m. Ženevos konvencijos priėmimo – V. J.] nebuvo pasirengusi „priimti“ partizanų, nes, kol kare buvo riteriškumo ir dvikovos apraiškų, jie galėjo būti tik arba reguliariųjų pajėgų laikinas būrys, vykdančias reidas į priešų užnugarį, arba banditų gauja, su kuria buvo būtina susidoroti. Tačiau „šiuolaikinis“ partizanas nusigėręs nuo tarptautinės humanitarinės teisės: „jis“ nesitiki nei gailesčio, nei pasigailėjimo, todėl ir perėjo į tikro priešų, kuris veda teroro keliu iki sunaikinimo, lygį. C. Schmittas keturiais požymiais apibrėžė partizano sąvoką. Jo nuomone, pirmiausia – tai nereguliariųjų pajėgų karys, kuris nedemonstruoja savo priklausomybės viešai dėvėdamas uniformą arba nešiodamas ginklą kaip galios simbolį. Pirmutinis partizano taikiny – uniformuotas priešų karys. Antras požymis – aiški politinė motyvacija, kuri padeda partizaną atskirti nuo tiesiog plėšikaujančio ar žudančio asmens. Partizanas kovoja ir politiniame fronte. Trečia, partizanai veikia netikėtai, iš pasalų, greitai atsitraukia. Taigi, didelis judrumas – išskirtinis partizanų bruožas. Ir ketvirta, veikimas gerai pažįstamoje teritorijoje, kitaip tariant partizanai turi būti autochtonai – vietiniai, priešingu atveju bus tiesiog plėšikaujanti gauja⁶². Verta pažymėti, kad C. Schmitto totalinio ir partizaninio karo teorijos nekonkuruoja, o turi bendrumų, t. y. totalinio karo sąlygomis gali išnykti takoskyra tarp karių ir civilių, atsirasti trečiojo tipo kovotojų, kurie iš esmės būtų artimi partizanams.

⁶⁰ Schmitt C. *Totaler Feind, totaler Krieg, totaler Staat. Völkerbund und Völkerrecht*, 1937, Vol. 4, S. 139–145.

⁶¹ Филиппов А. Карл Шмит: расцвет и катастрофа // Шмитт К. *Политическая теология*. Москва, 2000, с. 292.

⁶² Шмитт К. *Теория партизана: Промежуточное замечание по поводу понятия политического*. Москва, 2006, с. 2–9.

Be minėtų techninių karo koncepcijų ir totalinio karo teorijos, egzistavo masinių armijų teorija. 1924 m. būsimasis D. Britanijos feldmaršalas Williamas Edmundas Ironsidas rašė, kad, nepaisant visų techninių karybos priemonių, lemiamą vaidmenį ateities kare turės sausumos pajėgos. Lenkijos gen. ltn. Władysławas Eugeniuszas Sikorskis teigė, kad karas gali būti dviejų tipų: koalicinis ir lokalusis, bei dviejų fazių: 1) kai kaunasi tik taikos meto pajėgos; 2) kai kaunasi mobilizuotos masinės kariuomenės⁶³. Vokietijai reflektuojant Versalio sistemą, kai šaliai buvo nustatyta 100 000 karių riba, gen. ltn. Hansas von Seecktas pateikė mažos kariuomenės teoriją, pagal kurią turėjo veikti nedidelės, gerai parengtos ir judrios pajėgos. Jis buvo puolamųjų veiksmų šalininkas⁶⁴, o greta nedidelės profesionalų kariuomenės turėjo veikti karinių instruktorių ir teritorinių karinių vienetų tinklas, kad jaunimas gautų karinį parengimą.

Šios generolo mintys puikiai buvo žinomos ir Lietuvos karininkams⁶⁵. Gen. plk. H. von Seecktas dėstė, kad „naujos strategijos tikslas yra laimėti padedant paslankiems, gerai ginkluotiems vienetams (daliniams)“⁶⁶. Šios pajėgos turėjo tapti mobilizacijos pagrindu. 1921 m. H. von Seecktas planavo, kad mobilizacijos atveju Vokietijos pajėgos padidės iki 2,8 mln. karių. Kiekvienas reichsvero karys buvo rengiamas taip, kad ateityje galėtų tapti puskarininkiu arba karininku. Buvo planuojama, kad karo atveju pasieniečiai, reichsverui atsiuntus karininkų ir aprūpinus juos ginklais (1937 m. balandžio 1 d. pasienio apsaugoje tarnavo, kai ji buvo reorganizuota, 60 400 vyrų; jie turėjo 5 000 lengvųjų kulkosvaidžių ir 100 prieš-tankinių pabūklų), remis savo pajėgas. Po 1923 m. Prancūzijos ir Belgijos karinių pajėgų įsiveržimo į Rūro sritį kariniu saugumu Vokietijoje ypač susirūpinta. Buvo planuojama, kad, prieš pajėgoms nustūmus pasienio apsaugos dalinius, gyventojai, veikdami teritoriniu principu, turėtų pradėti partizaninius veiksmus, silpnindami ir atitraukdami iš fronto prieš

⁶³ Wyszczelski L. Model armii przyszłościowej w poglądach teoretyków okresu międzywojennego // *Od armii komputerowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, t. II. Toruń, 2005, s. 303–316.

⁶⁴ *Ten pat*, s. 303–311.

⁶⁵ Fontan G. Generolas von Seeckt apie karo organizaciją. *Mūsų žinynas*, 1929, t. XVII, Nr. 57, p. 345–350.

⁶⁶ Gen. št. plk. A. Šova, Kariuomenės organizacija, 1939 m. LCVA, f. 506, ap. 1, b. 243, l. 8.

pajėgas. 1924 m. spalio 21 d. Vokietijos kariuomenės generalinis štabas parengė memorandumą dėl partizaninio karo (vok. *Volkskrieg*). Pradėta plėtoti (feldjėgerių) karinė struktūra (karo policija). Atskiruose kariniuose rajonuose buvo formuojamos feldjėgerio kuopos po 100 vyrų, visose 7 Vokietijos karinėse apygardose turėjo būti po 3 000–4 000 feldjėgerių. Tačiau struktūra iki galo nebuvo išplėtota – 1927 m. visoje Vokietijoje buvo tik 6 846 feldjėgeriai⁶⁷. 1927 m. Lietuvos spaudoje rašyta, kad Rytų Prūsijoje yra keliasdešimt tūkstančių „kariškai išlavintų partizanų“⁶⁸.

Negalime pamiršti ir dar XX a. pradžioje Vokietijos generalinio štabo viršininko generolo feldmaršalo Alfredo von Schlieffeno suformuotos *Blitzkrieg* strategijos, kuria remiantis 1905 m. buvo parengtas Vokietijos kariuomenės *Schlieffeno* planas, numatantis gynybą Rytų Prūsijoje ir intensyvų puolimą per Belgiją šiaurės vakariniame prancūzų pajėgų sparne, apeinant ir apsupant pagrindines Prancūzijos karines pajėgas⁶⁹. Pati koncepcija rėmėsi siekiu išvengti susidūrimo kaktomuša su pagrindinėmis priešininko pajėgomis lemiamose kautynėse, kadangi Vokietijos kariuomenei, nuogaštavusiai dėl karo dviem frontais, svarbu buvo greitis, todėl buvo siekiama sparnuose apeiti pagrindines priešo pajėgas ir suduoti lemiamą smūgį, paralyžiuoti užnugario komunikacijas. *Blitzkrieg* strategijos ir tankų bei dominavimo ore karinių doktrinų simbiozė tapo Vokietijos kariuomenės karinių veiksmų planavimo pagrindu Antrojo pasaulinio karo pirmoje pusėje, o pirmoji sėkmė buvo 1939 m. Lenkijos kampanija Lietuvos pašonėje.

Prancūzija, kurios karo mokykla labai paveikė ir Lietuvos karininkiją bei jos pažiūras, taktikos srityje vadovavosi Pirmojo pasaulinio karo patirtimi ir nebuvo linkusi į kare neišbandytas naujoves. Prancūzijos kariuomenė puolimo metu akcentavo ne mobilumą, kaip vokiečiai, bet ugnies galią. Tankai Prancūzijos kariuomenėje turėjo būti išskirstyti po pėstininkų dalinius ir kartu su artilerija remti jų puolimą⁷⁰. B. H. Liddelis

⁶⁷ Strohn M. *The German Army and the Defence of the Reich. Military Doctrine and the Conduct of the Defensive Battle 1918–1939*. Cambridge, 201, pp. 89–170.

⁶⁸ Nauji prūsų lietuvių vargai. *Trimitas*, 1927, gruodžio 23, Nr. 50, p. 1595.

⁶⁹ Zuber T. *The Real German War Plan 1904–1914*. Brimscombe Port Strod, 2012, pp. 29–46.

⁷⁰ Prancūzų ir vokiečių puolimo doktrinos. *Mūsų žinynas*, 1939, t. XXXVI, Nr. 2, p. 315–317.

Hartas teigė, kad 1939–1940 m. Prancūzijos karybos metodai dėl pozicinio karo koncepcijos, kur tankai buvo tik pėstininkų paramos mašina, yra „atsilikę“⁷¹. 1940 m. Prancūzijos kariuomenė „atsiliko vieną karą“, tai lėmė keli veiksniai: pirma – visuomenę buvo užvaldžiusi mintis, kad toks karas, kaip Pirmasis pasaulinis, nebesikartos. Antra – prancūzai puikiai suvokė, kad prieš juos stovi, nors ir nugalėta, bet galingesnė Vokietija. Ir galiausiai – Pirmąjį pasaulinį karą laimėjusios šalys kanonizavo 1914–1918 m. karinę patirtį, kaip absoliučiai teisingą ir pranašesnę, todėl ji tapo valstybių tarpukario karinių doktrinų ir karinės praktikos pagrindu. Saugumo pajėgų motorizacijos klausimas buvo ignoruojamas, o nauji tankai skirti tik pėstininkų paramai užtikrinti. Ilgą laiką nekreipta dėmesio į bombonešių ir šturmo lėktuvų tiekimą karo aviacijai. Prancūzijos karinė vadovybė neįvertino tankų ir aviacijos, manydama, kad „karo dievas“ – artilerija – neutralizuos ir tankus, ir aviaciją⁷².

Prancūzijos kariuomenė rėmėsi Pirmojo pasaulinio karo patirtimi paremta pozicinio karo teorija, o atskirų tankų dalinių sukūrimo idėja buvo atmesta. Didžiausias tankų dalinys Prancūzijos kariuomenėje buvo batalionas, skirtas pėstininkų paramai garantuoti. Pagrindinį vaidmenį turėjo vaidinti pėstininkai, visi kiti daliniai iš esmės buvo pagalbiniai. 1938 m. Prancūzijos generaliniame štabe parengtame karo plane buvo numatyti pasyvūs veiksmai, taigi pagrindinė taktika karo metu turėjo būti gynyba. O puolamieji veiksmai numatyti tik atrėmus priešų puolimą ir kai jis, patyręs daug nuostolių, nebegalės rimtai priešintis. Planuota puolimą organizuoti plačiai netelkiant pajėgų pagrindinėmis kryptimis, puolimo gylis – iki 40–50 km, per parą judant 10–12 km greičiu. Divizija turėjo pulti 3–5 km bare. Puolimo metu siūlyta 1 km sutelkti iki 3 pėstininkų batalionų, 10–12 artilerijos pabūklų ir 30–60 tankų⁷³. 1927–1936 m. Prancūzija Elzase ir Lotaringijoje pasistatė garsiąją Maginoto (Mažino) liniją, o 4-ajame dešimtmetyje ir Mažąją Maginoto liniją (arba *Ligne Alpine*) Alpėse, pasienyje su Italija⁷⁴. Žinoma, tarpukariu Prancūzija nebuvo vienintelė Europos valstybė, kuri fortifikavo

⁷¹ Лиддел-Гарт Б. *Вторая мировая война*. Москва, 1999, с. 39–41.

⁷² *История западноевропейских армий*. Ред. В. А. Золотарев. Москва, 2003, с. 168–178.

⁷³ *История военного искусства*. М. М. Кирьян и др.. Москва, 1986, с. 131–133.

⁷⁴ Kaufmann J. E., Jurga R. M. *Fortress Europe. European Fortifications of World War II*. Cambridge, 2002, pp. 13–58.

savo pasienį. Analogiškai elgėsi Čekoslovakija, Belgija, Suomija, net SSRS vakariniame pasienyje įrėngė Stalino liniją, o XX a. 4-ajame dešimtmetyje ir Estija ėmėsi statyti įtvirtinimus rytiniame pasienyje.

Neabejotinai tarpukariu Lietuvos kariuomenėje buvo žinomos ir SSRS karo teoretikų idėjos. Po pilietinio karo RA buvo keleriopai sumažinta, 1921 m. kovą joje buvo 4,4 mln. karių, gruodį – 1,4 mln., o 1923 m. pabaigoje – jau tik 562 000 raudonarmiečių⁷⁵. Esminiai pokyčiai SSRS ir RA karybos srityje prasidėjo 1929–1930 m. pradėjus sparčią industrializaciją. 1930 m. sausį parengtame radikaliame militarizavimo plane buvo numatyta SSRS pagaminti 122 500 lėktuvų ir 100 000 tankų. 1931 m. buvo parengta kiek realesnė programa – numatyta pagaminti 10 000 tankų⁷⁶. Sovietų karo teoretikams įtaką darė J. F. C. Fullerio ir B. H. Liddelio Harto idėjos, pastebimos Michailo Tuchačevskio mokyklos sąsajos su minėtų britų mechanizacijos koncepcija⁷⁷. Sovietų karo teoretikai plėtojo Vakarų Europoje gimusias motorizuoto karo koncepcijas, o inžinieriai ir karo pramonė 3-iojo dešimtmečio pabaigoje ir 4-ajame dešimtmetyje pateikė naujų tankų modelių, taip pat tankų amfibijų ir kt. Išstudijavus karų istorijos patirtį buvo suformuluota strateginio puolimo koncepcija⁷⁸. 1927 m. gamykloje *Большевик* („Bolševikas“) buvo pagamintas pirmasis naujo serijinio tanko T-16 prototipas, patobulinus gavęs T-18 pavadinimą. Nors bandymų metu ir buvo nustatyta tam tikrų trūkumų, tankas priimtas į ginkluotę, šalyje prasidėjo kariuomenės modernizacija. Karo teoretikai prabilo apie stambių mechanizuotų dalinių kūrimą. 1928 m. vasario 1 d. RA užsakė pirmuosius 108 tankus, o priėmus penkerių metų kariuomenės plėtros planą, parengtą RA štabo viršininko M. Tuchačevskio, iki 1932 m. pabaigos armija turėjo gauti 1 075 tankus. Per ketverius metus, iki 1931 m. pabaigos, buvo pagaminti 962 T-18 tankai, pradėta T-17, T-23, T-24 tankų ir БА-27 šarvuočių gamyba. 1930 m. buvo įsigyta 15 anglišių *Vickers* 6 t

⁷⁵ Stone D. R. Ideology and the Rise of the Red Army, 1921–1929 // *The Military History of the Soviet Union*. Ed. R. Higbam; F. W. Kagan. Basingstoke, 2010, p. 57.

⁷⁶ Stone D. R. Industry and the Soviet Army, 1928–1941 // *The Military History of the Soviet Union*. Ed. R. Higbam; F. W. Kagan. Basingstoke, 2010, pp. 69–71.

⁷⁷ Кен О. Н. Мобилизационное планирование и политические решения (конец 1920-х – середина 1930-х гг.). Москва, 2008, с. 140–141.

⁷⁸ Kagan F. W. The Rise and Fall of Soviet Operational Art, 1917–1941 // *The Military History of the Soviet Union*. Ed. R. Higbam; F. W. Kagan. Basingstoke, 2010, pp. 79–92.

tankų ir jų gamybos licencija, taip pat tanketės *Carden-Loyd*, JAV eksperimentinio ratinio-vikšrinio tanko, sukurto Johno Walterio Christie'so, patentai – SSRS jų pagrindu buvo pradėti gaminti tankai T-26, T-27 ir BT-2. Tai buvo tikras proveržis SSRS tankų gamybos srityje. Nuo 1931 m. SSRS prasidėjo perėjimo nuo teritorinės kariuomenės komplektavimo sistemos prie šauktinių kadrinės. Per dešimt metų RA padidėjo dvigubai ir 1936 m. siekė apie milijoną karių. 1929 m. RA suformuotas pirmasis mechanizuotasis pulkas 1931 m. buvo reformuotas į brigadą. 1932 m. buvo suformuotas pirmasis mechanizuotasis korpusas, o 1936 m. RA turėjo 4 mechanizuotuosius korpusus, 6 atskirąsias mechanizuotąsias brigadas ir 15 mechanizuotųjų pulkų kavalerijos divizijų sudėtyje. 1935 m. Kijevo kariniuose manevruose, kuriuose dalyvavo D. Britanijos, Prancūzijos, Italijos ir Čekoslovakijos kariniai stebėtojai, veikė daugiau kaip 1 000 tankų. Vakarų Europos stebėtojai buvo šokiruoti⁷⁹. Kaip jau buvo minėta, Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas gen. št. plk. J. Černius 1936 m. po apsilankymo Maskvoje neslėpė susižavėjimo RA mechanizuotaisiais daliniais, ginkluotais moderniais tankais, net amfibijomis. Pulkininkas konstatavo, kad pirmą kartą matė tokia gausą karo aviacijos parado metu, ir apibendrino, kad karo atveju SSRS karinis smūgis priešui būtų galingas⁸⁰.

Minėtos karo teorijos tarpukariu Lietuvoje buvo žinomos ir analizuojamos kariniuose leidiniuose. 1934 m. gen. št. plk. lt. Kazys Grinius konstatavo: „Pastebėjime, kad tokia žaibo strategija nėra joks fantazijos padaras. Kas yra skaitęs von der Golz'o veikalus, kas yra susipažinęs su von Seeckt'o doktrinomis, tas turi rimtai skaitytis su panašiu eventualumu. Tokiai strategijai praktikoje įvykdyti yra reikalingos kelios sąlygos. Pirmiausia reikia, kad smūgio armija praneštų savo potencialu puolamo kaimyno taikos meto kariuomenę, antra, kad toji armija būtų labai paslanki. Stipresni silpnėsiųjų kaimynų atžvilgiu pirmą sąlygą ipso facto turi kaip ir permanentiniai įvykdę. Permanentinėje panašaus pavojaus padėtyje šiandien yra, pavyzdžiui, visos Pabaltijo valstybės. Stipresniųjų kaimynų atžvilgiu smūgio armijos veikimo sąlygos, žinoma, yra daug sunkesnės, tačiau ne tiek, kad nuo sumanymo vertėtų visiškai atsisakyti.

⁷⁹ Бронетанковые войска накануне Второй мировой войны // *Внимание танки!* Москва, Санкт-Петербург, 2003, с. 402–416.

⁸⁰ Pulk. Černius apie Sovietų kariuomenę. *Lietuvos aidas*. 1936, gegužės 6, Nr. 207 (2823), p. 1.

Čia galima įvykdyti slapta dalinę mobilizaciją: čia galima panaudoti tariamąs sportines ar vadinamas patriotines organizacijas. Smūgio armijos paslankumo klausimas išsprendžiamas vis daugiau besiplečiančia motorizacija. Čia pirmenybė, be abejo, tenka pramoningoms valstybėms.⁸¹

Gen. št. mjr. Vytautas Bulvičius gana plačiai aptarė gen. E. F. W. Ludendorffo totalinio, gen. mjr. J. F. C. Fullerio tankų (mechanizuotojo) ir gen. mjr. G. Douheto aviacijos karo teorijas⁸². Tarpukario karybos teoretiškai manė, kad valstybių kariuomenėse karių turi būti tiek, kad jų užtektų turimiems ginklams, neskaitant šautuvų ir kulkosvaidžių, kuriuos ketinama naudoti, aptarnauti⁸³. Šią koncepciją, remdamasis gen. N. Golovinu, savo darbe palaikė ir aptarė ir V. Bulvičius, nes nuo „per daug didelio žmonių kiekio kariuomenė ne stiprėjanti, bet silpnėjanti“⁸⁴. Taigi planuojamos kariuomenės dydį karo metu tiesiogiai lėmė valstybės materialinės galimybės, turėtos ginkluotės kiekis. Kita vertus, šauliams, kurie turėjo savo reguliariąsias pajėgas remti partizaniniais veiksmais, reikėjo tik lengvosios ginkluotės – šautuvų ir kulkosvaidžių, o aviacijos ir artilerijos poveikis buvo minimalus.

„PRANCŪZIŠKA DVASIA“ LIETUVOS KARIUOMENĖJE

Prancūzijos karybos mokyklos idėjos turėjo didžiulį poveikį Lietuvos kariuomenės karybos minties evoliucijai. Tai lėmė karininkų, studijavusių Prancūzijos karo mokyklose ir kitose jos karinę doktriną taikančiose šalyse, skaičius. Belgijos kariuomenė apskritai neturėjo savo karinės doktrinos ir rėmėsi prancūziškąja⁸⁵. Čekoslovakijos karinę doktriną formavo pran-

⁸¹ Grinius, Naujos krašto gynimo tendencijos. *Kardas*, 1934, rugpjūčio 15, Nr. 16 (193), p. 313.

⁸² Bulvičius V. *Karinis valstybės rengimas*. Kaunas, 1939, p. 40–74.

⁸³ Головин Н. Н. *Мысли об устройстве будущей Российской вооруженной силы*. 4-е издание. Белград, 1939, с. 56–63.

⁸⁴ Bulvičius V. *Karinis valstybės rengimas*. Kaunas, 1939, p. 239.

⁸⁵ *История западноевропейских армий*. Ред. В. А. Золотарев. Москва, 2003, с. 424.

cūzų karininkai⁸⁶, o jos kariuomenė taktikos ir vadovavimo srityse rėmėsi Prancūzijos armijos patirtimi⁸⁷. Grįžę į Lietuvos kariuomenę Prancūzijos, Belgijos ir Čekoslovakijos karo akademijų absolventai rėmėsi savo įgytomis žiniomis ir patirtimi, todėl Prancūzijos karo doktrinos idėjos skverbėsi į Lietuvos kariuomenės karo doktriną įvairiomis formomis. Prancūzijos karo mokykla, kurią sukrėtė Pirmojo pasaulinio karo padariniai, buvo kategoriška ir siekė sukurti doktriną, kurioje *a priori* būtų išdėstyti pagrindiniai veikimo principai, dažnai pasireiškiantis kategoriškumas ir abstrakcijos, atmetamas principas, kad karo veiksmai turi būti pagrįsti empirika. Tikėjimas, įtvirtintas po 1870 m. Prūsijos–Prancūzijos karo parengtuose pėstininkų kautynių (1875 m.) ir karo tarnybos (1896 m.) statutuose, kai buvo tikima, jog puolimas savaime užtikrina pergalę (puikus to įrodymas – 1914–1915 m. žiemos puolimai)⁸⁸, po Pirmojo pasaulinio karo išblėso ir buvo pereinama prie pasyviosios gynybos strategijos, t. y. nuo puolamosios prie gynybinės doktrinos⁸⁹, statant pasienio įtvirtinimus.

1922 m. parengtoje Lietuvos karinėje doktrinoje buvo rekomenduota kasmet 1–2 geriausiai Lietuvoje baigusius karo mokyklą karininkus siųsti studijuoti į užsienį, kad pasisemtų kitų valstybių karybos naujovių ir idėjų⁹⁰. Lietuvos valstybėje išgalėjo praktika rengti reikiamus specialistus užsienyje ir jiems skirti stipendijas. Vien 1928 m. studijoms aukštosiose mokyklose užsienyje buvo numatytos 102 stipendijos, iš jų 10 – Krašto apsaugos ministerijai (bendrai per visą tarpukarį užsienio aukštosiose mokyklose studijavo apie 1 300 įvairių specialybių stipendininkų iš Lietuvos)⁹¹.

Taigi karinėje doktrinoje įrašyta rekomendacija tarpukariu buvo vyk-

⁸⁶ Permainos čekoslovakų kariuomenės vadovybėje. *Kardas*, 1926, sausio 10, Nr. 1 (25), p. 9.

⁸⁷ Čekoslovakų kariuomenė ir pagrindiniai karybos dėsniai. *Mūsų žinynas*, 1938, t. XXXV, Nr. 10 (163), p. 591.

⁸⁸ Де Голль Ш. К возрождению армии [pirmą kartą publikuota 1932 m.]. *За профессиональную армию. Идеи Шарля де Голля и их развитие в XX веке*. Москва, 1997, c. 25–29.

⁸⁹ O. M. Prancūzų kariuomenė. *Kardas*, 1935, rugsėjo 15, Nr. 18 (223), p. 393.

⁹⁰ Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėje, 1922 m. gen. L. Radus-Zenkavičius. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 445, l. 19–21 apv. l.

⁹¹ Kriaučiūnienė Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai*. 1994, p. 97–98, 104.

doma – priimta teisės aktų, reglamentuojančių studijas užsienyje⁹². 1921 m. teisės aktuose buvo numatyta, kad vienu metu gali būti iki 10 užsienio stipendininkų, 1922 m. šis skaičius padidintas iki 15, o 1929 m. – iki 25. 1925 m. Karo taryba buvo nutarusi karininkus mokytis siųsti tik į Čekoslovakijos, Belgijos ir Prancūzijos karo mokyklas⁹³. Per du dešimtmečius Čekoslovakijoje karo mokslus baigė apie 40 Lietuvos karininkų⁹⁴.

Iš viso tarpukariu į Vakarų Europą studijuoti buvo išsiųsta daugiau kaip 130 karininkų⁹⁵, nors šis skaičius ateityje tikslintinas. Apie 4/5 tarpukariu į užsienį mokytis išsiųstų Lietuvos karininkų studijavo prancūziškosios karybos mokyklos tradicijos šalyse: Prancūzijoje, Belgijoje ir Čekoslovakijoje, po keletą – Italijoje ir Vokietijoje, pavieniai karininkai studijavo, ypač mediciną ir veterinariją, Austrijoje, D. Britanijoje, Švedijoje ir Latvijoje. Be to, KAM į užsienį siuntė studijuoti įvairių sričių specialistus ne karininkus, pvz., 1925 m. užsienyje keliolika studentų studijavo karo veterinariją⁹⁶.

Jų karybos žinios ir teoriniai samprotavimai per Lietuvos karo mokyklas, spaudą, leidžiamą lietuvišką karinę metodinę literatūrą, asmeninius ryšius ir tarnybos daliniuose praktiką plito Lietuvos kariuomenėje. 1925 m. Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo operacijų skyrius konstatavo, kad pėstininkų pajėgų struktūra atitinka Prancūzijos kariuomenės pavyzdį ir kad „mes [Lietuvos kariuomenė – V. J.] priėmėm prancūzų taktiką“⁹⁷. Tais pačiais metais spaudoje buvo diskutuojama „svarbiausiu

⁹² Karininkams aukštąjį karo mokslą užsienyje eiti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1921, Nr. 72, p. 1; Karininkams aukštąjį karo mokslą užsienyje eiti įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 110, p. 1; KAM stipendininkų įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1929 m., Nr. 308, p. 1–2.

⁹³ Karo tarybos 1925 m. gegužės 6 d. protokolai Nr. 13. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 478, l. 25.

⁹⁴ Plačiau apie Lietuvos ir Čekoslovakijos karinį bendradarbiavimą žr.: Bukelevičiūtė D. *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918–1939 metais*. Vilnius, 2010, p. 216–247.

⁹⁵ *Klasta ir smurtu (1940–1941)*. Vyr. red. A. Martinionis. Vilnius, 1995, p. 36–41; KAM stipendininkų sąrašas 1940 m. kovo 1 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1133, l. 3; Stipendininkų sąrašai. LCVA, f. 391, ap. 9, b. 1098, apv. l. 9; Stipendininkų sąrašai. LCVA, f. 391, ap. 9, b. 1097, l. 14, 37–38; Stipendininkų sąrašai. LCVA, f. 391, ap. 9, b. 1099, apv. l. 14; Asevičius V. ir kt. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. I–VIII. Vilnius, 2001–2008.

⁹⁶ Kriaučionienė Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis 1992 metai*. 1994, p. 96.

⁹⁷ Vyriausiojo štabo operacijų skyriaus 1925 m. lapkričio 16 d. raportas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 486, l. 29–30.

klausimu – kariuomenės parengime kautynėms visas savo mintis kreipėme į vakarus. Vakaruose, kaip mums žinoma, viešpatauja dvi doktrinos: vokiečių ir prancūzų. <...> prancūzų doktrina išsivystė vakarų fronte <...> Jauna kariuomenė, neturėdama nusistovėjusios savo doktrinos, būna priversta tai daryti, ji turi veikti atsargiai, imti tik tai, kas jos sąlygoms pritaikoma. <...> Ar gerai darytume, įterpdami be kritikos visus prancūzų kariuomenės principus mūsų kariuomenėn. <...> Skolinant geras prancūzų kariuomenės savybes, mums nereikia pamiršti ir artimiausių kaimynų“⁹⁸.

Po metų tame pačiame *Karde* pažymėta: „<...> labai abejotina, ar mes turime doktriną, kurią galime vadinti „mūsų“. Nepamirškime, kad mūsų statutai yra didelėje įtakoje prancūzų statutų, perdėm persisunkusių poziciniu karu“⁹⁹. Panašią mintį išsakė ir plk. lt. Juozas Lanskoronskis teigdamas, kad 1926 m. nebuvo „jokios savos, pilna to žodžio prasme, doktrinos. Mes [Lietuvos kariuomenė – V. J.] turime eilę statutų, sukompiliuotų daugiausia iš prancūzų ir kitų kariuomenių literatūros, kur yra daug nesuderinamų dalykų nei su mūsų sąlygomis, nei su mūsų mastu, nei su mūsų technika, nei su mūsų aplinkuma; dažnai tai yra prancūziškai-vokiškai-rusiškas idėjų ir veikimo būdų mišinys“¹⁰⁰. Taigi, kad prancūziškos karybos idėjos buvo perkeltos į Lietuvos karinę doktriną, buvo konstatuota ne kartą pačių amžininkų. Po penkiolikos metų, kai buvo sukurta Lietuvos kariuomenė (1933 m.), J. Lanskoronskis, 1-osios Aukštųjų karininkų kursų laidos, Sen Siro (*Saint-Cyr*) aukštosios karo mokyklos ir Belgijos generalinio štabo *l' Ecole de guerre* akademijos absolventas, pažymėjo, kad pažanga karinės doktrinos srityje didžiulė – susipažinus su kitų šalių doktrinomis, jų metodai ir taktika buvo pritaikyti Lietuvos sąlygoms¹⁰¹.

Prancūzijos diplomatai palaikė puikius santykius su gen. Silvestru Žukausku, kurį apibūdino kaip „frankofilą“, panašiai vertino gen. Teodo-

⁹⁸ Į minėtas mintis *Kardo* redakcija reagavo pateikdama pastabą: „Mūsų kariuomenėje norima įvesti ne vien prancūzų karo doktriną, bet imama ir iš kitų senesnių Vakarų kariuomenių kaip tik tai, kas yra mūsų kariuomenei naudinga, ką liudija ir mūsų išleistieji statutai.“: M. V. Dėl mūsų karo doktrinos. *Kardas*, 1925, Nr. 1, p. 9–10.

⁹⁹ Grinius K. „Kardo“ anketos obalsiai. *Kardas*, 1926, kovo 30, Nr. 9 (33), p. 133.

¹⁰⁰ Lanskoronskis [J.] Aukštieji karininkų D. L. K. Vytauto kursai ir jų reikšmė mūsų kariuomenei. *Kardas*, 1926, rugsėjo 10, Nr. 25 (49), p. 388.

¹⁰¹ Lanskoronskis [J.] Mūsų kariuomenės pajėgumo ugdymo reikalu. *Kardas*, 1933, gruodžio 1, Nr. 14 (176), p. 268.

rą Daukantą, kurį vadino „vienu iš labiausiai mums [Prancūzijai – V. J.] atsidavusių lietuvių“¹⁰². XX a. 4-ajame dešimtmetyje dauguma Lietuvos kariuomenės vadovujančių karininkų buvo minėtų šalių karo akademijų absolventai. Plisti prancūzų karybos idėjoms buvo sudarytos palankios sąlygos – mokoma šios užsienio kalbos. 1931 m. vasario 27 d. Lietuvos kariuomenę aplankęs Prancūzijos mjr. Malraisonas „maloniai buvo nustebintas, kad Lietuvos karinė vadovybė puikiai kalba prancūziškai ir puoselėja Prancūzijai didžiulį palankumą“¹⁰³. 4-ajame dešimtmetyje blogėjant Lietuvos ir Vokietijos santykiams bei stiprėjant Lietuvos kultūrinei orientacijai į Prancūziją, vokiečių kalbą gimnazijose išstūmė prancūzų kalba, kurią dažnai dėstė prancūzai, ir tai neabejotinai davė puikių rezultatų¹⁰⁴. O po 1936 m. švietimo reformos Lietuvoje prancūzų kalba buvo įtvirtinta kaip pagrindinė užsienio kalba Lietuvos mokyklose¹⁰⁵. Pastarąją aplinkybę galima vertinti ir kaip pastangas atsverti vokiškosios kultūros įtaką. Gen. št. plk. ltn. K. Grinius Aukštuosiuose karininkų kursuose savo dėstomus dalykus parengė remdamasis Paryžiaus akademijos dėstytojo skaitytomis paskaitomis¹⁰⁶ ir jos naujausiais kursais¹⁰⁷. Pats karininkas 1921–1923 m. mokėsi Prancūzijoje, Sen Siro karo mokykloje, o 1924–1927 m. – Belgijos generalinio štabo akademijoje¹⁰⁸. Plk. Vinco Jasulaičio, kuris studijavo Prancūzijos Fontainebleau artilerijos karo mokykloje, o grįžęs dėstė Aukštuosiuose artilerijos kursuose artilerijos šaudymą, balistiką, topografiją, buvo Kariuomenės inspekcijos Artilerijos skyriaus viršininkas, 2-ojo

¹⁰² Bukaitė V. *Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.* [daktaro disertacija]. Vilnius, 2013, p. 269.

¹⁰³ *Ten pat.*

¹⁰⁴ Kriaučiūnienė Ž. Lietuvos studentai Europos aukštosiose mokyklose 1919–1940 metais. *Lietuvos istorijos metraštis. 1992 metai.* 1994, p. 97.

¹⁰⁵ Bukaitė V. *Lietuvos Respublikos politiniai ir diplomatiniai santykiai su Prancūzija 1919–1940 m.* [daktaro disertacija]. Vilnius, 2013, p. 288.

¹⁰⁶ Vytauto Didžiojo karininkų kursų skyriaus generalinio štabo kursai. I-oji laida. Gen. štabo plk. ltn. Griniaus bendrosios taktikos kursas „Pagrindiniai sprendimo elementai“, 1932 m. LCVA, f. 1451, ap. 1, b. 86, l. 44.

¹⁰⁷ Generalinio štabo kursų I-oji laida. Gen. štabo plk. ltn. Griniaus bendrosios taktikos ir Generalinio štabo tarnybos kursas „Divizijos ginamosios kautynės (Normalių barų statika)“, 1932 m. LCVA, f. 1451, ap. 1, b. 87, l. 18.

¹⁰⁸ Asevičius V. ir kt. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. III. Vilnius, 2003, p. 225–226.

AP vadas. 1938 m. atestacijoje artilerijos inspektorius plk. Vincas Žilys konstatavo: „Artilerijos specialybėje vertinamas gerai. Artilerijos srityje kartais pastebima vienašališka (prancūziška) orientacija.“ Karininkas aktyviai bendradarbiavo su Lietuvos karine spauda, *Mūsų žinyne* paskelbė 14 teorinių artilerijos mokslo straipsnių¹⁰⁹.

Praktika rengti karininkus užsienyje, nepaisant daugybės pliusų, buvo kritikuojama, nes užsienyje studijavę karininkai tapdavo kitų šalių karinių doktrinų adeptais¹¹⁰. Be to, kitų valstybių aukštosios karo mokyklos pirmiausia buvo pritaikytos savo kraštų sąlygoms ir doktrinai. Lietuvos karininkai buvo siunčiami į įvairias valstybes, kur, be bendrųjų principų, įgydavo ir visiškai skirtingų pažiūrų į tą patį dalyką, todėl grįžę galėjo turėti ir kitokią nuomonę, o tai laikyta neigiamu aspektu siekiant pajėgų mokymo ir veikimo vienovės¹¹¹. Todėl permanentiškai buvo pritariama minčiai aukštąją karo mokyklą, kuri rengtų generalinio štabo karininkus, steigti Lietuvoje. 1921–1933 m. veikusius Aukštuosius karininkų kursus, kur mokslas truko 2 metus, baigė daugiau kaip 700 karininkų¹¹². 1931 m. gen. ltn. Petro Kubiliūno iniciatyva minėti kursai buvo reorganizuoti į Vytauto Didžiojo aukštąją karo mokyklą (oficialus pavadinimas nuo 1938 m.). Jos tikslas ir buvo rengti daliniams vadovaujančius ir generalinio štabo karininkus. 1934 m. mokyklą po 2,5 m. mokslų baigė 18 pirmosios laidos karininkų. Iš viso iki okupacijos buvo išleistos 3 generalinio štabo ir 1 intendantūros karininkų laidos – 64 karininkai¹¹³. Bendrai

¹⁰⁹ Jasulaitis V. *Lietuvos kariuomenės artilerijos pulkininkas Vincas Jasulaitis žmogus ir karys 1898–1988*. Vilnius, 1998, p. 55, 70, 72.

¹¹⁰ Al. A. Savosios aukštosios kariškos mokyklos įsteigimo proga. *Kardas*, 1932, gegužė, Nr. 5 (37), p. 66.

¹¹¹ Pilka P. Vytauto Didžiojo Aukštosios Karo Mokyklos sulaukus. *Karys*, 1938, Nr. 24 (302), p. 578.

¹¹² Ažubalis A. ir kt. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2007, p. 131, 142.

¹¹³ Nors anksčiau išleistoje enciklopedijoje teigiama, kad kursų baigė tik apie 500 karininkų, o Aukštąją karo mokyklą – 65 karininkai: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. II, Vilnius, 2002, p. 233–235; Gaigalaitė A. Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1940 metais [žr. 2013 01 27] <<http://ausis.gf.vu.lt/mg/nr/2002/09/09kar.html>>; I generalinio štabo karininkų laida – 18 absolventų, II laida – 20 karininkų, III laida – 19 karininkų, generalinio štabo intendantūros karininkų I laida – 7 karininkai (priimti buvo 8), iš viso mokslus baigė ir generalinio štabo karininko statusą įgijo 64 karininkai: Ažubalis A. ir kt. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2007, p. 147–155.

tarpukariu Lietuvoje iš viso buvo parengta 4 216 karininkų: 1 631 – tikrosios tarnybos, 2 585 – atsargos¹¹⁴. Nuo 1935 m. aukštiesiems karininkams kasmet buvo privaloma dalyvauti „kariniuose žaidimuose“, kurių metu teoriškai imituojami ateityje galimi karo veiksmai¹¹⁵. Jau nuo 3-iojo dešimtmečio kariuomenėje nuolat vyko kariniai mokymai ir manevrai, per kuriuos neabejotinai tobulėjo ir vadovaujantis personalas.

Tačiau karininkų užsienyje rengimas tęsėsi iki pat sovietinės okupacijos. 1937 m. į užsienį buvo planuojama siųsti mokytis 19 karininkų¹¹⁶. 1939 m. užsienyje studijavo 25 Lietuvos karininkai – absoliuti dauguma Prancūzijoje ir Belgijoje, iš jų 10 mokslus turėjo baigti 1939 m., 11 karininkų – 1940 m., 2 – 1941 m., 1 – 1942 m. Kariuomenės štabas 1939 m. siūlė į užsienį studijuoti išsiųsti 12 stipendininkų¹¹⁷. 1940 m. kovo 1 d. duomenimis, užsienyje studijavo 7 KAM stipendininkai, iš jų 1940 m. mokslus turėjo baigti 2 karininkai, 1941 m. – 3, o 1943 m. – 2 karininkai. Galima pažymėti, kad dauguma 1940 m. užsienyje studijavusių KAM stipendininkų mokėsi Vokietijos ir Austrijos mokyklose¹¹⁸, nes 1940 m. vasarį paašškėjo, kad Belgija dėl įtemptos tarptautinės padėties ir karo Europoje atsisako priimti svetimų valstybių karininkus¹¹⁹. Ginklus Lietuvos kariuomenė dažniausiai pirkė Prancūzijoje, Čekoslovakijoje ir Belgijoje, taip pat D. Britanijoje, gerokai mažesnius kiekius – Švedijoje, Šveicarijoje, Suomijoje ir Vokietijoje.

ATSITRAUKIMAS MANEVROJANT

Vertindami Lietuvos kariuomenę tarpukario karybos teorijų kontekste turime atkreipti dėmesį į kelis aspektus: pirma, kurias iš minėtų karybos teorijų Lietuvos kariuomenė galėjo pritaikyti tobulindama savo pajėgas,

¹¹⁴ Ažubalis A. *Karo pedagogika Lietuvoje (1918–1940 m.)*. Vilnius, 2007, p. 69.

¹¹⁵ Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, 2000, t. XXI, p. 163.

¹¹⁶ Kariuomenės štabo 1936 m. rugsėjo 11 d. aplinkraštis. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 612, l. 28.

¹¹⁷ 1939 metams stipendijų paskirstymas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1133, l. 6.

¹¹⁸ KAM stipendininkų sąrašas, 1940 m. kovo 1 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1133, l. 3.

¹¹⁹ Kariuomenės štabo 1940 m. vasario 29 d. raportas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1133, l. 5.

organizuodama jų mokymą ir planuodama operacijas; antra, į kurias, kaip eventualių priešininkų akceptuojamas, turėjo atsižvelgti. Lietuvos kariuomenė dėl valstybės mažumo ir ribotų išteklių negalėjo perimti tankų, dominavimo ore ar masinių armijų teorijų. Tačiau turėjo į jas atsižvelgti planuodama gynybą, nes XX a. 4-ajame dešimtmetyje tai buvo Vokietijos ir SSRS karinių strategijų pagrindas.

Kuriant savo karinę doktriną Lietuvos kariuomenėje buvo atsižvelgta į Prancūzijos, Vokietijos ir Lenkijos pajėgų kautynių principus, kurie buvo gana panašūs. Lietuvoje pozicinis karas buvo atmestas, nes jos sąlygomis netiko. Buvo pabrėžiama, kad kautynės gali būti sėkmingos manevruojant, t. y. remiantis „ugnimi ir judesiais“. Nors mūšio baigtį lemdavo ne ugnis, o „judesiai“ (prireikus tai galėjo būti ir durtuvų ataka), svarbiu veiksmu pergalei pasiekti laikytas būtent gebėjimas ją valdyti. Teigta, kad siekiant pergalės nebūtina atakuoti visu frontu, – tai galima padaryti sudavus stiprų smūgį svarbia kryptimi¹²⁰. Taigi buvo diegiamas pajėgų telkimo principas, iš esmės aksioma „Kas gina viską, tas negina nieko“ Lietuvos karo doktrinoje buvo aiškiai pritaikyta¹²¹. 1924 m. *Mūsų žinyne* pabrėžta, kad karo metu turi būti skiriama daug dėmesio maskavimuisi, kiekvieno kovotojo savarankiškumui ir iniciatyvumui, teigta, kad „baisi šaunamų įrankių ugnies jėga, apsidraudimas nuo jos žalingų išdavų ir sugebėjimas paralyžiuoti priešo ugnį, sunaikinti rūsčiausius pėstininkų priešus kulkosvaidžius – štai mūsų pėstininkų taktikos esmė, naujos karo doktrinos pagrindai“¹²².

Iki 1936 m., kai pasirodė naujasis Pėstininkų statutas P-51, 1923 m. patvirtintame, o 1931 m. pakartotinai išleistame Pėstininkų rikiuotės statute buvo numatytos tik trijų tipų kautynės: puolamosios, ginamosios ir pasitinkamosios. Pirmuoju atveju manyta, kad tik puolimo metu galima pasiekti pergalę, antruoju – analizuota, kaip bet kokia kaina išlaikyti tam tikras pozicijas, trečiuoju – kaip vadovauti mūšiui, kai abi kovojančios pu-

¹²⁰ Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėje, 1922 m. gen. L. Radus-Zenkavičius. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 445, l. 31–32 apv. l.

¹²¹ Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėje, 1922 m. gen. L. Radus-Zenkavičius. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 445, l. 31–44 apv. l.

¹²² Tomkus, Naujoji karo doktrina ir kariuomenės auklėjimo uždaviniai. *Mūsų žinynas*, 1924, t. VII, Nr. 21, p. 409.

sės vienu metu pradeda puolimą. Dera pabrėžti, kad statute, ypač jo preambulėje, išskiriamos puolamosios kautynės¹²³. Lietuvos kariuomenės generalinio štabo karininkų kursuose buvo akcentuojama, kad gynyba turi būti aktyvi¹²⁴. Apskritai tarpukariu Lietuvos kariuomenė ruošėsi manevriniam, o ne poziciniam karui, kurį dėl geografinių sąlygų laikė nepriimtiniu¹²⁵, nes Lietuva neturėjo ir negalėjo turėti tokių pajėgų, kad išlaikytų pozicijas ilguose frontuose. Po studijų Vokietijoje būsimasis kariuomenės vadas Stasys Raštikis 1932 m. *Mūsų žinyne* paskelbė straipsnį, kuriame pristatė Vokietijos kariuomenės požiūrį į stabdomąsias kautynes. Reichsvero stabdomųjų kautynių tikslas buvo laimėti laiko ir padaryti priešui kuo daugiau nuostolių, taupant savo jėgas. Pastarasis veiksnys laikytas vadovybės veiklos prioritetu, o dėl silpnumo besiginantieji neišvengiamai turėtų veikti plačiame fronte. Stabdomųjų kautynių metu pajėgos nuolat skirtingais intervalais turėjo kaitalioti traukimosi ir priešinimosi taktikas. Priešinantis svarbų vaidmenį vaidino artilerijos, sunkiųjų kulkosvaidžių ir minosvaidžių ugnis, taip pat pasirinktos palankios pozicijos, o pasipriešinimas turėjo būti toks stiprus, kad galima būtų atremti priešo ariergardą. Traukiantis turi būti sudaromos sąlygos pailsėti kariams, o nauja pasipriešinimo zona nutolusi tiek, kad priešas būtų priverstas perdislokuoti savo artileriją ir sekimo punktus, bet neturėtų galimybių manevruoti. S. Raštikio teigimu, Vokietijos kariuomenės statutuose nėra nurodyta, koku atstumu turi ar gali būti nutolusios viena nuo kitos pasipriešinimo zonos, tačiau praktiškai tai buvo apie 8 km, o atsižvelgiant į vietos sąlygas, galėjo svyruoti nuo 5 iki 10 km¹²⁶.

Analogiškai apie stabdomąsias kautynes, remdamasis Prancūzijos karo mokykla, samprotavo gen. št. plk. lt. K. Grinius. Jo teigimu, 1929–1930 m. Prancūzijos kariuomenėje manevrų metu buvo prieita prie išva-

¹²³ *Pėstininkų rikiuotės statutas. P.–7. II dalis: pėstininkų veiksmai manevrinėse kautynėse*. Kaunas, 1931 [pirmas leidimas 1923], p. 32–176.

¹²⁴ Generalinio štabo kursų I-oji laida. Gen. štabo plk. lt. Griniaus bendrosios taktikos ir Generalinio štabo tarnybos kursas „Divizijos ginamosios kautynės (Normalių barų statika)“, 1932 m. LCVA, f. 1451, ap. 1, b. 87, l. 18.

¹²⁵ Dėl karo doktrinos priėmimo Lietuvos kariuomenėje, 1922 m. gen. L. Radus-Zenkavičius. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 445, l. 31–32 apv. l.

¹²⁶ Raštikis S. Naujosios vokiečių pažiūros į stabdomąsias kautynes. *Mūsų žinynas*, 1932, t. XXII, Nr. 87, p. 401–411.

dos, kad stabdomieji veiksmai ir plačių barų gynyba, net ir negausiomis pajėgomis, yra įmanomi. Remiantis prancūzų karo mokyklos mokymu, stabdomieji veiksmai – tai tikslingas sprendimas trauktis, sulaukiant priešų pajėgas tam tikromis kryptimis ir informuojant štabą apie priešų laimėjimus, siekiant laimėti laiko, „nukreipti“ priešų pajėgas į iš anksto numatytas kautynių vietas, kur jam būtų suduotas netikėtas smūgis, ir visais atvejais stabdyti priešą vengiant lemiamų kautynių. Stabdant siūlyta atlikti infrastruktūros ardymo darbus, naudoti tolimąją ugnį (aviaciją ir toliašaudę artileriją), taip pat ginti laikinąsias pozicijas naudojant sustiprintas į pozicijų priekį išmetamas rinktinės, kurios, plėtodamos stabdomąsias kautynes, trauktųsi. Siekdamas pristabdyti priešų puolimą, rinktinės turėtų užimti iš anksto numatytas pozicijas ir pradėti gintis. Priešas, rengdamasis puolimui, atlikdamas žvalgybą, sugaištų laiko, jam pradėjus puolimą, rinktinė turėtų atsitraukti. Į sąlytį su priešų tokios rinktinės turėjo pereiti tik palankiomis sąlygomis, pvz., naktį ar iš priedangos. Po sąlyčio būtina atsitraukti. Siekiant išlaikyti pozicijas, bet neturint pakankamai pajėgų statiškai gynybai normaliuose baruose (kai PD gina apie 12 km) organizuoti, numatyta galimybė taikyti plačių barų išlaikymo taktiką. Gynyba buvo pagrįsta sustiprintų batalionų veiksmis plačiuose baruose (remiantis 1930 m. Prancūzijos kariuomenės manevrų patirtimi, sustiprintas batalionas gali ginti 7–8 km barą, o trys tokios rinktinės (batalionai, sustiprinti lydimąja artilerija, kulkosvaidžiais ir bent viena lauko artilerijos baterija bei raitelių skyriumi) galėjo dengti apie 16–18 km divizijos barą. Užnugaryje divizijos vadas turėjo, panaudodamas rezervus, reaguoti į priešų prasiveržimus ir netikėtai kontratakuoti¹²⁷. Naujai parengtame Pėstininkų statute P-51 bendrai buvo aptartos keturių tipų kautynės: puolamosios, ginamosios, atsitraukimo ir stabdomosios, išskirtos kautynės ypatingomis sąlygomis – remiant šarvuočiams, miške, gyvenvietėse, prie upės, naktį, rūke, žiemą, be artilerijos, partizaniniai veiksmai ir užpuolimas¹²⁸. Taigi atskirai puolamosios kautynės nebeišskirtos, nors tai nereiškia, kad Lietuvos kariuomenė nenumatė puolimų,

¹²⁷ Normaliu baru batalionui laikytas 2 km ruožas, pulkui – 5–6 km, divizijai – 10–12 km: Grinius K. Paslankusis gynimasis pagal Prancūzų praktiką. *Mūsų žinybas*, 1934, t. XXVII, Nr. 116, p. 385–400.

¹²⁸ *Pėstininkų statutas P-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1936, p. 139–252.

bet įtrauktos stabdomosios kautynės, o tai atitinka minėtas Prancūzijos ir Vokietijos kariuomenėse diegtas teorijas, kurios buvo perimamos ir taikomos.

Minėtini taktiniai Vokietijos ir Prancūzijos kariuomenių sprendimai siekiant išlaikyti plačius barus ir atlikti stabdymo veiksmus. Tačiau ir vienu, ir kitu atveju gynyba neturėjo būti pasyvi, nes, susidarius (arba „sudarius“) palankioms aplinkybėms, visada buvo numatyta rengti netikėtas kontratakas, siekiant priešui suduoti skaudų smūgį.

Iš S. Raštikio atsiminimų galima spręsti, kad generolas visos Lietuvos teritorijos (valstybės) sienų ginti net nesirengė, o itin svarbiu uždaviniu laikė galimybę laimėti laiko – bent dvi savaites, – kol bus rasta pagalbininkų užsienyje, ir numatė, kad kariuomenė, neišlaikiusi Dubysos ar Nevėžio pozicijų, gali apleisti ne dalį, o visą kraštą¹²⁹. Lietuvos kariuomenės operacijų plane Nr. 1 „V“ buvo konstatuota, kad karo su Vokietija atveju Rytprūsiose pajėgos bus maždaug dvigubai didesnės, o techniškai pajėgesnės – apie 2–3 kartus, todėl Lietuvos kariuomenė vykdyti strateginio puolimo nebuvo pajėgi, bet, išnaudodama tankams ir šarvuotiems sunkiai įveikiamas teritorijas ir gamtines kliūtis, galėjo gintis ir stabdyti priešą plačiuose baruose. Esant galimybei gintis planuota ties Dubysos ir Nemuno upėmis, o neišlaikius šių pozicijų – vėl stabdyti priešą ir trauktis¹³⁰. Operacijų plane Nr. 3 „L“, kuris buvo parengtas karo su Lenkija atvejui, gynybiniai veiksmai, kol leis pajėgų santykis, labiau akcentuoti. Iš priedangos planuota pereiti prie stabdymo ir gynybos, o turint persvarą ir prie puolimo veiksmų. Pozicijų neišlaikius, pereiti prie stabdymo traukiantis¹³¹. Taigi ir statiška gynyba, ypač pasienyje, pozicinio karo sąlygomis tarpukario Lietuvos kariuomenėje buvo atmesta kaip neįmanoma. Be to, iš esmės neplanuota kariauti vieniems su Lenkija ar Vokietija, nes laikytasi minties, kad „šių dienų galiūnų grumtynėse maža valstybė negali kariauti be stipresniųjų pagalbos, bet ir jų padedama lengvai gali netekti didesnės dalies arba ir visos savo teritorijos. Lietuva yra maža valstybė, kuriai graso du galingi kaimynai: Vokietija ir Lenkija. Apie atskirą Lietuvos karą su Vokietija ar Lenkija niekas

¹²⁹ Raštikis S. *Kovose dėl Lietuvos*, t. I. Vilnius, 1990, p. 323–329.

¹³⁰ Operacijų planas Nr. 1 „V“. 1937 m. vasario 8 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 993, l. 8–9.

¹³¹ Operacijų planas Nr. 3 „L“. 1937 m. kovo 31 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 995, l. 8–16.

rimtai negalvoja¹³². Buvo samprotaujama, kad kilęs ginkluotas konfliktas peraugtų į visos Europos, o gal net ir į pasaulinį karą. Tokiu atveju tikėtasi, kad Lietuva kariaus ne viena ir eventualios kaimynės agresorės visų savo pajėgų prieš Lietuvą nukreipti negalės, tačiau, remiantis ankstesnių karų patirtimi, didelę reikšmę turės didžiųjų valstybių kariuomenių manevravimas ir pajėgų permetimo galimybė¹³³.

Užsibrėžtiems tikslams pasiekti buvo modernizuojamos Lietuvos karinės pajėgos atnaujinant ginkluotę, didinant jos kiekį, stiprinama dalinių ugnies galia suvokiant, kad ne karių skaičius, o jų kompetencija, turimos priemonės ir ginklai yra kovinės galios mūšio lauke išraiška. Lietuvos kariuomenės štabo III (Mobilizacijos) skyriaus viršininkas gen. št. plk. Antanas Šova apibendrinio: „Mano supratimu, reikėtų „mažiau valgyti, bet daugiau kariuomenę modernizuoti“, kad ir mažesniame maste, bet galėtume sėkmingiau reprezentuoti lauke.“¹³⁴ Siekiant sustiprinti pajėgų ugnies galią, buvo didinamas artilerijos priemonių ir kulkosvaidžių skaičius, be jau 1940 m. turėtų 645 įvairių artilerijos pabūklų ir minosvaidžių, dar turėjo būti gauta 20 jau nupirktų 105 mm *hruby kanon vz. 35* patrankų. Ateityje planuota įsigyti 20 mm automatinių ir 47 mm prieštankinių pabūklų, 47 mm granatsvaidžių, 75 mm patrankų, 105 mm ir 155 mm haubicų¹³⁵. 1939 m. Čekoslovakijoje buvo užsakyta 1 550 sunkiųjų kulkosvaidžių, kurie Lietuvą turėjo pasiekti iki 1941 m. balandžio 1 d.¹³⁶ 1940 m. Kariuomenės štabas ir ateityje karo atveju planavo mobilizuoti tik 5 PD ir atskirąją 2-ąją PP¹³⁷ (nors bendrai tai buvo 18 PP, arba 6 PD, ekvivalentas), todėl nauja ginkluotė būtų padidinusi dalinių ugnies galią.

Permanentiškai tarpukario Lietuvoje šauliai buvo rengiami partizaniniam pasipriešinimui. Iš esmės buvo siekiama, kad kilus karui ir re-

¹³² Lietuvos valstybės finansų mobilizacijos planas karo metui, 1935 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 663, apv. l. 2.

¹³³ *Ten pat*, l. 2–3.

¹³⁴ Gen. št. plk. A. Šova, Kariuomenės organizacija, 1939 m. LCVA, f. 506, ap. 1, b. 243, l. 37.

¹³⁵ Jokubauskas V., Papečkys E. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 163–231.

¹³⁶ Ministrų Tarybos 1939 m. rugpjūčio 22 d. posėdžio protokolas. LCVA, 923, ap. 1, b. 1294, l. 153–153 apv. l.

¹³⁷ Kariuomenės organizacijos ir dislokacijos reikalu [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, n. 1134, apv. l. 47.

guliariosioms pajėgoms atsitraukus į krašto gilumą užimtose teritorijose likę šauliai partizanai naikintų priešų išteklis, komunikacijas, štabus, nuolatiniais netikėtais išpuoliais užnugaryje remtų savo pajėgas, kovojančias fronte. Ši koncepcija buvo paremta Nepriklausomybės kovų 1919–1920 m. patirtimi¹³⁸. Principai, kuriais turėjo vadovautis šauliai, buvo šie: 1) veikti nedideliais daliniais (skyriais, būriais); 2) veikti savoje, gerai pažįstamoje teritorijoje; 3) įgyvendinti adekvačius uždavinius. Taigi, remdamiesi istorine patirtimi ir Lietuvos kariuomenės strategija bei planais, šauliai turėjo: a) puldinėti priešą iš pasalų užnugaryje; b) saugoti svarbius objektus savo užnugaryje ir c) stabdyti priešo judriuosius dalinius.

1939 m. karinė kampanija Lenkijoje atskleidė motorizuotųjų tankų dalinių veiksmingumą. Jiems pasipriešinti galėjo tik gausiai prieštankiniais pabūklais ginkluoti daliniai, tačiau ne tik Lietuva, bet ir kitos šalys jų stokojo. O 1939–1940 m., vykstant karui, keleriopai padidinti prieštankinių ginklų skaičių buvo neįmanoma. Todėl Lietuvos sąlygomis daug galingesnė priemonė buvo panaudoti nemobilizuojamus šaulius stabdant priešo motorizuotuosius dalinius plačiuose baruose. Buvo konstatuota, kad nė viena Europos didžioji valstybė tam nesirengė, tad nėra ir sektinų pavyzdžių ar analogijų, o mažosios dažniausiai seka didžiųjų pavyzdžių. Todėl buvo imtasi kurti gynybos nuo motorizuotųjų dalinių strategiją atsižvelgiant į gerai pažįstamas vietos sąlygas. Lietuvos kariuomenės štabe buvo apskaičiuota, kad įprastomis sąlygomis vienas šaulių būrys pajėgus veikti 70 km² teritorijoje, kurioje yra apie 2 500 gyventojų, o karo metu – atsižvelgiant į vietos sąlygas, jų veiklos sritis turėtų apimti 20–150 km². Tokioje šaulių būrio teritorijoje po mobilizacijos, tikėtina, liktų apie 1 000

¹³⁸ Plačiau apie šaulių rengimą partizaniniam karui žr.: Vaičenonis J. Lietuvos šaulių sąjunga valstybės gynyboje 1935–1940 m. // *Lietuvos šaulių sąjungos istorijos fragmentai. Konferencijos pranešimų medžiaga*. Red. J. Vaičenonis; S. Dovydaitis. Kaunas, 2002, p. 110–119; Jokubauskas V. Žvelgiant į ateitį: partizaninės kovos taktikos sklaida Lietuvoje ir jos įgyvendinimas 1944–1953 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2011, Nr. 1 (29), p. 51–68; Jokubauskas V. The Concept of Guerrilla Warfare in Lithuania in the 1920–1930s. *Baltic Region*, 2012, No. 2 (12), pp. 32–43 [Straipsnis paskelbtas ir rusų kalba: Йокубайскас В. Концепция партизанской войны в Литве в 1920–1930-е годы. *Балтийский регион*, 2012, № 2 (12), с. 43–57.]; Jokubauskas V. „Vienui vieni“: šaulių rengimas partizaniniam karui 1924–1940 m. Lietuvoje. *Istorija*, 2012, t. LXXXVI, p. 11–24.

darbingų asmenų, bet, turint omenyje, kad dalis jų vengs darbo prievolės ir trauksis nuo priešo, bus tik keli šimtai žmonių ir keliasdešimt vežimų. Šie žmonės ir vietos šauliai per kelias valandas ar dienas privalės sunaikinti tiltelius, užversti, perkasti kelius. Didesnius objektus sunaikintų reguliariosios kariuomenės inžinierių daliniai.

Šaulių priešo stabdymo taktika buvo pavadinta „celių“ taktika. Ją taikant, kiekvienam šaulių būriui reikėjo skirti apie 20–150 km² gerai pažįstamos teritorijos, būrio vadas, nesant reguliariosios kariuomenės dalinių, „celėje“ turėtų vadovauti pasipriešinimui ir organizuoti priešo pajėgų stabdymo veiksmus, t. y. ardyti infrastruktūrą, ginti svarbius komunikacijų mazgus. Bendrai taikant „celių“ taktiką „šauliai sudaro lyg ir voratinklį visoje Lietuvos teritorijoje. Šiame voratinklyje mūsų kariuomenė gali manevruoti laisvai (kiek apsunkinta tik visai priartėjus prie priešo), gi priešo judrioji kariuomenė visur gali eiti tik palyginti lėtu tempu. Tuo būdu mūsų [Lietuvos – V. J.] kariuomenė turėtų laiko reaguoti į visokius priešo žemės kariuomenės judrių junginių judesius“¹³⁹. „Celės“ turėjo būti sunumeruotos ir pavojaus atveju iš divizijų štabų gauti operatyvinius įsakymus pradėti stabdymo veiksmus. Tam iš anksto šaulių būrio vadas privalėjo numatyti darbo jėgą, inventorių ir transporto priemones. Priešui veržiantis į krašto gilumą vis naujos „celės“ gautų įsakymus pradėti ardyti komunikacijų linijas, darbai galėtų būti atliekami etapais, iš pradžių tarp išvartų ir iškastų griovių keliuose paliekant vežimo pločio tarpus savoms pajėgoms ir gyventojams pasitraukti.

Ši sistema turėjo padėti koordinuoti kariuomenės ir šaulių veiksmus, kad nebūtų per anksti paralyžiuotos savoms pajėgoms reikalingos komunikacijos ir neuždelsta. Taikant „celių“ taktiką, šaulių būriai privalėjo veikti ir atvirose, pvz., Vilkaviškio, Šakių, apskrityse: gadindami kelius, o priedangų nestokojančiose vietovėse, gebėti pasinaudoti gamtinėmis kliūtimis, pelkėmis, upėmis, miškų masyvais, pvz., Kazlų Rūdos miškais. Priešui priartėjus, trauktis iš savo „celių“ galėtų tik maža dalis nemobilizuojamų šaulių, nes pasitraukę iš pažįstamos teritorijos šauliai kariuomenei būtų tapę našta. Manyta, kad net keliolika tūkstančių tokių šaulių neprilygtų net pėstininkų pulkui. Šio principo – likti savo „celėje“ – privalėjo laikytis ne tik kaimo vietovių, bet ir miestų nemobilizuojami

¹³⁹ Šaulių panaudojimo reikalu [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 8–11.

šauliai. Priešui artinantis apskričių miestų šauliai paverstų savo „celę“ (miestą ir apylinkių kelius) nepereinama¹⁴⁰. Šaulių veiksmai savose „celėse“ ardant infrastruktūrą atliktų ir kariuomenės priedangos funkciją, nes kariuomenės priedangos daliniai buvo gana negausūs, o laiko nuo mobilizacijos pradžios iki priešų puolimo galėjo būti likę itin mažai¹⁴¹.

Pažymėtina, kad nauja 1939–1940 m. įvesta priedangos „celių“ (dokumentuose įvardyta dar ir kaip „plotelių“ arba „narvelių“ ardymo¹⁴²) taktika išlaikė teritorinės gynybos principą, kuris aiškiai buvo pagrįstas partizaninio karo koncepcija. Visai Lietuvos teritorijai, be Vilniaus ir Klaipėdos kraštų, „dengti“ reikėjo apie 750 „celių“ – maždaug tiek, kiek buvo rikiuotės vyrų šaulių būrių.

DĖMESIO! TANKAI!

Istoriografijoje plačiai pristatomos Antrojo pasaulinio karo metu panaudotų tankų galimybės, tačiau tarpukario Lietuva rengėsi ir galimam kariniam konfliktui su Lenkija, kuri buvo viena didesnių Europos valstybių ir iš esmės tikėjo savo puolamąja galia. Sunku konstatuoti, kad Lenkijos kariuomenė vadovavosi tankų, dominavimo ore, mažųjų armijų arba totalinio karo teorijomis. Tarpukario Lenkijos karo teoretikas plk. lt. Stefanas Mossoras teigė, kad negalima kurti karinių teorijų, nes tai ne tik nepatikima, bet ir pavojinga¹⁴³. Lenkijos, kuri permanentiškai visą tarpukarį buvo eventualus Lietuvos priešas, kariuomenės struktūra ir karybos būdai turėjo įtakos ir Lietuvos kariuomenės struktūrai, ginkluotei, planavimui. 1939 m. Lenkijos kariuomenės 887 tankai ir tanketės buvo jėga, su kuria reikėjo skaitytis. Nors tankų ir tankečių skaičius buvo gana didelis,

¹⁴⁰ *Ten pat*, l. 8–11 apv. l.

¹⁴¹ Šaulių panaudojimo priedangai reikalui I skyriaus referavimas [1940 m.]. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1097, l. 12–15.

¹⁴² Nurodymai šauliams priedangai panaudoti, 1940 m. kovo 13 d. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 608, l. 16–23.

¹⁴³ Wyszczelski L. Model armii przyszłościowej w poglądach teoretyków okresu międzywojennego. // *Od armii komputerowej do narodowej. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*, t. II. Toruń, 2005, s. 317.

kariuomenė turėjo tik vieną mechanizuotąją brigadą¹⁴⁴.

1939 m. rugsėjo 1 d. Vokietijos kariuomenė turėjo 309 vidutinius (98 – *Pz.Kpfw III*, 211 – *Pz.Kpfw IV*) ir 2 668 (1 445 – *Pz.Kpfw I* ir 1 223 – *Pz.Kpfw II*) lengvuosius savo gamybos ir kelis šimtus čekų trofėjinių tankų, iš viso 3 195 tankus¹⁴⁵. Taigi didžiosios kaimyninės šalys disponavo tokio dydžio tankų pajėgomis, kad jų nepaisyti ir neįvertinti planuojant gynybą buvo negalima. Iš esmės XX a. 4-ajame dešimtmetyje dominavo dvi skirtingos tankų panaudojimo strategijos – Prancūzijos ir D. Britanijos kariuomenėse tankai buvo laikomi pėstininkų paramos priemone, o Vokietijos tankai atakuodavo sutelktomis pajėgomis verždamiesi į priešo pajėgų gilumą, demoralizuodami besiginančius karius ir jų vadovybę, naikindami rezervus ir komunikacijas¹⁴⁶.

S. Raštikis konstatavo, kad jo, studijavusio Vokietijoje, ir Kariuomenės štabo viršininko brg. gen. Jono Černiaus, studijavusio Prancūzijoje ir Belgijoje, patirtis padėjo Lietuvos kariuomenėje taikyti dviejų Europos valstybių – Vokietijos ir Prancūzijos – karo mokyklų teorijas. S. Raštikis studijavo Vokietijos Generalinio štabo akademijoje tuo metu, kai reichsverą sudarė tik 100 000 karių ir, kaip rašo pats generolas, vokiečiai ieškojo strateginių ir taktinių sprendimų, kaip mažesnėmis nei priešo pajėgomis apginti šalį. O tai buvo aktualu ir Lietuvai. S. Raštikis Lietuvos kariuomenėje diegė Vokietijos karybos metodus. Studijų užsienyje metu būsimasis kariuomenės vadas stebėjo, kaip organizuojami kariniai žaidimai karininkams, kiek dėmesio skiriama taktiniams užsiėmimams lauke, kaip naudojami mokomieji tankų maketai¹⁴⁷, kuriuos Lietuvos kariuomenė turėjo jau 3-įjį dešimtmetį¹⁴⁸. Tankų maketų naudojimo klausimas pasidarė dar

¹⁴⁴ Szubański R. *Polska bron pancerna 1939*. Warszawa, 1982, s. 57–60.

¹⁴⁵ *История Второй мировой войны*, t. II. Москва, 1974, c. 376–378.

¹⁴⁶ Namajūnas, Naujos variacijos taktinėje ŠAP veikloje. *Kardas*, 1940, gegužės 15, Nr. 10 (334), p. 233.

¹⁴⁷ Raštikis S. *Kovose dėl Lietuvos*, t. I. Vilnius, 1990, p. 236–317.

¹⁴⁸ Buvo naudojami *Renault FT-17* tankų maketai, kurių viduje būdavo du kariai: Pėstininkų pratinimas prie tankų veikimo 7 p. pulke. *Karys*, 1929, liepos 25, Nr. 29 (529), p. 488; 1938 m. gegužės 11 d. Kariuomenės štabas įsakė visiems pėstininkų ir kavalerijos pulkams pagaminti naujus tankų maketus, iš viso 63 vienetus: I skyrius 1938 m. gegužės 11 d. kariuomenės tiekimo viršininkui. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 889, l. 51; Įsakymas dėl tankų maketų naudojimo pakartotas ir 1939 m. lapkričio 27 d.; kiekvienam batalionui

aktualesnis po 1939 m. rugsėjo karinės Lenkijos kampanijos. 1939 m. lapkričio 4 d. pėstininkų inspektorius kreipėsi į ginklavimo viršininką, norėdamas sužinoti, kokia tanko maketo projekto padėtis¹⁴⁹. Paaiškėjo, kad komisija apžiūrėjo ginklų dirbtuvėse Kaune pagamintą mokomąjį tanko maketą ir pripažino jį tinkamu naudoti¹⁵⁰. Iš viso Kauno ginklų dirbtuvėse buvo užsakyti pagaminti 63 mokomieji tankų maketai („manekenai“)¹⁵¹.

1923 m. priimtame Lietuvos kariuomenės pėstininkų statute, kuris galiojo iki XX a. 4-ojo dešimtmečio vidurio, tankai laikyti pėstininkų paramos mašinomis, kurias galima naudoti tik puolimo metu. Teigta, kad patys tankai „padeda pėstininkų slinkimui pirmyn, bet savarankiškų uždavinių nesprenžia“, todėl gali veikti tik kartu su pėstininkais¹⁵². 1936 m. patvirtintame Pėstininkų statute P-51 pakartota, kad „šarvuočiai [turimi omenyje tankai – V. J.] yra tik padedamoji priemonė, kad, jiems atsilikus ar visai išėjus iš rikiuotės, pėstininkai turi mokėti laimėti ir be jų“. Taip pat statute nurodyta, kad tankai tinka pėstininkų puolimui paremti¹⁵³. Kariuomenės manevrų metu buvo naudojami turimi tankai¹⁵⁴, o 1935 m. kovo 20 d. Gaižiūnų poligone surengti bandomieji mokymai, siekiant nustatyti, kaip *motomechanizuotieji* daliniai gali veikti prieš priešą kavalerijos remiamų pėstininkų puolimą Lietuvos sąlygomis. Lietuvos kariuomenė sudarė improvizuotą motomechanizuotąją rinktinėlę. Po bandomųjų pratybų, kurios Lenkijos puolimo atveju vyko strategine kryptimi (tarp Nemuno ir Neries upių), buvo konstatuota, kad „per pratimą buvo progos, kad panašios sudėties motomechanizuotai rinktinėlei veikti prieš energingai ir sumaniai vadovaujamą kavaleriją nelengva ir kad tariamieji „žaibo“ tem-

įsakyta turėti po 3–5 tankų „manekenus“. Nurodymai prieššarvinės apsaugos reikalui, 1939 m. lapkričio 27 d. LCVA, f. 1, ap. 1, b. 470, apv. l. 6–7.

¹⁴⁹ Pėstininkų inspektoriaus 1939 m. lapkričio 4 d. raštas. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 426, l. 120.

¹⁵⁰ Komisijos 1940 m. sausio 3 d. protokolas. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 426, l. 119.

¹⁵¹ Ginklavimo valdybos 1940 m. sausio 4 d. raportas. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 426, l. 117.

¹⁵² *Pėstininkų rikiuotės statutas. P-7. II dalis: pėstininkų veiksmai manevrinėse kautynėse*. Kaunas, 1931 [pirmasis leidimas 1923 m.], p. 30, 112–115.

¹⁵³ *Pėstininkų statutas P-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1936, p. 202–218.

¹⁵⁴ 1933 m. liepos 4 d. Gaižiūnų poligone pratybų metu pėstininkų puolimo paramai buvo naudojami *Renault FT-17* tankai: Tankai „kautynėse“ ties Rukla. *Karys*, 1933, liepos 20, Nr. 29 (746), p. 586.

pai mūsų poligono [Lietuvos kariuomenės – V. J.] panašioje, be to, dar tirštai kliūtimis užtvetoje vietovėje nėra bendrai įmanomi¹⁵⁵. Tokio motomechanizuotojo padalinio pratybos Lietuvos kariuomenėje vyko pirmą kartą¹⁵⁶. 1936 m. didžiųjų kariuomenės manevrų metu keblumą kilo dėl šarvuočių veiksmų, nes dėl prastų kelių ir vietovės sąlygų jų panaudoti manevrų metu neteko. Todėl šarvuočiai, skirti DLR remti, tik apsunkino kavalerijos veiksmus, nes į paskyrimo vietas vyko aplinkkeliais, dėl to DLR reikėjo skirti apsaugą, o tai susilpnino rinktinę¹⁵⁷. Per šiuos manevrus puikiai pateisino lūkesčius prie kavalerijos dalinių priskirti tankai, nes galėjo įveikti sunkiai pereinamas vietas ir judėti kartu su kavalerija¹⁵⁸. 1937 m. rugsėjo 15–16 d. didžiųjų kariuomenės manevrų metu Žemaitijoje pirmą kartą Lietuvos kariuomenės istorijoje buvo pademonstruota tikra tankų ataka mūšio lauke¹⁵⁹.

Tankai ir šarvuočiai, pasirodę Pirmojo pasaulinio karo mūšių laukuose ir suvaidinę svarbų vaidmenį Antrojo pasaulinio karo metu, nebuvo pamiršti ir Lietuvos kariuomenėje. Planuojant įsigyti tankų, 1920 m. kovą į Rygą buvo išsiųsti 14 karininkų ir 45 kareiviai susipažinti su jų techninėmis ir taktinėmis savybėmis. Bet kursai nebuvo itin naudingi, nes tankų Lietuvos kariuomenė įsigijo tik po 3 metų¹⁶⁰. 1923 m. Lietuvos kariuomenei buvo skirta lėšų tankams pirkti, po neilgų paieškų buvo įsigyta 12 *Renault FT-17* tankų¹⁶¹. Sutartį dėl tankų pirkimo 1923 m. Lietuvos kariuo-

¹⁵⁵ Rinktinėlę sudarė: 2 pėstininkų kautynių skyriai ir sunkiųjų kulkosvaidžių būrys, jiems pervežti – 2 sunkvežimiai, 1 – 75 mm sunkvežimio traukiamas pabūklas, 1 – inžinierių sunkvežimis, 2 – šarvuočiai, 5 – tankai, 2 – lengvieji automobiliai, ryšių motociklas su priekaba. Rinktinėlės vado dispozicijoje buvo 1 lėktuvas: Su motomechanizuota rinktinėle Tartoko kryptimi. *Mūsų žinynas*, 1935, t. XXVIII, Nr. 122, p. 509–513.

¹⁵⁶ Su motomechanizuota rinktinėle Gaižiūnų poligono linkui. *Kardas*, 1935, balandžio 1, Nr. 7 (212), p. 151, 157.

¹⁵⁷ „Raudonųjų“ II PD įvykusių 1936 m. kariuomenės manevrų pastabos, 1936 m. spalio 14 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 122.

¹⁵⁸ Bendros pastabos dėl 1936 m. rudens manevrų kavalerijos srityje, 1936 m. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 128–133.

¹⁵⁹ Žalys V. Lietuvos diplomatinės tarnybos ir kariuomenės vadovybės sąveika įtvirtinant Lietuvos valstybingumą 1923–1938 metais. *Lietuvos nepriklausomybei – 80*. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 1999, p. 72.

¹⁶⁰ Statkus V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Chicago, 1986, p. 352.

¹⁶¹ Grigoraitis V. *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.* Vilnius, 2009, p. 103.

menė sudarė su Amerikos lietuvių prekybos akcine bendrove¹⁶². 1929 m. rugsėjo 23 d. Fredoje, stebint gausiai susirinkusiems aukščiausiems Lietuvos kariuomenės karininkams, buvo pademonstruotas lengvasis britų gamybos *Carden-Loyd* tankas¹⁶³. Vis dėlto Lietuvos kariuomenė tuo metu atsisakė sumanymo pirkti tankų D. Britanijoje. 1932 m. Lietuvos kariuomenė vėl pradėjo ieškoti galimybių atnaujinti savo šarvuotosios technikos parką ir buvo pasirinkti anglų kompanijos lengvieji tankai *Vickers-Carden Loyd* (VCL), 16 tankų Lietuvą pasiekė 1935 m., o 1935 m. iš Švedijos buvo gauti 6 šarvuočiai¹⁶⁴.

4-ajame dešimtmetyje tankų svarba ateities kare buvo neginčijama, todėl ir Lietuvos karinė vadovybė neliko abejinga šiai kariuomenės rūšiai. 1935 m. Karo taryba nusprendė šarvuočių nepirkti, bet įsigyti tankečių (apie 4 t) kuopą ir lengvųjų tankų (apie 7 t) kuopą, greičiau baigti tvarkyti senus prancūziškus tankus¹⁶⁵. 1936 m. kovo 11 d. Karo taryba leido pirkti dar 16 VCL lengvųjų tankų¹⁶⁶. 1937 m. kovą Radviliškyje jau buvo atliekami naujųjų tankų, kurių pagrindu formuota 3-ioji tankų kuopa, bandymai¹⁶⁷. Stebint Europos naujausias karybos tendencijas suvokta, kad tankų, ginkluotų kulkosvaidžiais, jau nepakanka, jog reikėtų turėti geriau ginkluotos technikos. Todėl specialiai sudaryta karininkų komisija susipažino su žinomų pasaulio gamintojų siūlomais tankų modeliais ir 1937 m. gegužę su Čekoslovakijos koncernu pasirašė sutartį dėl 21 LTL tanko įsigijimo. Tačiau iki okupacijos Lietuvos šie tankai nepasiekė¹⁶⁸.

1938 m. ŠR vadas savo raporte karo technikos viršininkui konstatavo, kad Lietuvos kariuomenės kiekvienai DLR reikia turėti po tankų būrį (iš viso 6 būrius – 2 kuopas), po kuopą kiekvienai PD (6 kuopas, 4 PD ir 2 PB) ir po mišrią tankų ir šarvuočių kuopą kiekvieno KP paramai (3 KP)

¹⁶² Sutartis [nepasirašyta] 1923 m. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 34, l. 308.

¹⁶³ Naujo anglų tanko demonstravimas. *Karys*, 1929, rugsėjo 26, Nr. 38 (538), p. 636.

¹⁶⁴ Grigoraitis V. *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.* Vilnius, 2009, p. 95, 109–111.

¹⁶⁵ Karo Tarybos 1935 m. lapkričio 20 d. posėdžio protokolai. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 451, l. 36.

¹⁶⁶ Karo Tarybos 1936 m. kovo 11 d. posėdžio protokolai. LCVA, f. 384, ap. 3, b. 451, l. 27.

¹⁶⁷ Grigoraitis V. *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.* Vilnius, 2009, p. 115.

¹⁶⁸ Pociūnas A. Čekoslovakijos tankai ir Lietuva. *Kardas*, 2003, Nr. 3, p. 18–21; Grigoraitis V. *Lietuvos kariuomenės technika 1918–1940 m.* Vilnius, 2009, p. 116–118.

užtikrinti. Taigi 11 kuopų, tačiau dėl ribotų ekonominių krašto išteklių greitai to padaryti buvo neįmanoma, todėl siūlyta tankų ir šarvuočių kuopų skaičių sumažinti iki 8. Kariuomenė tuo metu turėjo tik 3 (1 iš jų – ne visos sudėties) tankų kuopas ir pusę šarvuočių kuopos. Ateityje, be Čekoslovakijoje gaminamų LTL tankų, rekomenduota dar užsakyti 16 LTL tipo tankų ir 32 lengvesnius, galbūt ginkluotus kulkosvaidžiais, tankus bei 6 šarvuočius. Šias pajėgas (siūlyta turėti 129 mašinas: 37 LTL ir 64 VCL tipo tankus, 12 *Renault* tankų ir 16 šarvuočių), reorganizavus ŠR, rekomenduota sutelkti šarvuočių pulke, nes, anot karininko, Lietuvos kariuomenė, palyginti su kitų šalių kariuomenėmis, tankų ir šarvuočių pajėgų plėtros srityje yra gana atsilikusi¹⁶⁹. Žinoma, atsilikimą galima pastebėti tik didžiųjų valstybių kontekste, nes Latvijos, Estijos ir Suomijos kariuomenių tankų ir šarvuočių pajėgos buvo gana negausios¹⁷⁰, o pagal šalių dydį ir Lenkijos mechanizuotosios (tankų ir tankečių) pajėgos nedarė įspūdžio, nes buvo dar kuklesnės už Lietuvos. Be to, Lietuvos kariuomenė objektyviai negalėjo sukurti gausių tankų pajėgų. Reikiama ginkluotė 1 tankų batalionui XX a. 4-ajame dešimtmetyje kainavo 2,475 mln. JAV dolerių¹⁷¹ (t. y. apie 14,652 mln. Lt).

Nespėjus gauti naujų lengvųjų tankų iš Čekoslovakijos, 1939 m. rudenį gaisro Vilniuje metu 2 VCL tankai buvo šiek tiek apgadinti, o 8 praktiškai nepataisomai sunaikinti¹⁷². Iš viso kariuomenei buvo padaryta 787 349,26 Lt nuostolių¹⁷³. Taigi nuo 1923 iki 1935 m. Lietuvos kariuomenė disponavo tik 12 *Renault FT-17* tankų, nuo 1935 m. tankų skaičius padidėjo iki 28 vnt.,

¹⁶⁹ Pulke siūlyta turėti 3 batalionus – po vieną pėstininkų, DLR ir KP paramos, iš viso 7 tankų ir tankečių kuopas, 1 šarvuočių kuopą: ŠR vado 1938 m. balandžio 22 d. raportas karo technikos viršininkui. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 448, l. 35–36.

¹⁷⁰ Latvijos kariuomenė turėjo 5 angliškus *Mark V* ir *Mark B* (tačiau tik 3 tiko kautynėms: Min. prez. K. Ulmanis, Ėen. J. Balomis ir Ėen. Berts), 6 itališkus *Fiat 3000* ir 18 *Vickers-Carden Lloyd* tankų, iš viso 29, tačiau tik 27 tiko kautynėms. Be to, buvo įsigyta 1 tanketė *Carden Loyd Mark VI*. Estijos kariuomenėje buvo 12 *Renault FT-17*, 4 sunkieji britų *Mark V* (Päälik, Uku, Vahtula ir Valdaja) tankai. 1934–1935 m. estai iš Lenkijos įsigijo 6 lengvasias *TKS* tanketes. Pulke buvo 18 lengvųjų tankų, 4 sunkieji tankai, iš viso 22 mašinos. Suomijos kariuomenė turėjo 64 *Renault FT-17* ir *Vickers Mk.E B* modelio tankus.

¹⁷¹ Gen. št. plk. A. Šova, Kariuomenės organizacija, 1939 m. LCVA, f. 506, ap. 1, b. 243, l. 6.

¹⁷² Šarvuočių rinktinės 3-iosios tankų kuopos garaže 1939 m. lapkričio 7 d. įvykusio gaisro nuostolių apskaičiavimas. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 434, l. 85.

¹⁷³ Aktas, 1939 m. lapkričio 20 d. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 434, l. 84.

o nuo 1937 m. lengvųjų tankų (turėti 44), gavus Čekoslovakijoje užsakytus tankus ir nepatyrus nuostolių gaisro Vilniuje metu, skaičius būtų padidėjęs iki 65, tačiau 1940 m. birželį kariuomenė turėjo tik 36 tankus, 2 iš jų tik mokymui. Be to, nuo Nepriklausomybės kovų laikų kariuomenė naudojo 4 *Ehrhardt / Daimler Behelfswagen* ir 6 *Landsverk 181-29/34* šarvuočius. Tai jau sudarė beveik 2/3 šarvuotosios technikos skaičiaus, kurį 1938 m. siūlė ŠR vadas gen. št. plk. lt. Antanas Sidabras. O žinant apie Lietuvos kariuomenės bandymą 1940 m. iš SSRS įsigyti 32 T-26 lengvuosius tankus¹⁷⁴, galima teigti, kad tankų pajėgos toliau buvo stiprinamos.

1939 m. vos pasibaigus Lenkijos kampanijai, Lietuvos kariuomenės štabas konstatavo, kad ateityje kariuomenės puolimas be tankų bus neįmanomas, todėl pateikė nurodymus dėl prieštankinės gynybos, kurioje turėjo dalyvauti visos kariuomenės rūšys. Taigi visi daliniai privalėjo būti pasirengę prieštankinei gynybai ne tik mūšio, bet ir žygio metu, taip pat įsikūrę stovykloje. Įsakyta daliniuose sustiprinti prieštankinės gynybos mokymą, karius supažindinti su tankų veiksmiais, tikrais tankais, kad mūšio metu tai nebūtų netikėta ir jų nebijotų. ŠAP (*Oerlikon*) pabūklai turėjo būti naudojami prieštankinei gynybai vykdyti, o prieš lėktuvus – tik išskirtiniais atvejais, kai nėra tankų grėsmės. Akcentuota būtinybė maskuoti ŠAP pozicijas, planuota, kad mūšis su tankais truks neilgai – 2 ar 5 min., o vienam tankui išvesti iš rikiuotės reikės 4–5 ŠAP šūvių, todėl kiekvienas pabūklas turėjo sunaikinti 4–5 tankus¹⁷⁵. Manyta, kad bataliono bare turėtų būti 6–7 prieštankiniai pabūklai¹⁷⁶. 1940 m. spaudoje siūlyta pulkuose centralizuoti ŠAP pabūklus, sudarant 6–12 ŠAP padalinius, o karo atveju juos telkti tikėtinų tankų puolimų kryptimis. Teoriškai buvo apskaičiuota, kad į tanką už 1,5 km iš ŠAP pabūklo galima iššauti apie 100 šūvių, ir iš jų apie 15 bus taiklūs. Nustatyta, kad tankui išvesti iš rikiuotės reikia 2 taiklių šūvių, todėl iš 1 ŠAP pabūklo 1,5 km atstumu buvo galima sunaikinti iki 8 tankų, kol jie pasieks savo pozicijas. Tikintis, kad 1 km pločio ruože puls iki 50 tankų, jiems sunaikinti mažiausiai reikėjo turėti 6–7 ar keliais

¹⁷⁴ Заявка, 27 января 1940 г. Москва. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1087, l. 6.

¹⁷⁵ Nurodymai prieššarvinės apsaugos reikalui, 1939 m. lapkričio 27 d. LCVA, f. 1, ap. 1, b. 470, l. 6–9.

¹⁷⁶ B. B. Automatinių pabūklų skyriaus mokymas. *Mūsų žinynas*, 1939, t. XXXVII, Nr. 8, p. 5.

daugiau ŠAP¹⁷⁷.

Nesant priešo aviacijos pavojaus, prieštankinei gynybai galėjo būti naudojami ir LAP (2 cm *Flak 30*) pabūklai. Nurodyta prieštankinei gynybai naudoti kulkosvaidžius ir šautuvus šaudant specialiais šarvamušiais šaudmenimis, kurie 100 m atstumu galėjo pramušti iki 10 mm šarvą, o puolamąsias granatas, kurios sprogdavo po 4,5 s, – surištas po 4–6, nes pavieniui jų sprogdimas tanko nesustabdydavo. Aktyviai turėjo būti naudojamos prieštankinės minos ir padegamieji buteliai su degiuoju skysčiu. Kovojant su tankais buvo planuojama kasti prieštankinius griovius, panaudoti natūralius stačius šlaitus pozicijoms įrengti, statyti medžių ir vielų užtvaras, miškuose kirsti medžius, užtvenkinti nedidelius upelius, įrengti duobes spąstus, naikinti tiltus¹⁷⁸. Be to, Lietuvos kariuomenėje svarstyta, kad kovai su tankais ir šarvuočiais būtų galima naudoti ir medžioklinius šautuvus: jų 1940 m. turėjo Vilniaus komendantūra, todėl buvo prašyta išduoti 300 šovinių¹⁷⁹.

1939 m. Lietuvos kariuomenės vadovybei į naudotinų prieštankinių priemonių sąrašą įtraukus ir butelius su degiuoju skysčiu, Ginklavimo valdyba atliko specialius bandymus ir nustatė, kad geriausiai tinka 0,75–1 litro buteliai su benzinu arba motorinu, užkimšti 10 x 15 cm skudurėliais. Storiausia butelio vieta aprišama degiuoju skysčiu sudrėkintu audeklu, kuris paskui padegamas, tada butelis ne vėliau kaip per 5–8 s metamas į tanką iš 10–15 m atstumo. Bandymų metu buvo nustatyta, kad sudužęs butelis ant žemės dega apie 10–15 s. Nurodyta karo metu kiekvienam šaulių skyriui prieštankinei kovai turėti po 1–2 butelius su degiuoju skysčiu. 1940 m. gegužės 24 d. LŠS vadas įsakė vadovautis šiais nurodymais, o I Kauno rinktinės vadas užrašė rezoliuciją: „Išplatinti visiems šaulių daliniams.“¹⁸⁰ Vilniaus įguloje pagal apsaugos planą kovai su tankais taip pat buvo numatyta panaudoti padegamuosius butelius,

¹⁷⁷ Namajūnas, Naujos variacijos taktinėje ŠAP veikloje. *Kardas*, 1940, gegužės 15, Nr. 10 (334), p. 233–234.

¹⁷⁸ Nurodymai prieššarvinės apsaugos reikalui, 1939 m. lapkričio 27 d. *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 470, l. 6–9.

¹⁷⁹ Vilniaus komendanto 1940 m. balandžio 23 d. raportas. *LCVA*, f. 496, ap. 2, b. 10, l. 56.

¹⁸⁰ Pėstininkų inspekcijos direktyvos nuorašas, 1940 m. gegužės 24 d. *LCVA*, f. 561, ap. 2, b. 1594, l. 32.

todėl Vilniaus komendantas 1940 m. balandžio 24 d. paprašė skirti 100 l benzino, iš jų 40 l – mokymams, be to, leisti nusipirkti 100 butelių prieš-tankinėms priemonėms gaminti¹⁸¹.

Žinoma, sieti instrukcijas butelius su padegamuoju skysčiu naudoti prieštankinei gynybai vien su 1939–1940 m. Žiemos (Suomijos ir SSRS) karu sudėtinga, nes pirmieji nurodymai pasirodė ne vėliau kaip 1939 m. lapkričio 27 d., kita vertus, ši kovos su tankais priemonė buvo žinoma ir anksčiau. 1937 m. Lietuvos karinėje spaudoje rašoma, kad Ispanijos pilietinio karo metu „dažnai buvo matyti, kaip du žmonės padeginėjo tankus, apipylę nafta“¹⁸², taip pat buvo naudojamas benzinas, teigiant, kad „galima prisiminti Ispanijoj plačiai pagarsėjusį „prieštankinį ginklą“ – benzino butelius, kuriais tankas apipilamas ir padegamas“¹⁸³. „Madrido gatvių kautynėse visai atsitiktinai atsirado nauja [minėta] gan sėkminga prieštankinės apsaugos priemonė. <...> Matyti, atsitiktinai į pravažiuojantį tanką buvo mesta skardinė benzino <...> degančių skysčių vartojimas kovai su šarvuočiais labai išsiplėtė. <...> Tankų uždegimas pasidarė gatvių kautynių ypatybė <...>, manoma, kad ateity šios priemonės veikimas kovai prieš tankus būsiąs žymus. [Tačiau] <...> šios naujos priemonės tikrąją vertę parodys ateitis.“¹⁸⁴ Taigi tarpukario Lietuvos kariuomenėje buvo sekamos karybos naujovės, stengiamasi, atsižvelgiant į tenykštes sąlygas ir pajėgų dydį, taikyti didžiųjų Europos valstybių kariuomenių patirtį.

KARAS ORE

Karo aviacijos galimybes per Pirmąjį pasaulinį karą lėmė tai, kad, tobulėjant lėktuvams, karo atveju saugaus užnugario nebeliko. Tai vertė valstybes ne tik kurti savo karo aviacijos pajėgas, bet ir ieškoti veiksmingų priešlėktuvinių priemonių. Tarpukario Lietuvos karo aviacija buvo stiprinama įsigytais užsienyje ir pagamintais vietoje, Kauno karo aviacijos dirbtuvėse,

¹⁸¹ Vilniaus komendanto 1940 m. balandžio 24 d. raportas. LCVA, f. 496, ap. 2, b. 10, l. 57.

¹⁸² Čyžas, Tankai ispanų pilietiniame kare. *Mūsų žinynas*, 1937, t. XXXIII, Nr. 10 (151), p. 488.

¹⁸³ Juškauskas, Prieštankiniai ginklai. *Mūsų žinynas*, 1937, t. XXXIII, Nr. 11 (152), p. 585, 592.

¹⁸⁴ Šova A. Kariškos sensacijos ir patyrimai. *Trimitas*, 1937, balandžio 15, Nr. 15 (832), p. 339.

lėktuvais. Lietuvos karo aviacijos dirbtuvėse 1921–1939 m. buvo pagaminti 102 įvairių konstrukcijų, tarp jų 63 įvairių modifikacijų Antano Gustaičio sukonstruoti ANBO, lėktuvai. 1940 m., atsakydamas į okupacinės valdžios žinybų klausimus, brg. gen. A. Gustaitis teigė, kad dirbtuvėse per metus galima pagaminti 24 naujus ir kapitališkai suremontuoti 48 lėktuvus¹⁸⁵. 1919–1940 m. Lietuvos karo aviacijos turto sąrašuose iš viso buvo beveik 300 lėktuvų¹⁸⁶.

1934 m. karo aviacijos viršininkas plk. ltn. A. Gustaitis savo raporte teigė, kad karo aviacijai nustatytoms užduotims atlikti reikia 9 eskadrilių (po 3 – naikintuvų, žvalgybinių lėktuvų ir bombonešių) – 106 kovinių (42 naikintuvų, 36 žvalgybinių ir 28 bombonešių) ir 45 mokomųjų lėktuvų, iš viso 151 orlaivio¹⁸⁷. Pateiktame plane 1934–1938 m. aviacijos vadas siūlė įsigyti 88 naujus lėktuvus, o bendrai karo aviacijai aprūpinti minėtu laikotarpiu skirti 21,482 mln. Lt¹⁸⁸. Matyt, remiantis šiais karo aviacijos viršininko pasiūlymais, 1935 m. priimtame kariuomenės apginklavimo plane buvo numatyta įsigyti 88 karo lėktuvus už 18,7 mln. Lt: 28 naikintuvus (5,04 mln. Lt), 5 treniruočių naikintuvus (0,3 mln. Lt), 17 artimosios (apie 2,4 mln. Lt) ir 12 tolimosios žvalgybos (3 mln. Lt), 12 žvalgybos treniruočių (0,96 mln. Lt) lėktuvų ir 14 bombonešių (7 mln. Lt)¹⁸⁹. O faktas, kad 1935 m. sausio 1 d. karo aviacija turėjo 77 lėktuvus¹⁹⁰, leidžia teigti, jog buvo planuojama turėti apie pusantro šimto karo lėktuvų.

Tad po keleto metų pertraukos, kai karo aviacija buvo aprūpinta savos gamybos orlaiviais, įgyvendinant ginklavimo planą, pradėta pirkti naujus, užsienyje pagamintus naikintuvus. 1936–1937 m. Prancūzijoje

¹⁸⁵ Ramoška G. Lėktuvai, pagaminti Kaune. *Plieno sparnai*, 1997, Nr. 4, p. 80.

¹⁸⁶ Gamziukas A. *Du dešimtmečiai padangės sargyboje. Lietuvos karinės oro pajėgos 1992–2012*. Vilnius, 2012, p. 150.

¹⁸⁷ Karo aviacijos viršininko 1934 m. lapkričio 20 d. raportas. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 104, l. 7–8.

¹⁸⁸ Siūlyta iki 1938 m. įsigyti: 28 naikintuvus, 5 mokomuosius, treniruočių, naikintuvus, 17 artimosios žvalgybos, 12 tolimosios žvalgybos lėktuvų, 14 bombonešių ir 12 mokomųjų, treniruočių, žvalgybinių orlaivių: Karo aviacijos nepaprastųjų išlaidų sąmata 1934–1938 m., 1934 m. rugpjūčio 3 d. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 104, l. 9–10.

¹⁸⁹ 1935–1941 m. ginklavimo planas. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 163, l. 12.

¹⁹⁰ 1935 m. sausio 1 d. žinios apie kovos reikšmės aviacijos turto stovį. *LCVA*, f. 929, ap. 9, b. 104, l. 4.

buvo įsigyta 14 *Dewoitine D.501L* naikintuvų¹⁹¹. 1938 m. karo aviacija gavo 14 naujų *Gloster Gladiator Mk.I*¹⁹². 1938 m. kovo 26 d. Lietuva užsisakė modernių *Morane-Soulinier M.S. 406* naikintuvų¹⁹³. Pirmąją partiją turėjo gauti iki 1939 m. sausio 15 d., antrąją – iki vasario 15 d.¹⁹⁴, tačiau Prancūzijos kompanija orlaivius pateikti vėlavo. Dėl to 1939 m. rugpjūčio 25 d. Lietuvos Vyriausybė sutartį nutraukė. 1938 m. ji atsisakė skirti lėšų tiek 4 bombonešių *Bristol Blenheim* (2,7 mln. Lt), tiek 3 eskadrilėms apginkluoti reikalingiems 30 bombonešių (20 mln. Lt) įsigyti. Galiausiai 1939 m. buvo pagamintas brg. gen. A. Gustaičio sukonstruotas lengvasis bombonešis ANBO-VIII. Kaune pagaminto vieno bombonešio kaina buvo apie 150 000–180 000 Lt, o 30 lėktuvų partijos – apie 4,5–5,4 mln. Lt¹⁹⁵. Teigiama, kad, nesitikint užsienyje įsigyti reikiamų bombonešių, buvo planuojama pagaminti 60 ANBO-VIII lengvųjų bombonešių¹⁹⁶. Taigi galime tik spėti, kad šį ambicingą projektą įgyvendinti būtų kainavę apie 10 mln. Lt ir, žinant Kauno aviacijos dirbtuvių darbo našumą, užtrukę apie 3 metus. 1939 m. Lietuvos karo aviacijos parkas pasipildė ne tik 11 savo gamybos ANBO¹⁹⁷, bet ir 8 pirktais užsienyje¹⁹⁸. Taigi nuo 1935 m. Lietuvos karo aviacija praturtėjo 74 karo lėktuvais, 38 įvairių modifikacijų ANBO buvo pagaminti Kaune¹⁹⁹, 36 – įsigyti užsienyje. Šie lėktuvai 1940 m. sudarė daugiau nei pusę turimų orlaivių (70 iš 120 lėktuvų) skaičiaus. Vadinasi, kad 1934–

¹⁹¹ Ramoška G. *Lietuvos aviacija*. Kaunas, 2009, p. 72–73.

¹⁹² Gamziukas A. *Antanas Norėjo Būti Ore*. Kaunas, 1997, p. 73; Ramoška G. *Lietuvos aviacija*. Kaunas, 2009, p. 74.

¹⁹³ Karo aviacijos viršininko 1938 m. balandžio 6 d. raportas. LCVA, f. 3, ap. 1, b. 416, l. 63; Ramoška G. *Lietuvos aviacija*. Kaunas, 2009, p. 74.

¹⁹⁴ Ministrui Pirmininkui, 1939 m. balandžio 6 d. Nr. 335 sl. LCVA, f. 384, ap. 2, b. 1069, l. 77.

¹⁹⁵ Ramoška G. *Lietuvos aviacija*. Kaunas, 2009, p. 75–76.

¹⁹⁶ Pociūnas A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 18; Gamziukas A. *Antanas Norėjo Būti Ore*. Kaunas, 1997, p. 108.

¹⁹⁷ Buvo pagaminta: 10 – ANBO-41, 1 – ANBO-VIII: Ramoška G. Lėktuvai, pagaminti Kaune. *Plieno sparnai*, 1997, Nr. 4, p. 80.

¹⁹⁸ 2 treniruočių – AVRO-626, 6 – Bücker Bü 133 Jungmeister: Ramoška G. *Lietuvos aviacija*. Kaunas, 2009, p. 76.

¹⁹⁹ 7 – ANBO-IV M, 20 – ANBO-41, 10 – ANBO-51 ir 1 – ANBO-VIII: Ramoška G. Lėktuvai, pagaminti Kaune. *Plieno sparnai*, 1997, Nr. 4, p. 80.

1935 m. parengtas ir patvirtintas planas būtų įgyvendintas, trūko tik 14 bombonešių. Taigi 1940 m. Lietuvos karo aviacijos 8 eskadrilėse ir mokomojoje grupėje buvo 120 lėktuvų. Dauguma jų buvo sutelkti Kau-
no (daugiau kaip 60 lėktuvų) ir Šiaulių (41 orlaivis) aviacijos bazėse²⁰⁰.

1939 m. rugsėjo Lenkijos kampanija atskleidė, kad karo atveju mažos valstybės pasinaudoti geležinkeliais praktiškai negalės, o judėti keliais bus sunkiau. Tai lėmė karo aviacijos veiksmų galimybės²⁰¹. Lietuvos kariuomenės štabo I skyrius po šios karinės kampanijos konstatavo, kad esamos karo aviacijos pajėgos neįstengs pasipriešinti daug gausesniai priešui ir „aviacija būsimajame kare įdėtų į ją pinigų negali pateisinti ir nepateisins“, siūlyta lešas skirti priešlėktuviniams ginklams arba naikintuvams ir žvalgybiniais lėktuvams įsigyti²⁰². Pastarieji samprotavimai lėmė tai, kad Lietuvos generolo ir inžinieriaus suprojektuoti lėktuvai kariuomenės štabe susilaukė gana griežtų vertinimų²⁰³, o 1940 m. pradžioje speciali komisija ANBO-VIII net buvo pripažinusi netinkamu Lietuvos kariuomenei²⁰⁴. Su tuo nesutiko brg. gen. A. Gustaitis. Jis teigė, kad ši išvada „visiškai klaidinga, kas aiškiai matosi iš pridėtos lėktuvų palyginamos lentelės“²⁰⁵. Tačiau net ir minėtos vidinės karinės vadovybės intrigos nenuneigia Lietuvos karo aviacijos pramonės pasiekimų: savos konstrukcijos ir gamybos lėktuvai leido minimaliais resursais atnaujinti karo aviacijos parką, užtikrinti naujų pilotų rengimą ir jų kovinio rengimo tęstinumą. Remiantis Lenkijos istoriko Waldemaro Rezmerio pateiktais duomenimis, ANBO-VIII mažai kuo nusileido Lenkijos PZL-46 Sum²⁰⁶. Nepaisant neigiamos kai kurių karininkų pozicijos dėl karo aviacijos plėtros, 1940 m. Lietuvai iš SSRS reikėjo įsigyti 30 I-16 naikintuvų, 12 bombonešių, 16 aviacinių variklių (1 100 AJ) ir propelerių, 70 aviacinių

²⁰⁰ Balčiūnas J. Pro memoria: Lietuvos karo aviacijos sunaikinimas 1940–1941 metais. *Plieno sparnai*, 2009, Nr. 9, p. 14.

²⁰¹ Šepetys J. Išvados iš lenkų vokiečių karo. *Mūsų žinynas*, 1940, t. XXXVIII, Nr. 1, p. 20.

²⁰² Kariuomenės štabo I skyriaus referavimas, 1940 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1134, l. 40.

²⁰³ III skyriaus viršininko raportas aviacijos reikalu [be datos, 1939 m. pabaiga, 1940 m. pradžia]. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 17–19.

²⁰⁴ Komisijos 1940 m. sausio 15 ir 19 d. posėdžio protokolas. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 595, l. 3.

²⁰⁵ Karo aviacijos viršininko 1940 m. kovo 26 d. raportas. LCVA, f. 929, f. 5, b. 595, l. 15.

²⁰⁶ Rezmer W. *Litewskie lotnictwo wojskowe 1919–1940*. Toruń, 1999, s. 242–249; Ramoška G. *Lietuvos aviacija*. Kaunas, 2009, p. 77.

kulkosvaidžių²⁰⁷. Bandymas įsigyti aviacinių variklių liudija, kad karo lėktuvų gamybą buvo planuojama tęsti.

Remiantis XX a. 4-ojo dešimtmečio Lietuvos kariuomenės statutais, karo atveju aviacija turėjo glaudžiai sąveikauti su kitomis kariuomenės rūšimis. Žvalgyba ir ugnies koregavimas buvo vienos pagrindinių funkcijų. Pėstininkų statute konstatuota, kad „lėktuvas veikia pėstininkų naudai“ ir turi: a) sekti mūšio lauką; b) perduoti informaciją štabams ir artilerijai; c) atlikti tiesioginės artilerijos ugnies patikrinimą²⁰⁸. Analogiškos aviacijos funkcijos buvo išvardytos ir Kavalerijos statute, pridėjus, kad aviacija „puola savo ginklais priešą gyvasias jėgas ir kitus patogius taikinius“²⁰⁹. Kavalerijos statute pabrėžta, kad aviacija turi sekti priešą judėjimą. Žinoma, visuose minėtuose statuteuose pažymima, kad aviacija gali pulti priešą, apšaudyti iš kulkosvaidžių ir bombarduoti, konstatuojant, kad gyvosios jėgos puolimas dažniausiai vykdomas dieną, o stambių priešų užnugaryje esančių objektų – naktį. Su priešą aviacija naikintuvai paprastai turėjo kautis ne mažesnėmis kaip 3 lėktuvų grandimis²¹⁰. Priešo sekimo funkcijos bendradarbiaujant su kitomis kariuomenės rūšimis pakartotos ir plačiau išplėtos atskirame Žvalgomosios aviacijos statute²¹¹. Sekimas ore artilerijai galėjo padėti nustatyti nematomo priešą koordinatas, ypač kovojant su priešą artilerija, naikinant rezervus. Veikiant artilerijai, aviacija galėjo žvalgyti, fotografuoti, apšaudyti taikinius, tikrinti ir sekti šaudymą²¹². Apskritai tarpukariu, ypač 4-ajame dešimtmetyje, Lietuvos kariuomenėje lygiagrečiai buvo didinamos naikintuvų, bombonešių ir žvalgybinės aviacijos pajėgos, turėta nemažai mokomųjų ir treniruočių lėktuvų.

Nepaisant įdėtų pastangų karo aviacijai sustiprinti, naudojant vien naikintuvus, apginti svarbių objektų nuo priešą aviacijos atakų nesitikėta, todėl susirūpinta tobulinti priešlėktuvinę artileriją. Lietuvos kariuomenėje apie priešlėktuvinę gynybą buvo kalbama nuo XX a. 3-iojo dešimtme-

²⁰⁷ Заявка, 27 января 1940 г. Москва. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1087, l. 6.

²⁰⁸ *Pėstininkų statutas P-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1936, p. 70–73.

²⁰⁹ *Kavalerijos statutas K-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1938, p. 70.

²¹⁰ *Pėstininkų statutas P-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1936, p. 70–71; *Kavalerijos statutas K-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1938, p. 67–69.

²¹¹ *Žvalgomosios aviacijos statutas Av-58*. Kaunas, 1939. 153 p.

²¹² *Artilerijos statutas A-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1937, p. 83–85.

čio²¹³, bet realių veiksmų imtasi tik 4-ojo dešimtmečio pradžioje. 1934–1935 m. *Vickers–Armstrong Ltd.* buvo įsigyti 9 75 mm priešlėktuviniai pabūklai. 1934 m. iš Šveicarijos buvo gauti 156 20 mm *Oerlikon 1 II a S* modelio pabūklai. 1939 m. Vokietijoje įsigyta 150 2 cm *Flak 30* pabūklų. Gavus naujuosius 2 cm *Flak 30* pabūklus, 1939–1940 m. buvo suformuotos 5 priešlėktuvinės motorizuotosios kuopos. 1938 m. pabaigoje nutarta Vokietijoje įsigyti 12 7,5 mm L/59 pabūklų, juos kariuomenė turėjo gauti 1940 m. antroje pusėje²¹⁴. 1940 m. Lietuvos kariuomenė turėjo 300 universalių automatinių 20 mm pabūklų, kurie galėjo būti naudojami tiek priešlėktuvinei, tiek prieštankinei kovai, be to, 5 iš internuotų Lenkijos karių paimtus 40 mm ir 9 vidutinius priešlėktuvinius pabūklus.

„PASKUTINIS KAVALERIJOS PARADAS“

1938 m. rugsėjo 8 d. Kaune Lenkijos karo atašė plk. Leonas Mitkiewiczus stebėjo didžiulį Lietuvos kariuomenės paradą, kuriame dalyvavo apie 5 000 karių, tarp jų visi 3 KP, raitoji artilerija ir 2 raitųjų šaulių eskadronai. Įvykio liudinininkas žavėjosi, „kaip vienas vyras pradėjo šuoliais visa kavalerija<...> aplinkui sklido tūkstančių šuoliuojančių arklių kanopų dundėjimas, ginklų žvangėjimas ir specifinis parade šuoliuojančios kavalerijos ūžesys“²¹⁵. Anot pulkininko, tai buvo „paskutinis kavalerijos pasirodymas parado aikštėje šiame pasaulyje“²¹⁶.

Vis dėlto tarpukario Lietuvos kariuomenės kavalerijos tikslingumo klausimas diskutuotinas. Galima kelti hipotezes, ar buvo būtina taikos metu laikyti 3 KP, o karo atveju mobilizuoti dar 5 DLR ir 3 atsargos kavalerijos eskadronus. Neabejotina, kavalerija buvo brangiai kainuojanti kariuomenės rūšis pirmiausia dėl didelio arklių, kuriuos reikėjo išlaikyti,

²¹³ Babilas D. Priešlėktuvinės Kauno gynybos planas 1926–1928 m. *Kauno istorijos metraštis*, 2004, t. V, p. 275–291; Vaidotas E. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinė 1935–1940 m. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 214–248.

²¹⁴ Plačiau apie artilerijos ginkluotę žr.: Jokubauskas V., Papečkys E. Lietuvos kariuomenės artilerijos pabūklai 1919–1940 m. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 163–231.

²¹⁵ Mitkiewicz L. *Kauno atsiminimai*. Vilnius, 2002, p. 106.

²¹⁶ *Ten pat*, p. 107.

skaičiaus, kita vertus, parengti kavaleristus užtrukdavo gerokai ilgiau nei, pvz., pėstininkus. Tarpukariu kariuomenėje taip pat buvo diskutuojama dėl kavalerijos reikmės ir ateities²¹⁷. Tačiau svarbus veiksnys, su kuriuo būtinai turėjo skaitytis tarpukario Lietuvos kariuomenė, buvo Lenkijos kavalerijos brigados, ginkluotos prieštankiniais 37 mm pabūklais, lengvaisiais ir sunkiaisiais kulkosvaidžiais, minosvaidžiais, priešlėktuviniais pabūklais, lauko artilerija. Jų sudėtyje buvo tankų ir šarvuotųjų padalinių²¹⁸. Pagal statutą kavalerijos brigadų kariai kautis turėjo pėsti, o arkliai atlikti tik transportavimo funkciją, nors praktiškai ne visada būdavo būtent taip. Lenkijos kavalerijos brigados karo atveju turėjo prasiveržti į priešo užnugarį ir naikinti komunikacijas, priešo atsargas, štabus, sukelti sumaištį²¹⁹. Apskritai Lenkijos kariuomenės taktika buvo pagrįsta manevrinio karo koncepcija, šį pasirinkimą lėmė gamtinės sąlygos – plati, gana lengvai pereinama teritorija, ilgos, atviros sienos ir tautinės tradicijos (XX a. pr. karyboje dar kreiptas ypatingas dėmesys į „tautos charakterį“). Karo metu praktiškai visus uždavinius kavalerija turėjo spręsti puldama, statutuose daug dėmesio skirta savarankiškam kavalerijos dalinių ir sąveikaujant su pėstininkais puolimui²²⁰. Remdamasi kariniais statutais, Lenkijos kariuomenė siekė, vengdama gynybinių veiksmų ir manevruodama, greitai sumušti priešą, tad bet kokioje situacijoje kovines užduotis planavo spręsti puolimu²²¹. Lietuvos kariuomenės pėstininkai jau turėjo karčios patirties, kai, Lenkijos kavalerijos brigadai prasiveržus į užnugarį, nesant stambių savų kavalerijos dalinių, bergždžiai vaikėsi lenkų kavaleriją. Padėti kiek pagerino šaulių partizanų veiksmai ir tai, kad priešo kavalerijos brigada prarado ryšį su savo pajėgomis²²². Taigi pamoką Lietuvos kariuomenės vadovybė išmoko –

²¹⁷ Kavalerija, 1937 m. liepos 7 d. LCVA, f. 1326, ap. 1, b. 277, l. 101–105; Kariuomenės štabo I skyriaus referavimas „Mūsų kavalerijos reikalu“, 1940 m. gegužės 24 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1134, l. 36–36 apv. l.

²¹⁸ Jurga T. *Oborona Polski 1939*. Warszawa, 1990, s. 259.

²¹⁹ Усовский А. *Проданная Польша. Истоки сентябрьской катастрофы*. Минск, 2010, с. 112–113.

²²⁰ Jasas, Lenkų taktikos bruožai. *Mūsų žinynas*, 1937, t. XXXII, Nr. 5 (146), p. 605–607.

²²¹ Papildymas 1937 m. žinių santraukos apie Lenkiją, 1938 m. gegužės 21 d. LCVA, f. 929, ap. 2, b. 1058, l. 92.

²²² Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004, p. 366–373.

Lietuvos kariuomenėje, priešingai nei Latvijos ir Estijos, kurios turėjo tik po 1 KP, taikos metu buvo 3 KP²²³ (1935 m. suformuota raitosios artilerijos grupė: 3 baterijos po 4 76,2 mm patrankas – po 1 bateriją kiekvienam KP), kas karo metu XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje būtų prilygę Lenkijos kariuomenės kavalerijos brigadai. Be to, prieš kavalerijos manevrams žvalgyti buvo reikalinga karo aviacija. Remiantis jos informacija buvo galima operatyviai reaguoti į judrių kavalerijos dalinių grėsmę.

Kritiškai tenka vertinti Vytauto Lesčiaus teiginį, kad „atakų metu raiteliai kaudavosi kardais ir ietimis <...>“²²⁴, nes 1938 m. Kavalerijos statute rašoma: „Kavalerija yra kariuomenės ginklų rūšis, galinga savo paslankumu ir ugnimi, galinti kautis bet kurioje vietoje ir bet kuriuo laiku. <...> ugnies galingumas priklauso nuo automatinių ginklų skaičiaus. <...> Kavalerijos ginklai yra šie: kardas, karabinas bei šautuvas su durtuvu, lengvasis kulkosvaidis, sunkusis kulkosvaidis, automatinis pabūklas, pistoletas, rankinė granata, šautuvinė granata. Kai kada priskiriami minosvaidžiai. <...> karabinas ir šautuvas yra pagrindinis asmeninis raitininko ginklas. <...> Kardas – asmeninis raitininko ginklas. Prityrusioje ir mikloje rankoje jis yra lemiamos vertės ginklas raitųjų atakoje ir visur ten, kur aplinkybės neleidžia greitai bei patogiai pavartoti šaunamojo ginklo. <...> Lengvasis kulkosvaidis yra pagrindinis šaulių skyriaus ginklas <...>“²²⁵ Remiantis tuo pačiu statutu, kavalerijos atakos turėjo būti remiamos intensyvia sunkiosios ginkluotės ugnimi sparnuose, o pati raitelių ataka numatyta tik išskirtiniais atvejais, palankiomis aplinkybėmis, veikiant nedideliais daliniais (iki eskadrono dydžio). Tokios atakos galėjo būti rengiamos žvalgybos, persekiojimo ar priedangos metu, netikėtai užklupus žygiuojantį, besiilsintį, besitraukiantį arba labai išvargintą priešą²²⁶. Taigi, pagal Kavalerijos statuto nuostatas iečių ginkluotėje iš viso neturėjo būti, o pagrindiniu raitelių ginklu laikytas karabinas arba

²²³ Kiekviename mobilizuotame KP turėjo būti 55 karininkai, 1 326 kariai ir 1 269 arkliai: Lesčius V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 149.

²²⁴ Lesčius V. Lietuvos kariuomenės organizavimo, dislokavimo ir ginkluotės pokyčiai 1938–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 147.

²²⁵ *Kavalerijos statutas K-51. II dalis. Kautynės*. Kaunas, 1938, p. 5, 15, 21, 23.

²²⁶ *Ten pat*, p. 184–192.

šautuvus. 1936 m. rugsėjo 24 d. didžiųjų kariuomenės manevrų metu du „raudonųjų“ eskadronai, remiami tankų, raitelių rikiuote atakavo 9-ojo PP dvi pėstininkų ir sunkiųjų kulkosvaidžių kuopas, kurios buvo pasirengusios ginti Žeimių miestelį. Apskritai tokia ataka realiai būtų buvusi kavalerijai pražūtinga, nes įsitvirtinę pėstininkai puikiai matė kavaleristus, o pastarieji tamsoje negalėjo įžiūrėti priešų pozicijų. Kita vertus, netikęs sprendimas kavalerijai atakuoti pėstininkus naudojant tankus, nes pastarieji buvo laikomi žvalgymo priemone arba naudotini puolimui, kai priešas nepasiruošęs. Todėl karinė vadovybė konstatavo, kad toks taktinis sprendimas – kavaleriją naudoti karo metu – visiškai negalimas ir draudžiamas²²⁷.

Nekyla abejonių, kad tarpukario Lietuvos kariuomenėje arkliai buvo pagrindinė transporto priemonė. Ir tai nebuvo išskirtinis atvejis. 1939 m. Suomijos kariuomenė taikos metu turėjo apie 4 000 arklių ir 3 000 vežimų, karo meto pajėgoms reikėjo apie 60 000 arklių ir 40 000 vežimų²²⁸, o 1939 m. lapkričio 11 d. ji galėjo naudoti 60 384 arklius²²⁹. Lietuvos kariuomenė 1939 m. rudenį po dalinės mobilizacijos turėjo 22 274 arklius, iš jų 5018 – reguliariosios kariuomenės, o 17 445 – rekvizuotus²³⁰, visuotinės mobilizacijos atveju arklių skaičius būtų buvęs didesnis – apie 36 800²³¹. Jų, kaip ir karių, nuo 1940 m. planuota rekvizuoti 20 % daugiau, nei buvo numatyta pagal karo meto etatus, kad netrūktų²³². Ir nors arklių mobilizuotoje Suomijos kariuomenėje buvo daugiau, Lietuvos kariuomenė planavo rekvizuoti santykinai daugiau. Suomijos pajėgose arklių ir karių santykis buvo 1 : 5,6, o Lietuvos būtų buvęs 1 : 3,4. Mobilizacijos atveju siekiant kavalerijos dalinius aprūpinti kariais, turinčiais gerus

²²⁷ „Raudonųjų“ II PD įvykusių 1936 m. kariuomenės manevrų pastabos, 1936 m. spalio 14 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 118.

²²⁸ Niukkanen J. *Talvisodan puolustus – ministeri kertoo*. Helsinki, 1951, s. 144.

²²⁹ *Talvisodan historia*. Osat 1. Helsinki, 1977, s. 180.

²³⁰ Pažymėtina, kad šioje kariuomenės mobilizacijos suvestinėje pateikti sudėties skaičiai ne visur sutampa, juos sudėjus iš naujo: Kariuomenės sudėties žinios įvykdžius mobilizaciją. 1939 m. rugsėjis. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 565, l. 223.

²³¹ KAM mobilizacijos vykdymo ir vieno karo mėnesio išlaidų sąmata. LCVA, f. 1, ap. 1, b. 408, l. 126.

²³² 4-ojo PP ribose karo meto dalių ir įstaigų mobilizacijos direktyva, 1940 m. balandžio 5 d. LCVA, f. 1365, ap. 1, b. 231, l. 52.

jodinėjimo įgūdžius, 1935 m. buvo įkurta teritorinė dragūnų tarnyba²³³. Per septynerius metus (1935–1941 m.) planuota visoje Lietuvoje, išskyrus Klaipėdos kraštą, suformuoti 36 dragūnų būrius po 34 karius, iš viso juose būtų buvę 1 292 vyrai²³⁴. Tačiau 1939 m. vasarą Lietuvoje buvo tik 211 teritorinių dragūnų²³⁵. Be to, mobilizacijos atveju formuojant kavalerijos dalinius planuota panaudoti atsargos raituosius šaulius. Jų 1939 m. kovo 31 d. buvo 1 417²³⁶. XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje didžiąją dalį mobilizuotų Lietuvos pajėgų turėjo sudaryti pėstininkai – 57,18 %, artilerija – 9,17 %, kavalerija (įskaitant DLR) – 6,54 % – 8 201 karys²³⁷. Latvijoje ir Estijoje pėstininkai turėjo sudaryti 59 % (atitinkamai 85 165 ir 61 474 kariai), artileristai mobilizuotoje Latvijos kariuomenėje būtų sudarę 11 % (15 219 karių), o Estijos – 12 % (12 428 kariai), kavalerijos santykis ir karių skaičius šių šalių kariuomenėse buvo planuojamas gerokai mažesnis: Latvijoje – 2 % (3189 kariai), Estijoje – 3 % (3 052 kariai)²³⁸.

Menką pajėgų motorizacijos lygį galima pateisinti keletu faktų: 1) arkliais, priešingai nei motorizuotosiomis transporto priemonėmis, Lietuvos kariuomenė galėjo apsirūpinti savo krašte²³⁹, kaip ir kompensuoti

²³³ Statkus V. *Lietuvos ginkluotos pajėgos 1918–1940 m.* Chicago, 1986, p. 900–911.

²³⁴ Pranešimas dragūnų formavimo reikalu, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 509, l. 12.

²³⁵ Karinių pratimų atlikti pašauktų teritorinių dragūnų surinkimo tvarkaraštis, 1939 m. liepos 29 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1122, l. 11.

²³⁶ Kavalerijos štabo viršininkui, 1939 m. kovo 31 d. LCVA, f. 561, ap. 18, b. 181, l. 19.

²³⁷ Vaičėnionis J. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, 2000, t. XXI, p. 170.

²³⁸ Salo U. *Eesti kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal*. [magistro baigiamasis darbas]. Tartu, 2005, l. 275.

²³⁹ 1938 m. pabaigoje Lietuvoje buvo 557 540 arklių, iš jų 440 330 – 3 metų ir senesni: Lietuvos statistikos metraštis. 1938 m., t. XI. Kaunas, 1939, p. 122. 1940 m. birželį kariuomenė turėjo 292 lengvuosius automobilius, 370 sunkvežimių, 184 motociklus, 25 priekabas, 11 priekabų cisternų, 29 sanitarinius automobilius, 35 autobusus, 13 traktorių. Kuro atsargos: 3 892 t benzino, 531 t tepalo, 1 360 t žibalo, 6 448 t gazolino: Pociūnas A. Lietuvos kariuomenė 1939–1940 metais. *Kardas*, 1994, Nr. 7–8, p. 16–17. Iš viso Lietuvoje 1939 m. buvo 2 026 automobiliai, 305 autobusai, 730 sunkvežimių ir 1 733 motociklai: Motorizacija Lietuvoje ir Latvijoje, Centrinis statistikos biuras. LCVA, f. 922, ap. 1, b. 18, l. 11. 1939 m. rudenį Lietuvos gyventojai turėjo: 1 750 lengvųjų automobilių, 298 autobusus, 603 sunkvežimius, 471 traktorių ir 1 404 motociklus, kurie mobilizacijos atveju tiko kariuomenei: Kariuomenės reikalams tinkamų autovežimų sudėties žinios. 1939 m. II pusmetis. LCVA, f. 929, ap. 5, b. 571, l. 38.

patirtus nuostolius; 2) pašaro arkliais taip pat galima buvo gauti Lietuvoje, o automobiliai priklausė nuo importinių degalų; 3) dėl prastos būklės dalis kelių rudeninio ir pavasarinio polaidžių metu pasidarydavo automobiliais neišvažiuojami, o arkliais kavalerija galėjo įveikti gana didelius atstumus miškais ir laukais, kur nebuvo kelių, ir taip išlaikyti netikėtumo efekto galimybę, kai pajėgų judėjimas priklausė ne tik nuo kelių tinklo ir pravažumo, nes Lietuvos keliais net dviratininkams buvo sunku judėti²⁴⁰; 4) reikėjo turėti gausias kavalerijos pajėgas, kurios sparnuose būtų judrios ir galėtų veikti prieš eventualaus priešo, Lenkijos, kavalerijos brigadas; 5) kariuomenės motorizacija brangiai kainavo: štai 1940 m. įsigijus 24 naujas 105 mm patrankas, formuojamam pulkui motorizuoti reikėjo 24 traktorių, 52 sunkvežimių, 14 lengvųjų automobilių ir 13 motociklų²⁴¹. Tačiau šiam tikslui KAM biudžete buvo numatyta tik 680 000 Lt, kai vien traktoriams pirkti ir garažams statyti (400 000 Lt) reikėjo 4,2755 mln. Lt, o perkant pabūklams traukti sunkvežimius – 3,3755 mln. Lt²⁴². Speciali komisija apskaičiavo, kad 30 karinių vikšrinių traktorių kainuotų 2,7 mln. Lt, o 30 triašių sunkvežimių, varomų visais ratais, – 1,8 mln. Lt. Vis dėlto komisija pažymėjo, kad „sunkvežimiai, turėdami mažesnę praeinamumą negu vikšriniai blogesnėje vietoje (ankstyvą pavasarį ir vėlyvą rudenį), gali neišvažiuoti“. 52 sunkvežimiai ZIS-6 kroviniams ir žmonėms vežti kainavo 780 000 Lt, 14 lengvųjų automobilių – 350 000 Lt, 13 motociklų – 45 500 Lt²⁴³. Todėl štabas konstatavo, kad, „kaip paaiškėjo, šiuos pabūklus aprūpinti motorinės traukos priemonėmis kol kas nebus galima dėl lėšų stokos. Tad reikėtų laiku [pabūklai Lietuvą turėjo pasiekti 1940 m. balandį – V. J.] pasirūpinti arklinės traukos priemonių

²⁴⁰ 1936 m. rudens manevrų metu dviratininkai visiškai nepasiteisino: jie prastais keliais daug kur turėjo eiti pėsti, o ten, kur galėjo važiuoti, 36 karių būrio vora ištįsdavo apie kilometrą, be to, Lietuvos keliais dviratininkai nespėdavo kartu su kavalerijos daliniais, prie kurių buvo priskirti: Bendros pastabos dėl 1936 m. rudens manevrų kavalerijos srityje, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 128–133.

²⁴¹ Artilerijos inspektoriaus 1939 m. rugsėjo 13 d. raportas. LCVA, f. 3, ap. 2, b. 232, l. 10.

²⁴² Ginklavimo valdybos 1939 m. rugpjūčio 30 d. raportas. LCVA, f. 3, ap. 2, b. 232, l. 6–6 apv. l.

²⁴³ Tyrimų komisijos 1939 m. rugsėjo 15 d. posėdžio protokolas. LCVA, f. 3, ap. 2, b. 232, l. 7–8.

įsigijimu²⁴⁴. Taigi 24 pabūklus 6 baterijose turėjusio turėti AP motorizavimas, be garažų, kainavo beveik 3 mln. Lt, vadinasi, galima spėti, kad motorizuoti visas 1940 m. pradžioje planuotas 7 AP būtų kainavę apie 30 mln. Lt. Be to, būtų reikėję statyti garažus, o tai, tikėtina, dar apie 4 mln. Lt, pirkti kuro, atsarginių dalių ir galiausiai parengti atitinkamą skaičių vairuotojų ir mechanikų. O veikimo galimybės, kaip konstatavo 1939 m. rugsėjį sudaryta komisija, buvo ribotos. 1940 m. kariuomenė planavo mobilizuoti MAG. Ją turėjo sudaryti 12 pabūklų, 5 lengvieji automobiliai, 36 sunkvežimiai (3 t), 16 motociklų su priekaba, 1 sunkvežimio priekaba, 4 lauko virtuvės²⁴⁵. Todėl 1939–1940 m. Lietuvos kariuomenės motorizacijos lygį derėtų vertinti kaip optimalų, juo labiau kad ypatingais atvejais pavykdavo sutelkti pakankamai transporto priemonių visam pėstininkų batalionui per naktį keliasdešimt kilometrų į nurodytą vietą nuvežti.

DIDIEJI KARIUOMENĖS MANEVRAI

Kariuomenės manevrai atskleidžia, kaip buvo planuojama veikti karo atveju – pulti, statiškai gintis, manevruojant traukis ir t. t., nes „manevruose vadai sprendžia svarbius mūsų [Lietuvos kariuomenės – V. J.] kariškos doktrinos klausimus“²⁴⁶. 1925 m. gen. št. plk. Kostas Boleckis²⁴⁷ konstatavo, kad „teisingiau būtų žiūrėti į manevrus ne kaip į egzaminus aukštesniems vadams, kuriems pavesta vadovauti šalims, bet kaip į tam tikrą kariuomenės mokymo metodą su tikslu įkūnyti mūsų priimtą doktriną“²⁴⁸. Savo karinei doktrinai, kuri atitiktų valstybės sąlygas, politinius ir etni-

²⁴⁴ Ginklavimo valdybos 1939 m. lapkričio 17 d. raportas. *LCVA*, f. 3, ap. 2, b. 232, l. 4.

²⁴⁵ Artillerijos inspekcijos 1940 m. balandžio 19 d. raštas. *LCVA*, f. 529, ap. 1, b. 344, l. 130.

²⁴⁶ Ša. A. Kariuomenės manevrams pasibaigus. *Kardas*, 1936, spalio 1, Nr. 19 (248), p. 507.

²⁴⁷ Rusijos imperijos Nikolajaus generalinio štabo akademijos absolventas (1912 m.), nuo 1923 m. Lietuvos kariuomenės Karo mokslo skyriaus viršininkas, Aukštųjų karininkų kursų lektorius: Asevičius V. ir kt. *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. II. Vilnius, 2002, p. 200–201.

²⁴⁸ Boleckis K. Manevrai – priemonė kariuomenei mokyti. *Kardas*, 1925, birželio 1, Nr. 10, p. 2.

nius reikalavimus, tautos ypatybes, sukurti reikėjo daug laiko²⁴⁹, tačiau „divizijos ir poligono štabai turi rūpintis, idant kariuomenėje prigyty vienoda doktrina“²⁵⁰. Be to, manevrų analizė leidžia nustatyti, kokiose teritorijose, taigi ir su kokiais priešais, planuota kariauti. Lietuvos karinėje doktrinoje buvo laikomasi principo, kad kare laimi aktyviai veikianti, o ne pasyviai laukianti kariuomenė²⁵¹. Patobulėję šaunamieji ginklai, ypač jų padidėjusi greitašauda, lėmė karinių doktrinų pokyčius²⁵², tad apskritai tarpukariu karybai didelę reikšmę turėjo „ugnies doktrina“²⁵³. Teigta, kad „manevruoti, reiškia – derinant ugnį su judesiais, greit pereiti iš vienos vietos kiton“²⁵⁴.

Tarpukariu buvo rengiami didieji ir mažieji manevrai. Pirmuoju atveju 2–3 d. pratybose dalyvaudavo tik nedidelė kariuomenės dalis, be visos amunicijos, gurguolių ir turto. Didžiųjų manevrų, kurie paprastai vykdavo rudenį, kai ūkininkai laukuose nuimdavo derlių, metu 1–2 savaites ar net mėnesį praktikuodavosi keli pulkai ar divizijos. Tokiu atveju daliniai vykdavo su visomis gurguolėmis, technika, ginkluote ir šarvuote. Manevruose dalyvaudavo dalinių štabai, rikiuotės, ūkio, ryšių padaliniai, tankai, aviacija ir šarvuočiai²⁵⁵. Manevrai tarpukario Lietuvos kariuomenėje, kaip ir bet kurioje kitoje, buvo rengiami periodiškai. Kiekvienais metais pulkai ir batalionai manevruodavo savo įgulų apylinkėse arba vykdavo į poligoną. Tačiau karinės doktrinos tyrimui informatyvesni yra didieji manevrai, kuriuose dalyvaudavo gausios pajėgos, padalintos į dvi dalis: viena pusė imituodavo Lietuvos, kita – priešų kariuomenės veiksmus.

Rengti kariuomenės manevrus buvo pradėta iš karto pasibaigus aktyviems karo veiksams su Lenkijos pajėgomis. 1921 m. rugsėjo 9–13 d. vyko kariuomenės manevrai Ukmergės–Kėdainių rajone, 1922 m. ge-

²⁴⁹ Pažemeckas, Svarbus krašto gynimo reikalams įstatymas. *Kardas*, 1936, sausio 1, Nr. 1 (230), p. 16.

²⁵⁰ Dulksnys [K.], Poligono reikšmė. *Kardas*, 1933, birželio 1, Nr. 2 (164), p. 23.

²⁵¹ Šimkus A. Dėl „mūsų rūpesčių“. *Kardas*, 1935, liepos 15, Nr. 14 (219), p. 298.

²⁵² Namajūnas. Naujos tendencijos puolamosiose kautynėse. *Kardas*, 1935, lapkričio 1, Nr. 21 (226), p. 463.

²⁵³ Pėstininkų lengvasis šaunamas ginklas. *Kardas*, 1932, liepa, Nr. 7 (39), p. 101.

²⁵⁴ Grigas B. Manevrai. *Karys*, 1929, rugsėjo 19, Nr. 37 (537), p. 616.

²⁵⁵ *Ten pat*.

gužės 7–20 d. – Aukštųjų karininkų kursų ekskursija, rugsėjo 16–17 d. – kariuomenės manevrai Tauragės–Skaudvilės rajone, spalio–lapkričio mėn. Aukštųjų karininkų kursų ir dalinių karininkai teoriškai ir praktiškai buvo supažindinami su nauja karo doktrina. 1923 m. liepos 13 d. ir 1924 m. rugpjūčio 12–13 d. (pastaruosiuose mokymuose dalyvavo Kauno įgula ir Aukštųjų karininkų kursų klausytojai²⁵⁶) prie Aukštųjų karininkų kursų vyko pavyzdiniai manevrai ir pratybos („pratimai“) Kauno rajone. 1924 m. rugsėjo 12–13 d. kariuomenės manevrai buvo surengti Kauno–Marijampolės–Alytaus, 1924 m. rugsėjo 19–21 d. – Šeduvos–Panevėžio rajonuose²⁵⁷. 1924 m. manevrai buvo padalinti į etapus: pirmiausia buvo veikiama atsižvelgiant į tai, kad priešas veržiasi iš pietų link Kauno, vėliau – Aukštaitijoje, manevruojant, kai priešas veržiasi iš rytų. Pagal pateiktą scenarijų pirmiausia rugsėjo 10 d. „priešas“ („mėlynieji“), puldamas iš pietų link Kauno, užėmė pozicijas palei liniją Varėna–Alytus–Marijampolė. Viena „mėlynųjų“ divizija veikė kairiajame Nemuno krante. „Raudonųjų“ pajėgos rugsėjo 10 d. vakare pasiekė Babtų–Jonavos–Ukmergės liniją. „Raudonųjų“ pajėgas sudarė II PD, Karo mokykla, 1-asis KP, 3-iasis AP, mokomoji baterija, pionierių kuopa, aviacijos eskadrilė, „mėlynųjų“ – III PD, 2-asis KP, 4-asis AP, pionierių kuopa, aviacijos eskadrilė. „Mėlynųjų“ vadui buvo nurodyta: dešinioji kolona žygiuos keliu Alytus–Prienai–Kaunas, kairioji kolona – Kalvarija–Marijampolė–Kaunas, o menamas 10-asis PP turi išvykti iš Suvalkų ir žygiuoti link Marijampolės. Iki rugsėjo 12 d. „raudonieji“ turėjo pasiekti Prienus, iki tos pačios dienos „raudonieji“ – susitelkti Kaune ir ruoštis puolimui. Rugsėjo 12 d. „raudonųjų“ keli husarų eskadronai žvalgė priešo pozicijas Marijampolės ir Prienų kryptimis, o „mėlynieji“ nusprendė rugsėjo 13 d. pradėti Kauno puolimą²⁵⁸. Tačiau „raudonieji“ gavo įsakymą, pasinaudojant tuo, kad „mėlynųjų“ pajėgos išsklaidytos, priešą atakuoti ir sumušti. Šiam tikslui „raudonieji“ sutelkė 5 batalionus, 4 baterijas ir husarų pulką prieš kairiąją „mėlynųjų“ vorą (t. y. 9-ąją PP ir 2 baterijas). Faktiškai rugsėjo 12 d. „mėlynųjų“ vora už-

²⁵⁶ Iš įsakymų kariuomenei. *Karys*, 1924, rugsėjo 11–17, Nr. 37 (277), p. 320–304.

²⁵⁷ Manevrai ir kiti įvairūs kariuomenės pratimai nuo 1921 iki 1926 m. (1926 m. gegužės 25 d.). *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 564, l. 5.

²⁵⁸ Didieji manevrai. *Karys*, 1924, rugsėjo 18–24, Nr. 38 (278), p. 309–310; Didieji manevrai. *Karys*, 1924, rugsėjo 25–spalio 1, Nr. 39 (279), p. 317–318.

ėmė Mauručius ir nustūmė husarus link Garliavos. „Raudonieji“ sutelkė pajėgas Garliavos rajone ir pradėjo puolimą. Pavakary manevrai buvo sustabdyti „raudoniesiems“ įgijus didelę persvarą. Manevrų metu buvo siekiama pademonstruoti, kaip gebama sutelkti pajėgas lemiamu momentu svarbiausia kryptimi, kad priešui būtų suduotas galingas smūgis²⁵⁹.

Manevrų scenarijus atskleidžia, kokiomis kryptimis ir koku tempu judančio priešo buvo tikimasi karo atveju, be to, aiškėja pajėgų sutelkimo pagrindinėmis kryptimis ir smūgio svarba pergalei pasiekti. „Raudonieji“, kurie pagal aplinkybes gynė Kauną, t. y. atliko Lietuvos kariuomenės vaidmenį, siekė stabdyti ir susikauti ne su visomis besiveržiančių „mėlynųjų“ pajėgomis, o tik su viena vora ir taip atidengti kitos voros sparną. Kito 1924 m. manevrų etapo metu rugsėjo 19 d. „mėlynieji“ turėjo užimti Ariogalos–Grinkiškių–Šeduvos pozicijas ir gintis, o „raudonieji“ (priešas), puldami iš rytų, – užimti Raguvos–Ukmergės–Širvintų frontą, vėliau – pasiekti Radviliškio–Raseinių pozicijas. Manevrų metu buvo „kaunamasi“ dėl Nevėžio upės pozicijų ir Panevėžio miesto. Abiejų pusių aviacija aktyviai žvalgė pozicijas, įvyko kavalerijos mūšis. Aviacijos ir raitųjų žvalgų dėka abi manevruojančios pusės puikiai žinojo priešininkų pozicijas ir judėjimo kryptis²⁶⁰. 1924 m. manevrų metu neatsargiai ėmus šaudyti koviniais šovininiais, keli kariai buvo sužeisti, o vienas iš jų žuvo²⁶¹. Visus 1924 m. manevrus stebėjo Prancūzijos karo atašė gen. št. kpt. Šabanjė²⁶². 1925 m. liepos 12–13 d. vyko Aukštųjų karininkų kursų pavyzdiniai manevrai Kauno rajone, o 1925 m. rugsėjo 21–23 d. Marijampolės–Alytaus rajone – III karo apygardos manevrai²⁶³. Apskritai manevrų metu nebuvo siekiama parodyti, kuri iš manevruojančių pusių laimėjo ar pralaimėjo, bet susitelkta į taktinių ir strateginių problemų sprendimų paiešką.

Kiti didesni manevrai vyko 1928 m. rugsėjo 12–21 d. Kėdainių apskrityje. Jų metu buvo siekiama, kad skirtingos kariuomenės rūšys glau-

²⁵⁹ Didieji manevrai. *Karys*, 1924, spalio 2–8, Nr. 40 (280), p. 325–326.

²⁶⁰ Didieji manevrai. *Karys*, 1924, spalio 9–15, Nr. 41 (281), p. 333–334.

²⁶¹ Aplinkraštis, 1930 m. rugpjūčio 27 d. LCVA, f. 514, ap. 1, b. 258, l. 25.

²⁶² Didieji manevrai. *Karys*, 1924, spalio 9–15, Nr. 41 (281), p. 334.

²⁶³ Manevrai ir kiti įvairūs kariuomenės pratimai nuo 1921 iki 1926 m. (1926 m. gegužės 25 d.). LCVA, f. 929, ap. 3, b. 564, l. 5.

džiau bendradarbiautų, o divizijų ir pulkų štabai tobulintų savo veiksmus. Manevrų metu vienas Lietuvos kavalerijos pulkas vaizdavo priešą – lenkus²⁶⁴. 1930 m. rugsėjo 21 d. daliniai išžygiavo į manevrų rajonus, o 25 d. prasidėjo didieji kariuomenės rudens manevrai (paskutinį kartą analogiškai vyko 1928 m.). 1930 m. manevrai vyko Suvalkijoje – Kauno, Marijampolės, Trakų ir Alytaus apskrityse. Juose pirmą kartą dalyvavo teritoriniai eskadronai. Pajėgos buvo padalytos į dvi dalis – „baltuosius“ ir „mėlynuosius“. Manevruose dalyvavo visi pėstininkų ir kavalerijos pulkai, kelios artilerijos grupės, šarvuočiai, aviacija ir kiti padaliniai²⁶⁵. Be to, 1930 m. kariuomenės vadovybė konstatavo, kad retai per manevrus nebūna aukų – įsikarščiavę kariai pereina į kumštynes ar pradeda šaudyti į „priešą“, kavalerija neatsargiai atakuoja pėstininkus ir sužeidžia karais. Pasitaikydavo, kad durtuvų atakos metu, naktį ar žygiuojant durtuvu buvo sužeidžiama akis ir t. t.²⁶⁶

1930 m. manevruose dalyvavo tūkstančiai karių, buvo atgabenta daugybė ginkluotės. Scenarijus gana įdomus. Rugsėjo 24 d. vyksta „raudonųjų“ ir „baltųjų“ kautynės ruože Varėna–Rodūnia–Lyda–Stolpcai, persivarą įgijo „raudonieji“. „Mėlynieji“, kurių teritorija atitiko Lietuvą, yra neutralūs, tačiau „baltieji“, sumanę smogti į dešinįjį „raudonųjų“ sparną, pažeidžia „mėlynųjų“ neutralumą ir panaudoja jų teritoriją savo karinių operacijų tikslams. Rugsėjo 24 d. „baltieji“ ties Merkine kerta sieną, jų tikslas – užimti Alytų ir užtikrinti persikėlimą per Nemuną. Pagrindinės „baltųjų“ pajėgos galėjo atvykti tik 28 d. vakare. Pakrikę „mėlynųjų“ priedangos daliniai, ardydami komunikacijas, traukiasi, sunaikina net Alytaus tiltą. „Mėlynųjų“ vadovybė nutaria pagrindines pajėgas iki 28 d. sutelkti Kauno–Kaišiadorių rajone, kurios kontratakuodamos nublokštų „baltųjų“ pajėgas, o iki tol stabdė „baltųjų“ veržimąsi, užėmė perkėlą per Nemuną ties Alytumi²⁶⁷. Nesunku išsifruoti, kad „mėlynieji“ – Lietuvos kariuomenė, „baltieji“ – Lenkijos pajėgos, o „raudonieji“ – SSRS Raudonoji armija. Be to, scenarijus primena 1920 m. rugsėjo 20–26 d. Lenkijos ir Tarybų Rusijos ginkluoto konflikto metu lenkų pajėgų puolimą

²⁶⁴ P. J. Mūsų manevrai. *Karys*, 1928, rugsėjo 28–spalio 3, Nr. 40 (488), p. 650–652.

²⁶⁵ Didieji mūsų kariuomenės manevrai. *Karys*, 1930, rugsėjo 25, Nr. 39 (591), p. 768.

²⁶⁶ Aplinkraštis, 1930 m. rugpjūčio 27 d. LCVA, f. 514, ap. 1, b. 258, l. 25.

²⁶⁷ Iš manevrų lauko. *Karys*, 1930, spalio 9, Nr. 40–41 (592–93), p. 796–797.

prie Nemuno, kai jų daliniai prasiveržė šiauriniame sparne ties Seinais ir Druskininkais per Lietuvos pajėgų kontroliuojamą teritoriją²⁶⁸. Taigi 1930 m. manevrų metu buvo imituojama situacija, kai tarp Lenkijos ir SSRS kyla karas, o Lenkija taktiniais sumetimais įsiveržia į Lietuvos teritoriją. Manevrų scenarijus koreliuoja su galimu SSRS pajėgų veikimu prieš Lenkiją šiauriau nuo Polesės pelkynų. 1932 m. Lietuva domėjosi, ar SSRS leistų Lenkijai okupuoti Lietuvą ir ar karo atveju RA būtų pasirengusi atremti pagrindinį Lenkijos pajėgų smūgį. Stasys Lozoraitis iš karo atašė Ivano Kločko bandė sužinoti, kuria kryptimi RA planuoja iš pradžių smogti Lenkijai – šiauriau ar piečiau Polesės pelkių ir miškų masyvo, – tačiau karo atašė negalėjo pateikti konkrečių atsakymų²⁶⁹.

1936 m. didieji kariuomenės manevrai pagal dalyvių skaičių ir įvairių techninių priemonių kiekį buvo patys didžiausi iš iki tol Lietuvos kariuomenės surengtų tokios rūšies pratybų²⁷⁰. Šiuose manevruose dalyvavo 712 karininkų ir 13 093 kariai, naudota 3 990 arklių, 747 vežimai, 83 lauko virtuvės, 14 lengvųjų automobilių, 27 sunkvežimiai, 18 motociklų, 87 dviračiai, 10 tankų ir 5 šarvuočiai. „Raudonųjų“ pusėje veikė 409 karininkai ir 7 886 kariai, „mėlynųjų“ – 261 karininkas ir 4 948 kariai, likusieji priklausė manevrų vadovybei²⁷¹. Manevrai prasidėjo naktį iš rugsėjo 19-osios į 20-ąją, gavus mobilizacijos įsakymą. Manevrų metu „mėlynieji“ gynėsi dešiniuosiuose Šventosios ir Neries upių krantuose, bare nuo Ukmergės iki Kauno²⁷². Parinktoje teritorijoje buvo net trys gamtinės kliūtys: Neries, Šventosios ir Nevėžio upės. Todėl viena kovojanti pusė turėjo pademons-

²⁶⁸ Vytautas Lesčius šią Lenkijos pajėgų operaciją pavadino „Seinų–Druskininkų katastrofa“, nes jos metu Lietuvos kariuomenė prarado 10 artilerijos pabūklų, 34 kariai žuvo, 103 buvo sužeisti, o 2 034 pateko į nelaisvę. 2-ojo PP vienas batalionas žuvo, kitas buvo išblaškytas, išblaškyta dalis 5-ojo PP, beveik visas 8-asis PP. Plačiau žr.: Lesčius V. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius, 2004, p. 321–330.

²⁶⁹ Ильмярв М. *Безмолвная капитуляция. Внешняя политика Эстонии, Латвии и Литвы между двумя войнами и утрата независимости (с середины 1920-х годов до аннексии в 1940)*. Москва, 2012, с. 251.

²⁷⁰ A. Ša. Kariuomenės manevrams pasibaigus. *Kardas*, 1936, spalio 1, Nr. 19 (248), p. 506.

²⁷¹ 1936 m. kariuomenės manevruose dalyvaujančių dalių sudėtis. 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 65–66.

²⁷² Mūsų kariuomenė lauke. *Karys*, 1936, rugsėjo 24, Nr. 39 (914), p. 969.

truoti gebėjimus ginti, o kita – forsuoti vandens kliūtis²⁷³.

„Raudonieji“ puolimą pradėjo rugsėjo 20 d. ryte²⁷⁴. 1936 m. manevrų metu jie puolė dviem kryptimis: Suvalkai–Marijampolė (Marijampolės grupė) ir Vievis–Kaunas (Kaišiadorių grupė). „Raudonųjų“ kavalerija, remiama mechanizuotųjų dalinių ir aviacijos, sutikusi menką „mėlynųjų“ pasipriešinimą, turėjo tikslą pasiekti Neries žemupį ir Nemuną tarp Kauno ir Jurbarko. Kaišiadorių grupės kavalerija iki rugsėjo 20 d. vakaro pasiekė liniją Rusiai (kaimas netoli Čiobiškio)–Žasliai–Strėvininkai (netoli Žiežmarių) – pozicijas tarp Nemuno ir Neries upių, o pagrindinės pajėgos – linijos Paparčiai–Pustakėmis–Vindžiuliai (kaimas apie 5 km į šiaurės vakarus nuo Semeliškių) ribą. Dešiniajame Neries krante „raudonųjų“ eskadronas užėmė Musninkus. „Mėlynųjų“ pajėgos buvo mobilizuotos, „raudonųjų“ aviacija nustatė, kad Šiaulių, Kauno ir Kėdainių rajonuose „mėlynųjų“ pajėgos susitelkusios ne mažiau kaip po PP. Kur aktyviai veikė priešlėktuvinė gynyba, pastebėtas intensyvus traukinių eismas link Kauno. Rugsėjo 20 d. paimti į nelaisvę „mėlynųjų“ pajėgų kariai buvo iš PAB, 5-ojo PP I bataliono ir 3-iojo KP. Dešiniajame Neries krante veikė tik „mėlynųjų“ vietiniai šauliai. Palei Šventosios upę nuo Ukmergės iki Žiogių (kaimas prie Kauno–Ukmergės–Zarasų plento ties Anykščiais) ir pačioje Ukmergėje „mėlynųjų“ dalinių nebuvo pastebėta, padaryta išvada, kad jie ginsis ties riba Kaunas–Jonava–Neris, kur galima tikėtis sutikti ne mažiau kaip 2 PD²⁷⁵. „Mėlynųjų“ priedangos daliniai rytų kryptimi išlaikydami kontaktą su priešų kavalerija iki 20 d. 17 val. laikėsi linijos Strėvininkai–Žasliai–upelio Laukysta vakariniame krante. Pagrindinis „raudonųjų“ smūgis buvo nukreiptas vieškeliu Vievis–Žiežmariai²⁷⁶. Iki rugsėjo 21 d. vakaro „raudonieji“ nubloškė priešų priedangos pajėgas į dešinią Neries krantą, o „mėlynųjų“ daliniai užėmė pozicijas Šventosios ir Neries upių žemupiuose, todėl „raudonųjų“ kavalerija ties Bazilioniais (Jonavos priemiestis) bandė forsuoti Nerį, o ties Jurkonimis – Šventąją, tačiau abu kartus nesėkmingai. Ore dominavo ir aktyviai veikė „raudonų-

²⁷³ A. Ša. Kariuomenės manevrams pasibaigus. *Kardas*, 1936, spalio 1, Nr. 19 (248), p. 507.

²⁷⁴ Kariuomenės manevrai (mėlynieji) 1936 m. rugsėjo 20 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 90.

²⁷⁵ Kariuomenės manevrai (raudonieji) 1936 m. rugsėjo 20 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 86–87.

²⁷⁶ *Ten pat*.

jų“ aviacija. Buvo pastebėta, kad „raudonieji“ pajėgas sutelkė Ruklos rajone, laukta, kad šios pajėgos forsuos Neries ir Šventosios upes, apeidami Jonavą šiauriniame sparne. „Mėlynųjų“ vietiniai šauliai pranešė, kad iki rugsėjo 21 d. vakaro prieš teritorijoje į šiaurės rytus nuo Širvintos upės nepastebėjo²⁷⁷. Manevruose VI LŠS rinktinės šaulių kuopa, vadovaujama kpt. Klemo Kuzmicko, gynė Šventosios upės krantą nuo santakos su Nerimi iki Bajoriškių kaimo, kur „kuopos vadovybė ir paskirti šauliai padėjo daug pastangų uždaviniui įvykdyti, parodė daug sumanumo ir veiklumo“, tad kariuomenės vadas pareiškė padėką²⁷⁸.

Manevruose dalyvavo 2 tankų būriai – kiekviena iš manevruojančių pusių jų turėjo po vieną. Tačiau, kaip buvo konstatuota, pėstininkų ir kavalerijos dalinių vadai prastai išmanė tankų taktines galimybes ir tinkamai neišnaudojo jiems priskirtų tankų būrių²⁷⁹. „Raudonųjų“ naudoti 6 ANBO-IV lėktuvai atliko 45 žvalgybos užduotis, o 9 naikintuvų eskadrilės *Fiat CR. 20* lėktuvai – 23, „mėlynųjų“ 4 žvalgybinės eskadrilės ANBO-IV lėktuvai – 17 užduočių, o 9 bombonešių eskadrilės *Ansald A-120* lėktuvai – 23 užduotis. Bendrai aviacijos veiksmai manevrų metu buvo įvertinti teigiamai²⁸⁰. Nustatyta, kad artilerijos, užmaskuotos tinklais, kol nepradėjo šaudyti, prieš aviaciją nepastebi²⁸¹. Po manevrų konstatuota, kad kavalerija savo užduotis atliko ir kad „pirmą kartą visa dalyvavo poligono pratimuose ir po daugelio metų pertraukos pirmą kartą dalyvavo didesnio masto manevruose“²⁸².

Po metų, 1937 m. rugsėjo 10–19 d., manevrai vyko Telšių, Šiaulių, Radviliškio, Raseinių ir Laukuvos rajonuose. VRM paprašyta pasirūpinti patalpomis kariuomenei apgyvendinti ir sustiprinti įtartinų asmenų

²⁷⁷ Kariuomenės manevrai (mėlynieji) 1936 m. rugsėjo 22 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 88–89.

²⁷⁸ Kariuomenės štabo 1936 m. rugsėjo 28 d. įsakymas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 892, l. 32.

²⁷⁹ Karo technikos viršininko 1936 m. spalio 15 d. raportas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 134–139.

²⁸⁰ Karo aviacijos viršininko 1936 m. spalio 15 d. raportas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 140.

²⁸¹ „Raudonųjų“ II PD įvykusių 1936 m. kariuomenės manevrų pastabos, 1936 m. spalio 14 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 121.

²⁸² Bendros pastabos dėl 1936 m. rudens manevrų kavalerijos srityje, 1936 m. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 128–133.

sekimą manevrų rajone²⁸³. 1937 m. manevruose turėjo dalyvauti 556 rikiuotės ir 120 atsargos karininkų, 8 640 tikrosios karo tarnybos ir apie 5 500 atsargos karių, iš viso apie 14 800 žmonių²⁸⁴. Tai – labai daug, žinant, kad 1936–1938 m. taikos meto Lietuvos kariuomenėje tarnavo apie 18–27 000 karių (jų skaičius skirtingais mėnesiais, atsižvelgiant į paleistų iš kariuomenės ir pašauktų naujokų skaičių, svyravo)²⁸⁵. Taigi 1937 m. dalyvių buvo dar daugiau nei ankstesniais metais, manevravo – 15 batalionų, 5 AG, 2 tankų kuopos, 2 šaulių kuopos²⁸⁶, nors manevrai taktiniu požiūriu buvo mažesnio masto nei 1936 m.²⁸⁷ Apie 60 % dalinių į manevrus turėjo atvykti per 2–3 d. pėsčiomis. Dalis žygio vyko prieš aviacijai ir judriems daliniams persekiojant. Manevrų metu pirma puolė „raudonieji“, po to gynėsi ir stabdė, o „mėlynieji“ manevrus pradėjo stabdymo veiksmais, vėliau gynėsi, po to perėjo į puolimą²⁸⁸. Kai kurie daliniai nužygiavo daugiau nei po 200 km, „raudonieji“ turėjo susitelkti Telšių rajone, „mėlynieji“ – Vaiguvos, Tytuvėnų, Raseinių, Kelmės rajonuose²⁸⁹. Rugsėjo 14 d. vyko kavalerijos kautynės Pavandenės tarpežeryje (tarp Gludo ir Biržulio ežerų), kur „raudonųjų“ kavalerija, žygiuojanti nuo Telšių, nubloškė šaulius ir susidūrė su „mėlynųjų“ kavalerija. Rugsėjo 15 d. „raudonieji“ puolė ir pasiekė „mėlynųjų“ ginamas pozicijas Paežeriai–Vaiguva–Pagiai, sužinojo apie „mėlynųjų“ artėjantį pastiprinimą ir pradėjo ruošti gynybai. Rugsėjo 16 d. ryte „mėlynieji“ sutelkė pajėgas „raudonųjų“ dešiniajame sparne ir pradėjo puolimą, siekdami apsupti ir sumušti „raudonuosius“. „Raudonieji“ priešą stabdė Užventis–Luokė linijoje²⁹⁰. Manevrų metu aktyviai veikė sanitarijos ir ginkluotės tarnybos. Manevrai vyko įdomaus landšafto – išraižyto upelių, nusėto ežerais ir kalvomis – vietovėse, buvo nukreipti į manevrinį

²⁸³ Kariuomenės štabo 1937 m. rugpjūčio 20 d. raštas. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 971, l. 50.

²⁸⁴ Galimūmai manevruojančių šalių jėgoms sudaryti, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 971, l. 267.

²⁸⁵ Vaičenonis J. Lietuvos kariuomenės skaičiai. *Karo archyvas*, 2002, t. XVII, p. 168–170.

²⁸⁶ Kas naujo 1937 m. manevruose. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 971, l. 7.

²⁸⁷ A. Ša. Kariuomenės manevrai. *Kardas*, 1937, spalio 1, Nr. 19 (273), p. 442.

²⁸⁸ Kas naujo 1937 m. manevruose. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 971, l. 7.

²⁸⁹ Numatomas kariuomenės dalinių telkimas, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 971, l. 4.

²⁹⁰ Numatoma manevrų eiga, 1937 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 971, l. 5.

karą, kai pajėgos turi atvirus sparnus ir gali pademonstruoti savo gebėjimą atakuoti sparnuose²⁹¹.

1937 m. rugsėjo mėn. didžiuosiuose kariuomenės manevruose Žemaitijoje dalyvavo Varnių, Kražių, Vaiguvos ir Pavandenės šauliai²⁹². Po jų kariuomenės vadas įsakyme pažymėjo, kad šauliai „dirbo atsidėję ir duotus uždavinius atliko sėkmingai“²⁹³. Nuosekliai įgyvendinant šaulių karinio rengimo programą, organizuojant mokymus būriuose, dalyvaujant kariuomenės manevruose griežtai laikytasi drausmės. Už nusižengimus iš organizacijos šauliai buvo šalinami, teigta, kad „drausmės ir garbės reikalas yra vienas iš Šaulių Sąjungos stiprumo bei organizacijos sveikumo pagrindų. Iš tiesų, kariniai visuomeninės organizacijos stiprumą nulemia ne ištizusių narių skaičius, bet tų narių kokybė <...>“²⁹⁴. Varnių, Pavandenės, Vaiguvos ir Kražių šaulių būriai, dalyvavę kariuomenės manevruose, nestokojo entuziazmo, bet karinis jų narių pasirengimas buvo prastas – dauguma nebuvo tarnavę kariuomenėje, o Varnių būrio vadas net savaivališkai pasitraukė iš kautynių lauko manevrų metu²⁹⁵. Apibendrinamas kariuomenės vadas išvardijo ir trūkumus, pvz., dėl štabų veiklos silpnumo pajėgos, turėdamos net trigubą persvarą, neįveikė priešininko, stabdymas buvo gana vangus, puolimų metu nebuvo ieškoma sparnų, o atakuota statiškai. Silpnoji „vieta“ – maskavimasis, mažai naudoti kastuvėliai pozicijose apsikasti, tarnybų veikla patenkinama, bet maitinimas prastas. Generolas pažymėjo, kad vadų sprendimai buvo pagrįsti ir priimtini, matyti pažanga, palyginti su ankstesniais metais²⁹⁶.

1938 m. kariuomenės manevrų tikslas buvo „pasimokyti veiksmų atviraime sparne, turint judrių dalių – kavalerijos. Patikrinti platesniame maste šaulių panaudojimą: atskirais būriais partizaniniams veiksams ir suvestų

²⁹¹ A. Ša. Kariuomenės manevrai. *Kardas*, 1937, spalio 1, Nr. 19 (273), p. 442–444.

²⁹² Žinauskas, Kariuomenės manevruose. *Trimitas*, 1937, rugsėjo 23, Nr. 38 (875), p. 894.

²⁹³ Kariuomenės vado įsakymas Nr. 28, 1937 m. gruodžio 18 d. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 618, apv. l. 47.

²⁹⁴ Senkus J. Nuotaikos šaulių jubiliejiniame suvažiavime. *Kardas*, 1939, kovo 15, Nr. 6 (308), p. 159.

²⁹⁵ Kariuomenės štabo 1937 m. rugsėjo 20 d. įsakymas. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 955, l. 19.

²⁹⁶ Kariuomenės vado įsakymas Nr. 28, 1937 m. gruodžio 18 d. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 618, l. 43–50.

į atskiras kuopas uždaviniams su kariuomenės daliniais²⁹⁷. Manevrų metu I, VI, VII ir XII rinktinių šauliai buvo įpareigoti stebėti, ar manevrų rajone nėra nepažįstamų asmenų, kurie gali atvykti šnipinėti, stebėti jų eigos²⁹⁸, nes manevrai nuo spalio 10 d. tais metais vyko aplink Krekenavą, taip pat Kauno, Šiaulių, Panevėžio ir Ukmergės apskrityse²⁹⁹. Pagrindinės „mėlynųjų“ pajėgos buvo sutelktos dešiniojoje Nevėžio upės pusėje, o „raudonųjų“ – kairiojoje. Manevruojančios kariuomenės dalys į rinkimosi punktus pradėjo žygiuoti rugsėjo 10 d., o 12 d. jau pradėjo vykdyti skirtas užduotis. Rugsėjo 13 d. rytą „raudonieji“ pradėjo puolimą iš Siesikų rajono šiaurės vakarų kryptimi ir susidūrė su „mėlynųjų“ avangardu. „Mėlynųjų“ į priekį išsiųsta rinktinė, stabdydama „raudonuosius“, pamažu atsitraukė ir pasiekė Nevėžio upę. „Raudonųjų“ kavalerija dešiniajame savo sparne pradėjo supti „mėlynųjų“ pajėgas ir gerokai įsibrovė į pastarųjų užnugarį, tačiau „mėlynųjų“ pasiųsti bombonešiai netikėtai atakavo „raudonųjų“ kavaleriją, ir ji buvo priversta atsitraukti. Tą pačią naktį „raudonųjų“ aviacija atakavo „mėlynųjų“ pozicijas, bet, patekusi į priešlėktuvinių pabūklų smarkią ugnį, ataką nutraukė. Iki rugsėjo 14 d. vakaro „mėlynieji“ sutelkė savo pagrindines pajėgas prie Nevėžio ties Krekenava. Čia juos susekė „raudonieji“ ir pradėjo puolimą. Rugsėjo 15 d. švintant „raudonieji“ forsavo Nevėžio upę, todėl atkaklios kautynės vyko jau dešiniajame Nevėžio krante. Po to manevrai baigėsi³⁰⁰. Po 1938 m. manevrų Aukštaitijoje spaudoje buvo rašoma, kad „šauliai daug padėjo kovojančioms dalims, ypač vykdydami partizaninius veiksmus. Be to, vienas šaulių batalionas veikė Upytės rajone ir pasipriešino [„priešo“ – V. J.] kavalerijos pulko puolimui. <...> žygiuoti pirmyn labai trukdė vietų šauliai, naikindami tiltus“³⁰¹.

Kariuomenės vadas brg. gen. S. Raštikis, įvertinęs manevrus, konstatavo, kad iš šaulių suformuotos kuopos veikti su reguliariąja kariuomene

²⁹⁷ Kariuomenės vado įsakymas Nr. 27, 1938 m. lapkričio 19 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 627, l. 34.

²⁹⁸ LŠS vado 1938 m. rugsėjo 7 d. įsakymas I, XII, VII ir VI rinktinių vadams. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4477, l. 23.

²⁹⁹ Kariuomenės štabo 1938 m. rugsėjo 5 d. įsakymas LŠS vadui. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4477, l. 22.

³⁰⁰ Didieji kariuomenės manevrai. *Kardas*, 1938, rugsėjo 15, Nr. 18 (296), p. 413.

³⁰¹ Vieškūnas P. Kariuomenės manevruose. *Trimitas*, 1938, rugsėjo 22, Nr. 38 (927), p. 914.

nemokėjo, o atsargos jaunesnieji leitenantai nesugebėjo joms vadovauti. Šaulių būriai pavestas užduotis atliko patenkinamai, nors „atskiri šaulių būriai, kaip partizanai-kovotojai, dar menki, bet geri žinių tiekėjai – labai gerai pranešinėjo apie Raudonųjų [imitavusių priešą] kav. pulko judesius. Ateityje daugiau dėmesio kreipti į šaulių rengimą partizaniniams veiksams“³⁰². Be to, buvo juntamas tinkamų šaulių būrių vadų stygius, nes ten, kur sumaniai vadovauta, ir šaulių veikla buvo gera. Bendrai manevrai buvo įvertinti teigiamai, daliniai žygio ir poilsio metu gana neblogai maskavosi, dalis dalinių pasirodžius prieš aviacijai ieškojo priedangos, nors 3-iasis AP beveik nereagavo. „Mėlynųjų“ daliniai priešą stabdė atkakliai ir beveik be klaidų, nors persikelti per Nevėžį, priešui spaudžiant, karo metu ne visada pavyktų. „Raudonieji“ puolė greitai ir energingai, upę forsavo patenkinamai, nors operacijos metu pernelyg išsklaidė savo pajėgas. Nepavyko „mėlynųjų“ 8-ojo PP kontrataka dešiniajame Nevėžio krante, nes puolimas prasidėjo vietovėje, kurios „raudonieji“ dar nebuvo pasiekę. Privalumų ir trūkumų karinė vadovybė pastebėjo nemažai, tačiau atkreipė dėmesį į pažangą, tad vertinimas buvo greičiau teigiamas³⁰³. Manevrus kartu su kitais užsienio karo atašė stebėjęs L. Mitkiewiczus gerai įvertino pėstininkų ištvermę, priešlėktuvinę gynybą, konstatavo, kad kariuomenė rūpestingai parengta, tačiau, kaip ir Lenkijoje, aukštoji vadovybė sunkiai vadovavo divizijai, jau nekalbant apie didesnio masto operacijas³⁰⁴.

1939 m. Lietuvos kariuomenė didžiuosius manevrus planavo surengti rugsėjo 17–21 d. Žemaitijoje, Tauragės ir Raseinių apskrityse. Jų metu vietos šauliams buvo nurodyta pasirengti veikti partizaninio karo sąlygomis³⁰⁵. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir paskelbus Lietuvos kariuomenės dalinę mobilizaciją, didieji kariuomenės manevrai neįvyko. Tačiau penkerių didžiųjų Lietuvos kariuomenės rudens manevrų (1924 m., 1930 m. ir 1936–1938 m.) analizė atskleidžia, jog ketveri iš jų aiškiai labiau buvo skirti pasirengimui kariauti su Lenkija, o 1937 m. vykusių

³⁰² Kariuomenės vado įsakymas Nr. 27, 1938 m. lapkričio 19 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 627, l. 38.

³⁰³ Plačiau žr.: Kariuomenės vado įsakymas Nr. 27, 1938 m. lapkričio 19 d. LCVA, f. 929, ap. 1, b. 627, l. 34–40 apv. l.

³⁰⁴ Mitkiewicz L. *Kauno atsiminimai*. Vilnius, 2002, p. 112–113.

³⁰⁵ Kariuomenės štabo 1939 m. liepos 31 d. įsakymas LŠS vadui. LCVA, f. 561, ap. 2, b. 4469, l. 240.

Žemaitijoje metu buvo imituojama situacija, kai priešas puola iš vakarų, t. y. užėmus Klaipėdą, o pagal operacijų planus tai galėjo būti tiek Vokietijos kariuomenė, tiek Lenkijos pajėgų desantas³⁰⁶. 1936 ir 1938 m. manevrai turėjo aiškią sąsają arba net tęstinumą. 1936 m. buvo imituojamas pradinis galimo su Lenkija konflikto etapas, kai priešo pajėgos kerta sieną ir veržiasi link Kauno tarp Nemuno ir Neries upių, bando jas forsuoti. 1938 m. veiksmai sutampa su operacijų planu Nr. 3 „L“, kai Lietuvos pajėgos atsitraukia link Nevėžio, o priešas tęsia puolimą, forsuoja Nevėžį ir bando apeiti lietuvių pajėgas šiauriniame sparne.

IŠVADOS

1. Karinės doktrinos terminas karyboje pradėtas vartoti nuo XIX a. ir sietinas su tuo, kad ši sritis tapo sudėtingesnė, kai karo reikmėms pradėtos naudoti naujos technologijos – geležinkeliai, telegrafas, telefonas, nauji šaunamieji ginklai ir t. t., o karinėms pajėgoms ėmė vadovauti ne karvedžiai, tiesiogiai stebintys mūšį ar net jame dalyvaujantys ir asmeniniu pavyzdžiu įkvepiantys karius, bet generaliniai štabai, kurie veikia pajėgų užnugaryje. Tokie štabai tapo kariuomenių smegenimis – sprendimus jie priimdavo remdamiesi ryšio priemonėmis gauta informacija ir tokiu pat būdu duodavo kovojančioms pajėgoms įsakymus. Išstobulėjus komunikacijos priemonėms ir šaunamajam ginklui, išsiplėtė ir karo veiksmų teatras, mūšiai vyko nebe kelių ar keliolikos, o kelių šimtų ar net tūkstančių kilometrų frontu. Minėtos aplinkybės lėmė būtinybę dar taikos metu formuoti bendrą kariuomenės požiūrį į karo meną, t. y. mokymą, moralę, sprendimų priėmimą ir vykdymą, ginklavinimą ir aprūpinimą, techninių priemonių naudojimą ir t. t., iš esmės formuoti bendrą visai kariuomenei karinę dok-

³⁰⁶ Plačiau apie tarpukario Lietuvos kariuomenės operacijų planus žr.: Lesčius V. Lietuvos kariuomenė sovietinės okupacijos išvakarėse. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 249–365; Jokubauskas V. Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę 1939 metais. *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 25–36; Jokubauskas V. David gegen Goliath: Perspektiven eines militärischen Konflikts zwischen Litauen und Deutschland in den Jahren 1938–1940. *Annaburger Annalen*, 2010, Nr. 18, S. 245–286; Jokubauskas V. Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir ištekliai eventalaus karo su Lenkija atveju 1938–1939 m. *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p. 272–320.

triną, kuri suvienytų kovojančias pajėgas ir leistų vadams priimti panašius, tarpusavyje susijusius, sprendimus net neturint tiesioginio ryšio.

2. Kuriant karinę doktriną būtina išanalizuoti karo istorijos teikiamą medžiagą, susipažinti su kitų valstybių karybos patirtimi, įvertinti grėsmes, išteklius, kuriais disponuojama, sąlygas, kuriomis reikės veikti karo atveju, ir bendrą geopolitinę padėtį. Karinės doktrinos negalima mechanškai perkelti, todėl ir tarpukario Lietuvoje jos kūrimo ir diegimo procesas, prasidėjęs po aktyvių Nepriklausomybės kovų, tęsėsi du kariuomenės egzistavimo dešimtmečius, nes apskritai karinės doktrinos kūrimo ir diegimo procesas dėl geopolitinių, materialinių (valstybės išteklių, ginkluotės, naujų technologijų) ir karybos teorijos pokyčių yra permanentinis.

3. Tarpukario Europoje karybos teorijai ir praktikai didžiulę įtaką darė ištobulėję automatiniai šaunamieji ginklai, artilerija, karo aviacija ir tankai, apskritai kariuomenių motorizacijos procesai. Šie veiksniai lėmė naujų karybos teorijų, vadintų doktrinomis, atsiradimą ir plėtrą, jų simbiozės rezultatai buvo pritaikyti Antrojo pasaulinio karo metu. Tarpukario Lietuvos karininkija buvo susipažinusi su naujausiomis karybos teorijomis, diskutavo spaudoje, reflektavo planuodama Lietuvos gynybą. Aklai sekti dėl ribotų materialinių išteklių didžiosiose Europos valstybėse plėtotomis teorijomis Lietuvos kariuomenė negalėjo, tačiau buvo būtina numatyti kontrsmūgius susidūrus su viena ar kita karo metu taikoma teorija. Todėl Lietuvos kariuomenė plėtojo priešlėktuvinę ir prieštankinę gynybą, kiek įmanoma stiprindama tankų ir karo aviacijos pajėgas. Sekant „ugnies doktrinos“ nuostatomis buvo didinamas automatinų šaunamųjų ginklų (kulkosvaidžių) ir artilerijos pabūklų skaičius.

4. Tarpukario Lietuvos kariuomenei nemažą įtaką darė Prancūzijos karo mokyklos idėjos, nors stengtasi atsižvelgti ir į Vokietijos patirtį, įdėmiai buvo sekami Lenkijos ir kitų šalių kariuomenių mokymo, struktūros, ginkluotės pokyčiai. Dėl objektyvių priežasčių tarpukario Lietuvos kariuomenė, kaip ir dauguma kaimyninių šalių kariuomenių, liko „arkliais vežama“. Tai lėmė riboti materialiniai ištekliai, gamtinės sąlygos ir auto-transportui per prasta kelių sistema, galimi sunkumai karo atveju apsirūpinti degalais ir pašaru arkliams, motorizuotųjų priemonių krašte stygius ir arklių gausa. Karo ir mobilizacijos atveju kariuomenėje turėjo būti gana gausios kavalerijos pajėgos, reikalingos tikintis karo su Lenkija, kuri tu-

rėjo keliasdešimt kavalerijos pulkų, bei tam, kad negausiomis pajėgomis manevruojant galima būtų dengti plačius sparnus. Tačiau tarpukario kavaleriją kautynių metu išskirtinai palankiais atvejais turėjo atakuoti raitiniai kariai, arkliai laikyti transportavimo priemone, o pagrindiniai ginklai buvo ne kardai ir pikės, o karabinai, kulkosvaidžiai, automatiniai 20 mm pabūklai, šarvuočiai arba tankai ir lengvoji lauko artilerija.

5. Lietuvos kariuomenė karo atveju planavo kautis ne statiškai gindama pozicijas, bet manevruodama ir maksimaliai išnaudodama gamtines sąlygas, ypač upes. XX a. 4-ajame dešimtmetyje buvo plėtojama stabdymo plačiuose baruose taktika. Siekiant kuo labiau sulėtinti priešų veržimąsi, planuota atsitraukiant masiškai naikinti infrastruktūrą, priešų užimtose teritorijose likę šauliai turėjo partizaniniais veiksmais remti reguliarias pajėgas. Lietuvos kariuomenės doktrina buvo paremta ugnies, manevravimo, veikimo plačiuose baruose stabdant ir partizaninio pasipriešinimo teorijų, adaptuotų Lietuvos sąlygoms, simbioze. Šiomis priemonėmis buvo tikimasi išsaugoti Lietuvos Vyriausybę ir kariuomenės branduolį, laimėti laiko, suduoti stiprių smūgių karinių operacijų metu ar net laimėti kai kurias kautynes, bet ne savarankiškai apskritai nugalėti galimą priešą. Teoriniai samprotavimai ir operacijų planai praktiškai buvo taikomi per didžiuosius kariuomenės manevrus, kurių metu praktikuotasi ir siekta įvertinti dalinių gebėjimą veikti kilus karui.

Įteikta 2013 m. rugsėjo 27 d.

Santrumpos

AP – artilerijos pulkas

DLR – divizijos lengvoji (kavalerijos) rinktinė

KP – kavalerijos pulkas

LAP – automatinis priešlėktuvinis pabūklas

LŠS – Lietuvos šaulių sąjunga

MAG – motorizuotoji artilerijos grupė

PB – pėstininkų brigada

PD – pėstininkų divizija

PP – pėstininkų pulkas

ŠAP – automatinis prieštankinis pabūklas

ŠR – šarvuočių rinktinė

DOCTRINE MILITAIRE : LE CAS DE L'ARMÉE LITUANIENNE ENTRE LES DEUX GUERRES (1923–1940)

Dr. Vytautas JOKUBAUSKAS

Université de Klaipėda

En Lituanie, entre les deux guerres, la première doctrine militaire rédigée en 1922 stipulait que la doctrine était une croyance de base sur laquelle s'appuyait le système militaire et où étaient présentées les règles à suivre pour former les soldats et leur apprendre à se battre. En général, la doctrine militaire, après avoir résumé l'histoire de la guerre, l'expérience militaire et les innovations technologiques des autres armées, indiquait les moyens de développement, d'approvisionnement, de planification, et de formation des unités militaires afin de garantir la sécurité nationale. La doctrine militaire recouvrait aussi bien la théorie de l'art militaire et sa mise en application (comment la suivre) en se référant aux changements des époques ainsi que la pratique en elle-même. Préparer, améliorer et mettre en place des doctrines étaient nécessaire pour penser l'avenir, en prenant en compte les actualités et les possibilités de l'époque tout en s'appuyant sur l'expérience de l'Histoire.

Entre les deux guerres, les théories militaires des pays européens étaient connues et discutées. Pendant près de deux décennies, cent cinquante officiers ont été envoyés étudier dans des écoles militaires en Europe occidentale, la grande majorité en France, en Belgique et en Tchécoslovaquie. Ainsi l'école militaire française a été reprise mais en prenant en compte la spécificité de la Lituanie. En 1934, le lieutenant-colonel de l'état-major Kazys Grinius a évalué dans un journal périodique militaire lituanien la stratégie Blitzkrieg en constatant que c'était une possibilité pour des pays industriels, mais que pour un petit pays comme la Lituanie, on pouvait réagir à une mobilisation urgente grâce aux organisations paramilitaires et sportives. En résumant l'expérience des combats pour l'indépendance en Lituanie et l'art militaire européen, le général d'état-major Vytautas Bulvičius rédigea en 1939 un manuel de l'art militaire pour les étudiants des universités dans lequel il expliquait en détail la

théorie de la guerre totale du général E.F.W. Ludendorff, la théorie de la guerre blindée (mécanique) du major-général J. F. C. Fuller et la théorie de la guerre de l'aviation du major-général G. Douhet et les possibilités militaires pour l'armée lituanienne.

En cas de guerre, l'armée lituanienne planifiait une guerre de manœuvres, et à partir des années 1930, elle privilégiait l'arrêt de l'ennemi dans des zones larges. Les forces devaient éviter les batailles décisives et plutôt rechercher les faiblesses de l'ennemi, attaquer seulement en cas de prépondérance et se retirer en cas de faiblesse. Après avoir compris l'importance des blindés et de l'aviation lors de la guerre, les défenses anti-char et anti-aérienne ont été renforcées par l'acquisition de munitions nécessaires et en planifiant d'utiliser d'autres moyens comme la confection de bouteilles incendiaires. L'armée lituanienne entretenait 2 à 3 régiments de cavalerie, ce qui peut se comprendre lorsque l'on prend en compte l'état des routes en Lituanie entre les deux guerres et la menace polonaise, il fallait avoir des unités mobiles qui pouvaient manœuvrer dans des territoires difficilement accessibles. Bien sûr, l'armée, d'après ses possibilités, développait aussi des groupes de blindés et d'aviation militaire. A la fin des années 1930, l'armée lituanienne possédait 12 Renault FT 17, 32 Vickers-Carden Loyd blindés, et avait acheté 21 LTL blindés en Tchécoslovaquie, mais qui n'avaient pas pu être livrés avant l'occupation. En 1940, l'armée de l'air possédait 120 avions de types divers, dont 27 avions de chasse modernes achetés en France et en Grande-Bretagne, à savoir : 13 Dewoitine D.501L et 14 Gloster Gladiator Mk.I. En plus, l'armée possédait également quelques dizaines d'avions de reconnaissance ou de formation ANBO de construction lituanienne, qui étaient fabriqués à Kaunas ainsi que le prototype d'un bombardier léger ANBO-VIII. L'armée de l'air fut très importante pour toutes les opérations de renseignements pour déterminer le mouvement des forces ennemies et pour détourner ou corriger le tir des feux d'artillerie. Donc le pays développait des forces militaires blindées et aéronautiques sans pour autant pouvoir rivaliser en nombre avec les grands pays de la région.

En cas de guerre, les tireurs devaient arrêter l'ennemi en détruisant les infrastructures, en appliquant la tactique des « cellules » ou des « petites superficies » : pour chaque troupe de tireurs était prévu un territoire déterminé. Une troupe de tireurs devait réagir dans un territoire d'environ 70

km² comprenant 2 500 habitants, et en cas de guerre, chaque troupe de tireurs suivant les conditions devait intervenir sur un territoire de 20 à 150 km² où après une mobilisation devait rester à peu près 1 000 personnes valides. Les tireurs pour arrêter l'ennemi, détruire des routes ou construire des barrages devaient utiliser des moyens locaux : les civils, les moyens de transports et le matériel sur place. En territoire occupé par l'ennemi devait alors commencer la résistance des partisans.

Pendant toute la période de l'entre-deux-guerres, l'armée lituanienne organisait périodiquement des grandes manœuvres militaires, lors desquelles après le rassemblement des nombreuses forces, il était question de manœuvres en fonction de divers dangers, de plans d'opérations et de stratégie et de tactique. Les plus grandes manœuvres eurent lieu dans la deuxième moitié des années 1930 ; en 1936, 13 800 soldats ont participé à des manœuvres qui se sont déroulées à la jonction de la rivière Šventoji et de la Nėris afin de simuler la défense du lit de la rivière et d'empêcher sa traversée (on dénombre dans les années de paix entre 1936 et 1938 entre 18 000 et 27 000 soldats faisant leur service militaire dans l'armée lituanienne). Un an plus tard en 1937, 14 800 soldats ont participé dans des manœuvres au nord de la région de Samogitie afin de s'entraîner aux flans ouverts de l'ennemi. En 1938, des manœuvres ont eu lieu dans les districts de Kaunas, de Šiauliai, de Panevėžys et d'Ukmergė, afin d'utiliser les forces de cavalerie dans le flan ouvert de l'ennemi. Dans toutes les manœuvres, les tireurs participaient comme partisans.

L'analyse des cinq grandes manœuvres de l'armée lituanienne (1924, 1930, 1936-1938) montre que quatre d'entre elles avaient pour but la préparation à une lutte contre la Pologne, et en 1937 en Samogitie où a été simulée une attaque ennemie venant de l'Ouest, c'est-à-dire après la prise de la ville de Klaipėda, d'après les plans cela correspondrait à une attaque venant de l'armée allemande ou du débarquement de l'armée polonaise. En 1936 et en 1938, les manœuvres avaient un lien clair et même une continuité. En 1936, il fut simulé le début d'un conflit possible avec la Pologne, lorsque les forces ennemies traverseraient la frontière en se dirigeant vers Kaunas entre le Niėmen et la Neris et lorsqu'elles tenteraient de traverser ces rivières. En 1938, l'action coïncide avec le plan d'opérations N° 3 « L », prévoyant le retrait des forces lituaniennes vers la Nevėžis sous l'attaque continue de l'ennemi pour traverser la Nevėžis et tenter d'encercler les for-

ces lituaniennes sur leur flan nord.

Les manœuvres confirment que dans l'armée lituanienne dominaient les principes d'une guerre de manœuvres et de défense statique où le passage à une guerre de positions a été écarté en raison de conditions géographiques difficiles et de ressources militaires limitées. De plus, l'armée estimait que grâce uniquement aux manœuvres et au feu nourri, il était possible de gagner une victoire sur le champ de bataille. Dans le but de renforcer la puissance de feu des forces, le nombre de mitrailleuses a été augmenté, en 1940 l'armée possédait 645 canons anti-char et anti-aérien et lance-mines, et elle devait recevoir 20 canons de 105 mm hruby kanon vz.35 déjà achetés, et il était encore prévu l'achat d'autres pièces d'artilleries. Quant aux partisans situés à l'arrière du front, ils avaient pour fonction l'appui des forces.

MILITARY DOCTRINE: THE CASE OF THE INTERWAR LITHUANIAN ARMY (1923–1940)

Dr. Vytautas JOKUBAUSKAS
Klaipėda University

The first military doctrine in Lithuania during the interwar period was drafted in 1922. The doctrine is the basic belief on which the state military system is based and where the rules on how to train soldiers and how they must fight are laid down. Having summarised the experience of war and of other operating armed forces and technology innovations, the guidelines for the development, maintenance, armament, planning, education and military training of armed forces in order to ensure national security were provided in the military doctrine. Military doctrine itself can be understood as the theory of warfare and its implementation (compliance) in view of rapid time changes – as practice. The preparation, development and implementation of doctrines require one to think about the future, to consider the time issues and opportunities, and to rely on historical experience.

During the inter-war period, the Lithuanian Army followed and reflected on the theory of warfare of European countries. Within two decades,

almost 150 officers were sent to study in Western European military schools; the majority of them studied in France, Belgium and Czechoslovakia. In this way, the traditions and experience of the French military school, with consideration to the specifics of Lithuania, were adopted. In 1934, Lieutenant Colonel of the General Staff Kazys Grinius assessed the Blitzkrieg strategy in the Lithuanian military periodicals stating that it was the possibility of industrialised countries, and a small country such as Lithuania was able to respond to it by rapid mobilisation involving paramilitary and sports organisations. Having summarised the experience of the fights for Lithuania's independence and of European warfare, in 1939, Major of the General Staff Vytautas Bulvičius, who prepared a textbook for university students, comprehensively discussed the theory of Total War by General E.F.W. Ludendorff, the theory of Tank (mechanized) War by Major General J.F.C. Fuller and the theory of Air War by Major General G. Douhet, and the military capabilities of Lithuania.

In the event of war, the Lithuanian Army was planning a war of manoeuvres. From the 1930s the, the enemy had to be stopped in the wide bars. Forces had to avoid decisive battles, and look for the weaknesses of the enemy and attack – having the lead, and step back – having lost the lead. Considering the importance of tanks and aircrafts, the anti-tank and anti-aircraft defences were strengthened during the war by acquiring the necessary armaments for this purpose and planning to take other measures, such as bottles with flammable liquid. The Lithuanian Army maintained 2–3 regiments of cavalry; however, considering the state of the roads in the inter-war period of Lithuania and the threat of Poland, such a decision was reasonable as it was necessary to have mobile units that would be able to manoeuvre in areas difficult to cross. The army according to its resources also developed the forces of tanks and military aviation. At the end of the 1930s, the army had 12 Renault FT 17 and 32 Vickers Carden-Loyd tanks. Although 21 units of LTL tanks were purchased in Czechoslovakia, they were not delivered before the occupation. In 1940, military aviation had 120 different aircrafts, including 27 modern, new fighter jets acquired in France and Great Britain: 13 Dewoitine D.501L and 14 Gloster Gladiator Mk.I. In addition, the army had dozens of ANBO training and reconnaissance aircrafts of Lithuanian design, which were produced in Kaunas. A light bomber ANBO VIII was constructed and tested. Military aviation

was very important for reconnaissance tasks in order to determine the movement of enemy forces, and to target and adjust artillery fire. Thus, the country had been developing costly tanks and military aviation forces that could not be quantitatively and objectively compared to the forces of big countries in the region.

In the event of war, shooters had to stop the enemy by destroying infrastructure using the so-called “cell” or small unit tactics; a small area had to be appointed for each riflemen squad. The riflemen squad had to operate in an area of 70 km² with about 2,500 inhabitants, and in the event of war, each riflemen squad, considering the local conditions, would have to operate in an area of 20–150 km, where about 1,000 employable people had to remain after the mobilisation. The shooters had to use local resources – civilians, vehicles, and inventory to stop the enemy, destroy roads and install barriers.

The Lithuanian Army periodically held large military manoeuvres throughout the inter-war period, during which, having concentrated large forces, it performed manoeuvres based on threats, operational plans, and strategies and tactics adopted by the army. One of the biggest military manoeuvres took place in the second half of the 1930s. About 13,800 soldiers took part in military manoeuvres in 1936, in the lower reaches of the Šventoji and Neris Rivers, where the defence along the riverbed and forcing the rivers was imitated (about 18,000–27,000 soldiers served in Lithuania’s peacetime Army in 1936–1938). A year later, in 1937, about 14,800 soldiers participated in the manoeuvres in Northwest Žemaitija. During these manoeuvres open wings were used. In 1938, manoeuvres took place in Kaunas, Šiauliai, Panevėžys and Ukmergė counties. The aim was to learn how to operate in an open enemy wing with cavalry forces. Shooters took part in all the above manoeuvres and acted as partisans.

The analysis of five large autumn military manoeuvres of the Lithuanian Army (in 1924, 1930, and 1936–1938) revealed that four of them were clearly intended for the preparation of war with Poland, and in 1937, during the military manoeuvres in Žemaitija, a situation where the enemy was attacked from the West, i.e. having occupied the City of Klaipėda, was simulated, and according to the plans of operations, it could be German troops and the landing of Polish forces. In 1936 and 1938, manoeuvres had a clear correlation, or even continuity. In 1936, the initial phase of a

potential conflict with Poland, when enemy forces crossed the border and onslaught towards Kaunas between the Nemunas and Neris Rivers trying to ford the river, was simulated. In 1938, the action coincided with operations plan No 3 “I”, when Lithuanian forces retreated toward the Nevėžis River, and while the enemy continued to advance, crossed the Nevėžis River and tried to circumvent the northern wing of the Lithuanian forces.

The manoeuvres confirmed that the provisions of military manoeuvring dominated in the Lithuanian army whereas static defence positions or shift to positional war was rejected due to the disadvantage of geographical conditions and limited military resources. In addition, it was considered that victory on the battlefield could be achieved only through manoeuvre and fire. In order to enhance the firepower of forces, the number of artillery and machine-guns was increased. In 1940, in addition to the existing 645 different field artillery, anti-aircraft and anti-tank guns and mortars, 20 units of 105 mm hruby kanon vz. 35 were purchased and had to be delivered. It was planned to acquire other artillery guns in the future. Guerrillas operating in the rear had to perform the auxiliary function in supporting their fighting forces.